

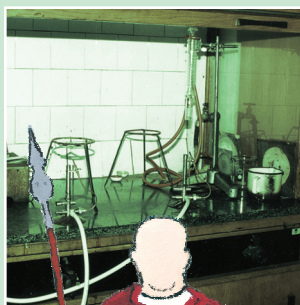
Boštjan Hepe ♦ Katarina Janjič ♦ Stanislav Mikuž ♦ Ivan Živko

ZGODOVINA CARINE NA SLOVENSKEM

OD ANTIKE DO SLOVENSKE OSAMOSVOJITVE

Zgodovinski zbornik ob razstavi o carini na Slovenskem

CARINA
DOUANE

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

061.1:336.24(497.4)(091)

ZGODOVINA carine na Slovenskem od antike do slovenske
osamosvojitve / Boštjan Hepe ... [et al.]. - 1. izd. - Ljubljana :
Carinska uprava Republike Slovenije, 2011

ISBN 978-961-93165-0-4

1. Hepe, Boštjan
257979136

**ZGODOVINA
CARINE NA SLOVENSKEM
OD ANTIKE DO SLOVENSKE
OSAMOSVOJITVE**

Zgodovinski zbornik ob razstavi o carini na Slovenskem

**Boštjan Hepe
Katarina Janjič
Stanislav Mikuž
Ivan Živko**

Ljubljana, oktober 2011

© Carinska uprava Republike Slovenije

UVOD

Carine so eden ključnih kazalcev suverenosti neke države. Najbolj neposredno namreč pokažejo, kdo ima oblast na nekem ozemlju in kdo nadzoruje prehod blaga. Če tega ne zmore, ni suveren. Seveda imajo carine in carinske službe še mnoge druge funkcije. Ena temeljnih je zaščita domačega blaga in t. i. »carinske vojne« so nekaj vsakdanjega tudi med sodobnimi državami. V zgodovini se je mnogo vojn začelo zaradi spora, kdo ima pravico določati carine oz. davke na posamezne izdelke. Tako je bilo z ameriško osvobodilno vojno, ki se je leta 1773 začela s t. i. bostonsko čajanko. Angleške oblasti so obdavčile (ocarinile) čaj, namenjen v ameriške kolonije, ameriški kolonisti pa so menili, da imajo do tega pravico le njihove izvoljene domače oblasti. Čaj so s treh ladij pometali v vodo in začel se je upor proti kolonialnim oblastem. Boston Tea Party, kakor pravijo Američani, je bil odločilni dejavnik za začetek ameriške revolucije.

Tudi v Sloveniji so se stvari leta 1991 dogajale podobno. Nadzor carin in mejnih prehodov sta bili poglavitni vprašanji suverenosti federacije ali Slovenije – tuje diplomate je ob vseh osamosvojitvenih deklaracijah in sprejetih zakonih najbolj zanimalo natanko to: kdo bo nadzoroval meje in pobiral carino. Ukaz zvezne vlade o zagotavljanju uresničitve zveznih predpisov o prehodu državne meje na ozemlju Republike Slovenije z dne 26. junija je meril prav na to. S pomočjo vojske, policije in zveznih carinikov naj bi na slovenskih mejnih prehodih zagotovili jurisdikcijo federacije. Desetdnevna vojna za Slovenijo je bila v bistvu »carinska vojna« in tako so nanjo gledali tudi tedanji diplomati in državniki.

Knjiga, ki jo imate pred sabo, zelo podrobno opisuje zgodovino carine od antičnih časov do osamosvojitve in tudi danes. V tem uvodnem besedilu se bom zato omejil na osebno oz. generacijsko izkušnjo: kako je moja generacija doživljala prehode meja in carinske kontrole v nekdanji državi, ki je vse od šestdesetih let spadala med najbolj odprte države bipolarno razdeljenega sveta.

Moja otroška izkušnja s preходом meje in carino sega v sredino šestdesetih let, ko smo šli kupit pralni stroj v Trbiž (Tarvisio). Potem sva se z očetom enkrat ali dvakrat z mopedom zapeljala tudi v Avstrijo po kratke irhaste hlače, ki smo jih tja do pubertetniških let po jodlarskem nemško-avstrijskem zgledu gulili na Gorenjskem. Nekaj poletij sem kot otrok preživel pri teti v Ladri blizu Kobarida. Teta je z maloobmejno prepustnico vsak teden hodila v Italijo prodajat jajca, maslo, kure in podobne zadeve, vračala pa se je s stvarmi, ki se pri nas niso dobile ali so bile težje dostopne. Sam prepustnice nisem imel niti še ne svojega potnega lista in to me je močno jezilo. Tudi gimnazijska leta sem preživel na Primorskem in tedaj so prehodi meje in droben »šverc« postali nekaj vsakdanjega. Da meja ni kar tako, sem se prvič resno zavedel kot študent. Ko sva se s kolegom vračala iz Gorice prek mejnega prehoda Rožna Dolina in šla do Nove Gorice po bližnjici tik ob meji, naju je zgrabila vojaška patrulja. Ves dan so naju v stražnici vklenjena v lisce zasliševali, nato pa izročili policiji. Ko me je občinski sodnik za prekrške pozneje vprašal, zakaj nisva šla po cesti, sem ironično odgovoril, da sva preizkušala budnost jugoslovanskih organov. »No, zdaj vesta, kakšna je,« je lakonično odgovoril in nama naložil najnižjo mogočo denarno kazen.

Sicer pa je bila med mojimi mladostnimi izkušnjami z mejami najbolj travmatična tista ob prehodu jugoslovansko-romunske meje sredi sedemdesetih let. Iz Zrenjanina sem se z lokalnim avtobusom peljal v Temišvar, stisnjen med jugoslovanske prodajalke vege in drugih jugoizdelkov, ki so vse imele maloobmejne prepustnice. Bil sem edini s potnim listom in jugoslovanski cariniki so me takoj osumili, da imam nekaj za bregom. Slekli so me dobesedno do golega in debelo uro zasliševali, medtem ko so domačini radovedno gledali skozi šipo carinarnice, kaj se dogaja. Pri Romunih je šlo gladko – voznik jim je po utečeni proceduri izročil steklenico vinjaka in nekaj najlonskih nogavic, seveda pa so nas kljub temu pustili čakati kakšni dve uri, morda še več. Da se ve, kdo so miličniki in cariniki in kaj je oblast!

V širšem okviru je bila Jugoslavija s svojo vmesnostjo vsaj za mojo generacijo idealna. Skok do Benetk, 29. november ali novo leto v Pragi, smučanje na Kaprunu so bili odvisni le od poletnih zaslužkov, o čemer so na eni in drugi strani bloka lahko le sanjali. Po padcu berlinskega zidu in osamosvojitvi Slovenije je trajalo dolgo časa, da sem »mejni refleks« vzpostavil navznoter, do nekdanjih republik (hitro so nas sicer poučila večja in manjša šikaniranja, povezana s spremenjenim političnim položajem in podobna tistim na nekdanjih vzhodnoevropskih mejah). Opuščanje schengenske meje na zahodu je šlo mnogo lažje, dobrega se pač hitro navadiš.

Seveda je eno subjektivno doživljanje (ki je lahko tudi idealizirano – ljudje dobre stvari v spominu pač ohranimo in slabe izbrišemo), drugo pa zgodovina. Vendar tudi v raziskovalnem smislu drži, da sta mešanica socialističnega sistema in posnemanje zahodnih kapitalističnih vplivov v Sloveniji ustvarila nenavadno kulturno ozračje. Ljudje so verjeli v Tita, samoupravljanje in neuvrščenost, toda tudi v pralne stroje, hladilnike, televizorje in druge postulate potrošniške družbe. Ker so se tržne zakonitosti in tekmovalnost izrazile le deloma, se je proizvodnja prilagajala potrebam kupcev in modnim usmeritvam okorno in počasi. Zato so bili v petdesetih in šestdesetih, pa tudi še sedemdesetih letih nakupi v tujini za Slovence edini pravi stik z zahodnim potrošništvom, ki so ga z veseljem in na veliko izkoriščali.

Prvo okno v zahodni svet je bila za Slovence (in Jugoslovane) Italija. Meja z njo je bila leta 1947 potegnjena na novo (v korist Jugoslavije) in je zelo boleče zarezala v življenje ljudi, ki so do tedaj stoletja prebivali skupaj – najprej pod Avstro-Ogrsko in v času med obema vojnama pod Italijo. Ponekod je šla meja med hišami, čez vrtove ali pa je (npr. v Mirnu) presekala na pol pokopališče (znani so primeri, ko so pogrebci, ob provizorični razmejitvi in navzočnosti oboroženih graničarjev krsto dobesedno potiskali iz ene države v drugo, da so se od pokojnika lahko poslovili sorodniki na obeh straneh meje). Dokler niso bili postavljeni mejniki, so ljudje količke tudi premikali, da bi si na tej ali oni strani ohranili košček zemlje. Odnosi z Italijo so bili napeti vse do leta 1954, ko je bilo s t. i. londonskim memorandumom dokončno rešeno t. i. tržaško vprašanje (razdelitev Svobodnega tržaškega ozemlja med Jugoslavijo in Italijo). Zato so bili do sredine petdesetih let prehodi meje redki, pravico do njih pa so imeli tisti, ki so živeli v stometrskem obmejnem pasu, in dvolastniki, torej ljudje, ki so imeli zemljo na obeh straneh meje. Ti so lahko šli po najkrajši poti na svojo njivo, niso pa smeli v večje kraje. Kljub strogemu nadzoru na obeh straneh meje so to počeli (na italijanski strani so jih največkrat prepoznavali že po »socialističnih« čevljih ali registrskih tablicah na kolesih). V to obdobje sodi tudi »podrtje meje« ob množični manifestaciji in »vdor« Slovencev v goriške trgovine, od koder so se vračali z metlami in sirkovimi krtačami, kar je opisano v knjigi. Znano je na primer, da je eden od iznajdljivejših tihotapcev prek meje postavil skrivno žičnico in z njo uspešno tovoril blago, dokler ga niso odkrili in obsodili na dve leti zapora.

Obmejni prebivalci so bili prvi kupci zahodnega blaga, ki so ga nato tihotapili v Slovenijo. Skrivali so ga največ v kolesa ali pod obleko, glavni artikli pa so bili sladkor, kava, riž, limone, zdravila, milo, fotografski aparati in podobno, česar je v Sloveniji primanjkovalo, tudi modra gajica, ki so jo potrebovali pri vzgoji trte, in celo že omenjene sirkove krtače in metle. V glavnem je šlo pri tem za blagovno menjavo: v Italijo so tihotapili meso, žganje, jajca, maslo (še danes pripovedujejo zgodbo o ženski, ki se ji je pod bluzo skrito maslo stopilo in prav na meji začelo curljati). Nekateri tihotapci so delali tudi v dogovoru s policijo ter pomagali oblastem pri nabavi pisarniškega materiala, pisalnih strojev in podobno. V prvi polovici petdesetih let so postajala donosen tihotapski posel tudi modna oblačila, zlasti t. i. šuškovci, to je šumeči dežni plašči iz umetnega materiala. Tvegani tihotapski posli so se splačali in marsikdo iz obmejnih krajev si je v prvih povojnih letih s tako prisluženim denarjem postavil celo hišo.

Leta 1955 sta Jugoslavija in Italija podpisali sporazum o obmejnem prometu – t. i. videmski sporazum – prvi tak sporazum med kapitalistično in socialistično državo med hladno vojno. Pravica do prehoda meje je bila razširjena na vse obmejno prebivalstvo v pasu desetih kilometrov in prehodi meje so postali množični. Obmejni prebivalci so zlasti radi obiskovali sejme (npr. sejem na praznik sv. Andreja v Gorici) in na stojnicah kupovali poceni blago. Med najbolj priljubljenimi izdelki so bile t. i. bambole, to je velike otroške punčke v pisanih oblekah, ki so jih kot okras postavljali na sredo zakonskih postelj. Kupovali so tudi konfete za poroke, žvečilni gumi in tipične italijanske sladkarije. Blago z obmejnih italijanskih stojnic je v petdesetih, a tudi še poznejših letih močno oblikovalo okus slovenskih in jugoslovanskih kupcev. O odprtju meje z Italijo, prehodih meje, spremembah, ki jih je odprta meja prinesla, in obmejnem življenju je bil v začetku šestdesetih let posnet duhovit film po scenariju pesnika Janeza Menarta – še danes si ga je vredno ogledati.

V Avstrijo so dvolastniki lahko začeli hoditi šele leta 1953, ko sta bila podpisana sporazuma o ureditvi obmejnega prometa in o nepremičninah avstrijskih dvolastnikov na jugoslovanskem obmejnem območju. Poleg dvolastnikov so v izjemnih primerih lahko dobili tridnevne dovolilnice za prehod tudi drugi obmejni prebivalci, pravico do stalnega prehoda pa zdravniki, veterinarji in babice (leta 1958 je bilo z jugoslovanske strani v celoti izdanih 6000, z avstrijske pa 5000 dovolilnic za prehod meje). Leta 1960 je bil podpisan dodatni sporazum o ureditvi obmejnega prometa in tudi v Avstrijo so lahko prehajali stalni prebivalci iz desetkilometrskega obmejnega pasu. Dobili so stalno obmejno

prepustnico, čez mejo so lahko potovali štirikrat na mesec in se v sosednji državi lahko zadrževali do največ šestdeset ur. Državno mejo so morali obakrat prestopiti na istem mejnem prehodu (maloobmejnih prehodov z Avstrijo je bilo skupaj devetnajst). Pri prehodu so smeli mesečno imeti s sabo 3500 din, kar je znašalo dobrih deset dolarjev. Sicer pa Avstrija zaradi slabše ponudbe in višjih cen do sredine šestdesetih let ni bila tako priljubljena nakupovalna točka kakor Italija.

Prebivalci, ki niso živeli v obmejnem pasu, so za prehod meje lahko dobili potni list (osebni, družinski ali skupinski). Potne liste so izdajali sekretariati za notranje zadeve v posameznih okrajih in prošnjo so lahko zavrnili brez obrazložitve (potnih listov npr. niso izdajali moškim, ki še niso odslužili vojaškega roka). Skoraj za vse države je bil potreben vizum, za odhod v tujino pa tudi garantno pismo iz države, v katero je državljan potoval. Zaradi administrativnih ovir in nizkega standarda so bila potovanja do začetka šestdesetih let redka, omejena predvsem na posle in obisk pri sorodnikih. Precej ljudi pa je ilegalno prešlo mejo in nato emigriralo v čezmorske države. Se je pa v drugi polovici petdesetih let že začel razvijati turizem, tako da so bili tuji obiski pogostejši, veliko tujcev iz sosednjih držav so privabili razni obrtni sejmi. Postopno odpiranje zahodni kulturi se je konec petdesetih in v začetku šestdesetih let kazalo tudi v prirejanju modnih revij, popevkarskih festivalov (po vzoru sanremskega) in izbire misic. Leta 1958 je v Sloveniji začela redno oddajati televizija, ki je v šestdesetih postala množična ter je s svojim programom (zahodnimi nadaljevankami, filmi, glasbenimi oddajami in ne nazadnje reklamami) dodatno vplivala na rast potrošniške miselnosti in privrženosti zahodnim vrednotam, tako pa na željo po odhodu v tujino. Slovenci so večinoma lahko gledali tudi kakšnega od sosednjih avstrijskih ali italijanskih TV-programov in se glede na reklame odločali za nakupe v tujini. Nekateri italijanski in avstrijski trgovci (zlasti slovenskega rodu) so postopoma začeli oglaševati v slovenskih časopisih in radiu.

Sredi šestdesetih let se je Jugoslavija odprla svetu, precej pa se je zvišal tudi standard. Potni list je brez posebnih administrativnih težav postal dosegljiv večini ljudi in vizumi za sosednje države so bili postopoma odpravljeni. Leta 1962 se je prvič po vojni zgodilo, da je jugoslovanski državljan lahko legalno kupil devize do zneska 15 000 din (to je petdeset ameriških dolarjev, več pa le za zdravljenje v tujini ali za mednarodna srečanja). Ljudje so začeli množično odhajati na delo v Avstrijo in Nemčijo (v letih 1964–1969 se je organizirano – prek zavodov za zaposlovanje – na zahod preselilo 62 347 Slovencev, ki so se ob praznikih vračali in s sabo prinašali zahodno blago). Modni nakupovalni izdelki v tujini niso bili več le kavbojke (znani slovenski igralec Janez Hočevar ima še danes vzdevek Rifle, ker je bil v petdesetih letih eden prvih Ljubljancev, ki jih je nosil), teniški copati (v Sloveniji se jim še danes reče kar superge, ker so to znamko Slovenci v Italiji najbolj kupovali), kozmetika, pralni praški. Slovenci so v tujini začeli kupovati pralne stroje, sesalce za prah in druge gospodinjske pripomočke, pa tudi avtomobile.

Konec šestdesetih let je najstniška generacija, podobno kakor po svetu, tudi v Sloveniji začela postajati izjemno močna potrošniška skupina. Njenih zahtev po pisanih zvezkih s fotografijami filmskih zvezd, flomastrih, šolskih torbah, modnih oblačilih, ploščah in drugih izdelkih socialistična ponudba ni zmogla zadovoljiti. Pa tudi če jih je (npr. z vrhunskimi smučmi Elan), domači izdelki niso bili »pravi« in starši so pač morali s skromnimi socialističnimi plačami po tuje znamke čez mejo.

Sedemdeseta leta so bila, kar zadeva standard za Jugoslavijo (in Slovenijo), najboljša v vsem povojnem obdobju. Neuvrščeni arabski prijatelji so poskrbeli, da država ni občutila naftnega šoka, mednarodna posojila so bila poceni, Jugoslaviji so jih zaradi njenega posebnega položaja dobesedno vsiljevali, politika, ki je obračunala z liberalno usmeritvijo šestdesetih let, pa je hotela dokazati, da je samoupravni socializem najboljši sistem na svetu. Slovenci so v sedemdesetih s poceni posojili množično gradili hiše. To se je kazalo tudi pri nakupih v sosednjih državah. V avtomobilskih prtljažnikih in prikolicah je čez mejo romal gradbeni material, ki je bil ali boljši ali cenejši od domačega ali pa se doma sploh ni dal dobiti. Italijanske ploščice za kopalnico, umivalniki, pipe in pohištvo, pa tudi razno vrtno in drugo orodje (tja do mešalcev betona) so bili najbolj priljubljeni nabavni kosi. Še vedno je bila močno iskana tudi bela tehnika, obleka in obutev (italijanski čevlji so – kljub solidni slovenski proizvodnji – ostajali »pojem«), živila, žgane pijače in stvari, ki se v Sloveniji niso dobile iz ideoloških razlogov (obhajilne in birmanske obleke, venčki, beli čevlji in torbice ipd.).

Drugi fenomen sedemdesetih je bil tržaški Ponterosso. Na tem trgu so prodajali poceni blago in kič, sem so se zgrinjali tisoči in tisoči kupcev iz Jugoslavije. Prihajali so z organiziranimi izleti, rednimi vlaki in avtobusi iz najbolj oddaljenih krajev ter z avtomobili. Pokupili so vsakršno, tudi najbolj ničvredno blago. Ponterosso je v sedemdesetih postal simbol potrošniške miselnosti, prilagojene socialističnim

kupcem s plitvimi žepi. Skrivanje blaga pred cariniki (uvoz je bil brez carine dovoljen do vrednosti kakih sto dolarjev) je bil eden najmikavnejših jugoslovanskih »športov« sedemdesetih let, in to ne glede na spol ali starost.

Množični nakupi so bili tudi posledica t. i. osimskih sporazumov, ki sta jih Italija in Jugoslavija v duhu helsinške miselnosti podpisali leta 1975. Z njimi je jugoslovansko-italijanska meja postala daleč najbolj odprta meja med kako kapitalistično in socialistično državo. Leta 1976 je v tržaški pokrajini prestopilo mejo dobrih 40 milijonov ljudi, od tega 21 milijonov s potnimi listi in 19 milijonov s prepustnicami. Odprti so bili novi mejni prehodi, maloobmejni pas pa se je zvečal na trideset kilometrov (prebivalci občine Jesenice, ki meji na Avstrijo in Italijo, so tako npr. imeli pravico do avstrijske in italijanske maloobmejne prepustnice). Kljub temu pa je bila na meji zlasti za konec tedna velika gneča (kar je bila sicer značilnost že v šestdesetih letih).

Oblastem množični nakupi čez mejo niso bili ravno všeč, saj so pomenili velik odliv denarja (čeprav so tudi Italijani veliko kupovali v Jugoslaviji, zlasti cenejši bencin, meso in prehranske izdelke). Še važnejši je bil seveda ideološki razlog: kako se more dogajati, da ljudje iz »najboljšega sistema na svetu« hodijo kupovat k italijanskim trgovcem? Zato so se občasno pojavljali časopisni komentarji, ki so nakupe v tujini kritizirali in poudarjali, da kapitalistični trgovci izkoriščajo jugoslovanske kupce. Zlasti komunisti in ljudje v javnih službah naj ne bi sledili tej potrošniški mrzlici, čeprav kakšnih sankcij ni bilo in tudi sicer ne prizadevanj, da bi nakupe čez mejo omejili (razen s carinskimi ukrepi).

Tretji fenomen sedemdesetih let je bil razvoj agencijskega turizma. Že vse od začetka navedenega desetletja so jugoslovanske turistične agencije organizirale dopust v tujih državah, zlasti v Španiji, Italiji in Tuniziji, pa tudi turistične in nakupovalne izlete v glavne evropske metropole, celo po ZDA (zlasti New York). Ciljni nakupovalni izleti so bili osredotočeni na zabavno tehniko (za najcenejše središče je veljal München) ali obleke in usnjene izdelke (Istanbul).

Osemdeseta leta so bila za Jugoslavijo krizna. Standard je padel na raven iz sredine šestdesetih let. Na trgu ni bilo več vrste proizvodov ali pa so se dobili le na bone: bencin, olje, sladkor, pralni prašek, južno sadje. Zato so bili nakupi v tujini osredotočeni zlasti na živilske izdelke, kaj dosti več pa si Jugoslovani ob naraščajoči inflaciji, ki je sredi osemdesetih let prešla v hiperinflacijo, niso mogli privoščiti. Slovenci so zaradi svoje geografske lege lahko blažili pomanjkanje s tedenskimi nakupi čez mejo (tudi sicer je preskrba v Sloveniji delovala precej bolje kakor drugod po Jugoslaviji). Kupna moč se je okrepila leta 1990, ko je jugoslovanski premier Ante Marković zamrznil dinar v razmerju do marke pri 1 : 7. Tedaj so slovenske plače za nekaj mesecev postale primerljive z italijanskimi in avstrijskimi, kar se je močno poznalo tudi v zamejskih trgovinah.

Po krizi, ki jo je prinesel razpad Jugoslavije in osamosvojitve, se je nakupovanje normaliziralo. Ponudbe je bilo dovolj v domačih trgovinah, tako da današnje nakupovanje ni več posledica pomanjkanja, ampak predvsem stvar nižjih cen in (ali) prestiža.

Prehodi meje, nakupovanja v tujini in potovanja so pomembno sooblikovali življenjski slog Slovencev v povojnih desetletjih. Izostri so njihov čut za kakovost ter vplivali na domačo proizvodnjo in trgovino, da se je vsaj poskušala približati zahodnim standardom. Nakupi so posredno pritiskali tudi na politiko, ki je vsaj deloma morala upoštevati potrošniške zahteve in se jim prilagajati. Seveda pa so bili – še zlasti v petdesetih in prvi polovici šestdesetih let – omejeni z nizkim standardom. Sčasoma so se oblikovali v poseben potrošniški obred, nekakšno nakupovalno mrzlico, ki se ji je prepustil velik del Slovencev (in še več Jugoslovancev). Zanj ni bilo značilno le kupovanje stvari, ki so jih dejansko potrebovali, ampak tudi kupovanje vsega povprek, zato ker so bili pač v tujini in je bilo treba »izkoristiti priložnost«, da se je pot »splachala«. Ta filozofija se je imenitno ujela s prepričanjem, da varčevanje in premišljeno ravnanje z denarjem nimata smisla, saj je v socializmu država tista, ki mora reševati stanovanjske in druge probleme državljanov ter skrbeti, da dobivajo plače (tega prepričanja sicer ne moremo v celoti posplošiti, saj so bili zlasti Slovenci v Jugoslaviji tisti, ki so ravnali najbolj varčno in tudi sami kupovali stanovanja ali gradili hiše).

Nakupovalni turizem je bil le eden od vplivov, ki je oblikoval povojno socialistično potrošniško miselnost Slovencev. Njegov vpliv je treba upoštevati v širšem okviru, skupaj s filmi, glasbo, televizijo, množično motorizacijo, razvojem tujskega turizma v Sloveniji in ekonomskim preseljevanjem. Posledica vseh teh dejavnikov je bila, da so Slovenci v že »liberalnih« šestdesetih letih v stanovanjski kulturi, načinu oblačenja in preživljanju prostega časa sprejeli zahodne standarde in vzorce (v drugi

polovici sedemdesetih let so premožnejši že lahko imeli mednarodne kreditne kartice, vključno z American Express). Od socializma so ljudje jemali tisto, kar jim je bilo v korist (brezplačno šolanje, dober zdravstveni standard, polno zaposlenost), ideologijo, ki je polnila govore politikov, časopisne stolpce in televizijska poročila, pa so sprejemali kot nujno zlo. Pretirano zares je v zadnjih dveh desetletjih samoupravnega socializma tako ni jemal nihče. Najbrž tudi zato ne, ker so se na nakupovanju v zamejskih trgovinah srečevali oboji, kritiki režima in partijski funkcionarji.

In kakšna je bila pri tem vloga carinske službe? »Tihotapijo vse, razen ptičjega mleka,« je v osemdesetih letih zavzdihnil neki carinik. Tehtanje med razumevanjem za drobne potrebe ljudi in zaslužkarstvom gotovo ni bilo lahko. Še posebno v osemdesetih letih, ko so šle čez mejo tone in tone kave in drugih proizvodov, skritih na najbolj nemogočih mestih. Pa tudi tisto, kar je bilo uradno in zakonito, je bila prava znanost. Si predstavljate, da je bilo brez današnje računalniške in druge tehnike – kakor lahko preberete v knjigi – treba poznati dobrih 4500 carinskih postavk? Odločitev carinikov za samostojno Slovenijo, uspešna skupna obramba meje in prilagoditev na nove razmere so njihov pomembni prispevek k slovenski državnosti. Res pa je najbrž, da morajo biti današnje preverjanje po cestah in druga carinska opravila precej dolgočasna v primerjavi z živahnimi jugoslovanskimi časi. A brez skrbi, sveta brez meja in carin še dolgo ne bo in tudi pričujoča knjiga bo prej ali slej dobila še kakšno nadaljevanje.

DR. BOŽO REPE

1 ZGODOVINA CARINE OD ANTIKE DO KONCA DRUGE SVETOVNE VOJNE

BOŠTJAN HEPE

1.1 CARINA V ANTIČNEM OBDOBJU

Do organiziranja pobiranja carin je na splošno lahko prišlo šele tedaj, ko je neka družba gospodarsko dovolj napredovala, da se je ustrezno razslojila, da je zgradila svoj državni ustroj, okrepila svojo trgovino in pričela nadzirati obseg trgovanja. Šele nastanek kompleksnejših državnih ureditev torej omogoča razvoj carinskega sistema. Zato se je pobiranje carin na območju današnje Slovenije najverjetneje začelo vzpostavljati šele v času po prihodu Rimljanov, nekako v drugi polovici 1. stoletja in v začetku 2. stoletja našega štetja.

Rimljani so poznali dve vrsti obdavčitev: *tributa* je pomenila zemljarino in glavarino, *vectigalia* pa je pomenila vse ostale prihodke, med drugim carinsko-mitninske pristojbine in tudi dohodke iz javne lastnine.¹ Po zgledu sosednjih družbenih ureditev je republikanski Rim carino (*portorium*) dolgo pobiral prek **publikanov ali zakupnikov** (*societates publicanorum*); zanje so carinski nadzor in pobiranje carin izvajali njihovi zasebni cariniki (*portitori, portitores*).² Publikani oziroma zakupniške družbe so bile po svojem ustroju podobne današnjim delniškim družbam; dobički so se družbenikom delili glede na vložene deleže.³ Zaradi naraščajoče grabežljivosti iznajdljivih publikanov, ki so z nepoštenim poslovanjem ogrožali rimsko trgovino, so bili Rimljani zelo nezadovoljni.⁴ Zato so leta 60 pr. n. š. v vseh italjskih lukah carino začasno celo odpravili.⁵ Čeprav je Julij Cezar zaradi naraščanja uvoza luksuznega blaga ponovno uvedel carinske dajatve za uvoz luksuznega blaga⁶ in so se pod Oktavijanom carinske stopnje še povišale,⁷ je bilo zakupništvo potisnjeno na stranski tir.⁸ Vzrok je tudi v napredku državnega ustroja. V celoti zakupništvo sicer ni bilo nikoli odpravljeno, je pa bilo pobiranje carine že konec 1. stoletja n. š. vse pogostejše v pristojnosti visokih upravnih dostojanstvenikov, ki so kmalu pričeli ustvarjati novo državno službo – carino.⁹ Po vladavini cesarja Trajana je država prevzela skoraj ves carinski nadzor, razen na Bližnjem vzhodu, kjer je bilo zaradi težavnega pobiranja visokih dajatev taktika zakupništva še naprej ustreznejša.¹⁰

Poskus rekonstrukcije rimskega carinika na germanskem limesu. Približno takšna rekonstrukcija je uspela Deutsche Zollmuseum. Podobno uniformo so cariniki verjetno nosili tudi v naših krajih.

Zaradi izjemnega ozemeljskega obsega in različnih gospodarskih tradicij so do nastopa antoninskih cesarjev (2. stoletje) imperij razdelili na **velika carinska okrožja**, ki so obsegala po več rimskih provinc. Skupaj jih je bilo med osem do enajst. To so bila Sicilija, Hispanija, Galija, Britanija, Ilirik, Azija, Afrika in verjetno Italija, medtem ko je bil Bližnji vzhod najverjetneje razdeljen na več carinskih okrožij.¹¹ V carinskih okrožjih so se nahajali številni carinski uradi, na njihovo čelo pa so Rimljani postavili enega ali dva carinska upravnika (*villicus*).¹² Delo carinikov so opravljali bodisi cesarski sužnji

¹ Asakura. 2003. Str. 54.

² Smith. 1853. Str. 945.

³ Asakura. 2003. Str. 58.

⁴ Smith. 1853. Str. 945.

⁵ Duncan-Jones. 2002. Str. 194; Asakura. 2003. Str. 56.

⁶ Louis. 2006. Str. 297.

⁷ Smith. 1853. Str. 945.

⁸ Smith. 1853. Str. 945.

⁹ Asakura. 2003. Str. 58.

¹⁰ Sidebotham. 1986. Str. 105.

¹¹ Asakura. 2003. Str. 58–67; Louis. 2006. Str. 296–297.

¹² Asakura. 2003. Str. 8.

bodisi osvobojeni cesarski sužnji; po današnjih ocenah je imperij vzdrževal okrog 20.000 takšnih carinskih uradnikov in njihovih družin.¹³

Rimske carine so bile visoke predvsem na zunanjih mejah.¹⁴ Najvišje stopnje so imeli na vzhodni meji, od koder so tekle trgovske poti proti Perziji, Indiji in Kitajski in kjer je od helenističnih časov obstajala tradicija visokih carin.¹⁵ Na tej meji je uvozna carinska stopnja *ad valorem* dosegala okrog 25 % od vrednosti blaga.¹⁶ Drugačne so bile razmere v notranjosti, kjer so bile **carine** znatno nižje. V hispanskem carinskem območju so se na primer gibale le med 2 in 2,5 % od vrednosti blaga, v ilirskem carinskem območju pa **med 2 in 5 % ali le izjemoma do 10 % od vrednosti blaga**.¹⁷ Takšne carine niso zavirale trgovine in so zato bile ustrezno sredstvo rimske fiskalne politike. Če so v zgodnjem cesarstvu stopnje ostajale zmerne, so se v poznem cesarstvu zaradi prazne državne blagajne pričele zviševati, tako da so se v 4. stoletju verjetno dvignile za štiri- do petkrat in dosegle učinek prohibicije, kar je povzročilo zastajanje trgovanja.¹⁸ Ob koncu cesarstva dokumenti in napisi vse manj omenjajo carino, kar zelo verjetno kaže na zamiranje pobiranja carin.¹⁹

Današnje slovensko ozemlje je bilo v času Rimskega cesarstva razdeljeno med italijansko in ilirsko carinsko območje, pri čemer je slednje na slovenskem območju zajemalo Norik in Panonijo.²⁰ V tem okrožju je večina carinikov delovala vzdolž Donave, ki je na severovzhodu cesarstva predstavljala zunanjo rimsko mejo.²¹ Pod Hadrijanom (117–138) je **Poetovio**²² postal sedež osrednjih uradov ilirske carine (*publicum portorii Illyrici*).²³ Do leta 211 je vsaj za provinco Panonijo na Ptuj deloval tudi

¹³ Asakura. 2003. Str. 57.

¹⁴ Sidebotham. 1986. Str. 105.

¹⁵ Duncan-Jones. 2002. Str. 194.

¹⁶ Sidebotham. 1986. Str. 105.

¹⁷ Asakura. 2003. Str. 58–67.

¹⁸ Louis. 2006. Str. 295.

¹⁹ Asakura. 2003. Str. 57.

²⁰ Božič et al. 1999. Str. 238.

²¹ Asakura. 2003. Str. 64–65.

²² Današnji Ptuj.

²³ Božič et al. 1999. Str. 216; Vomer, Žižek. 2008. Str. 20.

carinski računski center (*tabularium vectigalis Illyrici*).²⁴ Cene prevoza in carine niso ravno ovirale trgovine med mesti, provincami in večjimi upravnimi območji.²⁵ Carino so pobirali predvsem na mejah, a tudi v notranjosti, njena višina je bila domnevno 5 % od vrednosti blaga.²⁶ Iz ohranjenih napisov vemo, da je imela ilirska carina v Poetoviju razdelano hierarhijo: poleg **carinskega upravnika** (*vilicus*) najdemo upravnikovega **namestnika** (*vilici vicarius*), **carinskega nadzornika** oziroma inšpektorja (*scrutator*), carinika oziroma **preglednika** (*scriptor*) in **računskega uradnika** (*tabularius, vectigalis Illyrici*).²⁷ Carinska uprava je bila na Ptujju spočetka zakupniška in je šele leta 182 prešla pod neposredno cesarsko upravo,²⁸ kar je razmeroma pozno. Carinski uradniki so morali biti sužnji, da so lahko pravnomočno uradovali v gospodarjevem imenu.²⁹

Sedež carinske uprave je ležal v petovijski poslovni četrti *Vicus Fortunae* (četrť boginje sreče), v današnji Spodnji Hajdini, kjer je bilo za potrebe carine zgrajeno veliko skladišče (*horreum*).³⁰ V Atransu,³¹ ki je ležal na meji ilirskega carinskega okrožja z Italijo, se je nahajala pomembna ilirska carinska postaja (*Statio Atrantina*), kjer je v drugi polovici 2. stoletja carinik Evtih postavil marmorni oltar v čast boga Mitre.³² Iz napisov v čast Mitri in Bakhu sta tudi tam znani funkciji inšpektorja in carinskega preglednika.³³ Kult Mitre se je med cariniki verjetno širil zaradi tega, ker so bili prvi carinski sužnji v Poetoviju predvsem orientanci.³⁴ Prav cariniki so sredi drugega stoletja dali postaviti najstarejši mitrej v Poetoviju (danes tako imenovani I. mitrej).³⁵ Poetovio se uvršča med največja središča mitraizma v Evropi.³⁶

Ko so Rimljani v večjem delu imperija uvedli državno carinsko službo, so imeli cariniki na germanskem limesu značilna oblačila z rdečim ogrinjalom, torbico in kopjem. Predvidevamo lahko, da je bila tedaj tudi v ilirskem carinskem okrožju, ki je med drugim obsegalo Norik in Panonijo, v uporabi podobna ali le malo spremenjena uniforma.

S ponovnim razvojem carinskih služb konec 18. in v prvi polovici 19. stoletja se podobno kot večina sodobnih uniform tudi carinska uniforma razvije iz tradicije vojaškega oblačenja. Pred uvedbo enotne carinske službe je carinski nadzor v habsburških deželah poleg mitninarjev pogosto opravljala vojska.

1.2 CARINA V SREDNJEM VEKU

1.2.1 Krščansko izročilo in apostol Matej

Ko se je ob koncu antike močno razširilo krščanstvo, so na mesto, ki so ga dotlej zavzemala poganska božanstva, stopili svetniki. Krščanski svetniki so pogosto postali zavetniki opravil in poklicev. Med takšnimi svetniki je **sv. Matej**, apostol Jezusa Kristusa, ki **velja za zavetnika carinikov, pobiralcev mitnin, cestinarjev, davčnih uradnikov, menjalcev in računovodij**.³⁷

O resničnem Mateju ne vemo ničesar zanesljivega oziroma ne vemo, ali je kot zgodovinska osebnost resnično obstajal. Kristjani verujejo, da je izročilo evangelijev resnično, zato o njegovem obstoju ne dvomijo. Če pa uporabimo primerjalno metodo raziskovanja in analizo virov, moremo podvomiti o njegovem zgodovinskem obstoju. O življenju carinika Mateja/Levija se namreč pojavlja veliko nejasnosti.

²⁴ Ciglencečki et al. 1988. Poglavje *Sprehod po mestu*.

²⁵ Božič et al. 1999. Str. 263.

²⁶ Vomer Gojkovič, Žižek. 2008. Str. 20.

²⁷ Vomer Gojkovič, Žižek. 2008. Str. 20.

²⁸ Vomer Gojkovič, Žižek. 2008. Str. 21; Ciglencečki et al. 1988. Poglavje *Sprehod po mestu*.

²⁹ Vomer Gojkovič, Žižek. 2008. Str. 20.

³⁰ Božič et al. 1999. Str. 218; Vomer, Žižek. 2008. Str. 21.

³¹ Današnje Trojane.

³² Božič et al. 1999. Str. 239.

³³ Božič et al. 1999. Str. 238.

³⁴ Vomer Gojkovič, Žižek. 2008. Str. 20.

³⁵ Ciglencečki et al. 1988. Poglavje *Sprehod po mestu*.

³⁶ Ciglencečki et al. 1988. Poglavje *Sprehod po mestu*.

³⁷ Butler, Burns. 2000. Str. 200.

Domnevno naj bi se rodil v okolici Kafernauma v levitski družini Alfeja in Marije.³⁸ Če je to res, je nenavadna izbira rimskega poklica carinika na območju oblastnika Heroda Antipe gotovo izzvala hude družinske razprtije; levitske družine so bile namreč še posebej tesno povezane z ortodoksno judovsko vero.³⁹ Opravljanje poklica rimskega carinika (ne glede na morebitno posredniško vlogo Heroda) je med številnimi Judi tistega časa veljalo za velik greh, za izdajo lastnega ljudstva in tudi vere.⁴⁰ Apostol Matej, ki se v Bibliji pojavlja z imenom Matej ali Levi,⁴¹ je v evangelijih izrecno označen za carinika (*τελωνης*, *publicanus*).⁴² Po biblijski pripovedi je nekega dne, ko je sedel ob mitnici pri Kafernaumu, prišel mimo Jezus in zakupniku dejal: »**Hôdi za meno!**«; Matej se je klicu takoj odzval in postal eden najožjih Jezusovih učencev – apostolov.⁴³

Slika levo: Jezus in Matej. Naslikal Hendrik ter Brugghen, okrog leta 1620 (Wikimedia Commons).

O načinu svetnikove prehrane s precejšnjo zamudo poroča Klement Aleksandrijski: apostol Matej ni užival mesa, ampak le semena, oreške in zelenjavo.⁴⁴ Po koncu Jezusovega delovanja naj bi poučeval in pridigal v Judeji, Siriji, Makedoniji, celo v Perziji, Etiopiji in na Irskem.⁴⁵ Čeprav ga pogosto častijo tudi kot mučenika, so vesti o njegovem mučeništvu zelo neenotne. Gnostik Herakleon mu je pripisal naravno smrt,⁴⁶ nekateri menijo, da je kot mučenik umrl v Etiopiji,⁴⁷ drugi, da v Perziji,⁴⁸ Partiji,⁴⁹ v Hierapolisu⁵⁰ ali Myrni⁵¹ oziroma drugod. Po izročilu o mučenju v Etiopiji naj bi Matejevo truplo prenesli v Bretonijo, od tam pa v italijanski Salerno, kjer je postal zavetnik mesta.⁵²

Mateju pripisujejo tako imenovani Matejev evangelij, ki stoji med evangeliji v Bibliji na prvem mestu. Nekateri domnevajo, da je Matejev evangelij nastal okrog leta 80 n. š.,⁵³ a po drugi strani nič ne kaže na to, da bi ga napisal prav Matej, saj se ime »Matejev«⁵⁴ pojavi šele v 4. stoletju.⁵⁵ Res je, da ostali trije evangeliji omenjajo zgolj denarje, ki so krožili med reveži, Matejev evangelij pa pozna prestižni kovanec *talent* in tudi sicer uporablja še nekaj specifičnih finančnih izrazov.⁵⁶ Glede na današnje stanje raziskav, je bil ta evangelij, ki morda izvira iz starejše predloge, sprva anonimen.⁵⁷ Način, kako evangelij citira apokrifno delo »Božja modrost«, obenem kaže, da je verjetno nastal daleč po letu 70 n. š.⁵⁸ Primerjava besedil med evangeliji kaže, da samo Matejev evangelij vsebuje

³⁸ Lockyer. 1988. Str. 117.

³⁹ Lockyer. 1988. Str. 117–118.

⁴⁰ Lockyer. 1988. str. 117.

⁴¹ Levi označuje pripadnika rodu duhovnikov, Matej pa pomeni »Jahvetov dar«; to ime naj bi po Butlerju in Burnsju in Lockyeru morda dobil v času spreobrnitve. Butler, Burns. 2000. Str. 199; Lockyer. 1988. Str. 117.

⁴² Prvotni pomen oznake *τελωνης* je pomensko verjetno bližje rimskemu poimenovanju za carinika (*portitor*), latinski prevod (*Vulgata*) pa uporabi izraz carinski zakupnik (*publicanus*). Če bi bil Matej/Levi celo carinski zakupnik, bi bila njegova življenjska zgodba še manj verjetna. O oznaki pobiralca davkov glej v: Taylor. 1981. Str. 204.

⁴³ Glej navedbe v Novi zavezi: Mt 9,9–13; Mr 2,13–17; Lk 5, 27–32; Mt 10,1–4; Mr 3,13–19; Lk 6,12–16.

⁴⁴ Lillie. 2003. Str.167.

⁴⁵ Butler, Burns. 2000. Str. 199.

⁴⁶ Butler, Burns. 2000. Str. 200.

⁴⁷ Butler, Burns. 2000. Str. 200.

⁴⁸ Butler, Burns. 2000. Str. 200.

⁴⁹ Allison, Davies. 2004. Str. 146.

⁵⁰ Allison, Davies. 2004. Str. 146.

⁵¹ Allison, Davies. 2004. Str. 146.

⁵² Butler, Burns. 2000. Str. 200.

⁵³ Butler, Burns. 2000. Str. 199.

⁵⁴ Ali »po Mateju«.

⁵⁵ Butler, Burns. 2000. Str. 199.

⁵⁶ Lockyer. 1988. Str. 119.

⁵⁷ Primerjaj z Allison, Davies. 2004. Str. 144.

⁵⁸ Waite. 2003. Str. 363–364.

znamenito Jezusovo izjavo, da je Peter skala, na kateri bo sezidal svojo cerkev.⁵⁹ Ker velja Peter za utemeljitelja rimskokatoliške cerkve, ostali evangeliji verjetno ne bi izpustili tako pomembne navedbe, če bi v času njihovega nastanka to izročilo obstajalo.⁶⁰ Prvi večji spor med vzhodnim in zahodnim krščanstvom, ko je vprašanje prvenstva sploh postalo aktualno, lahko po Waiteu postavimo šele v čas med leti 180 in 190 n. š., zato je malo verjetno, da je omenjeni evangelij plod zapisov apostola iz 1. stoletja n. š.⁶¹ Po drugi strani krščanski zgodovinar Daniélou v zvezi s Petrovim mestom dopušča možnost, da je dokončna redakcija Matejevega evangelija sicer mlajša, a verjetno odmev starejše antiohijske kateheze.⁶²

Verodostojnost Matejevega zgodovinskega lika skuša postaviti pod vprašaj tudi uporaba Masseyevega primerjalnega raziskovanja krščanstva in egiptovske vere. V primerjavi med apostoloma Matejem in Matijo ter egipčanskim Taht-Matiujem je poleg sorodnosti v zvenu imena Massey odkril še druge povezave. V egipčanski mitologiji je bil Taht Matiu pisar po nareku bogov, v krščanski mitologiji in umetnosti pa je Matej zapisovalec evangelija po nareku angela; občasno je Matej v krščanstvu upodobljen z ravnalom ali kotomerom, egipčanski Taht Matiu naj bi izumil geometrijo in veljal za merilca zemlje in neba; Matejev simbol je bil lev, lev je tudi zodikalno znamenje Taht-Matiujevega meseca; Matej je osmi v zaporedju apostolov, Taht Matiu nosi vzdevek »Osmi« (*Esmet*); Matija je bil izbran za apostola, ki je zasedel mesto umrlega izdajalca Jude Iškarijota, Taht Matiu je po Setovem/Sutovem izdajstvu Ozirisa zasedel Setovo mesto; če je bil Matej nekakšen vpisovalec na mitninski postaji, je bil Taht Matiu pisar in vpisovalec v Dvorani pravice.⁶³

Vesti o apostolu Mateju so vsekakor preskope in obenem preveč kontradiktorne in vprašljive, da bi lahko podali zanesljivo sodbo o njegovi osebnosti. Vendar liki v mitologiji religije, naj bodo plod ene ali več zgodovinskih osebnosti ali plod sposojenk iz drugih verstev, lahko zaživijo lastno življenje. S sprejemom krščanstva in srednjeveško obnovo prometno-tržnih dajatev na svojem območju so se tudi Slovani v vzhodnih Alpah spoznali z osebnostjo sv. Mateja, zaščitnika carinikov oziroma mitničarjev. Izročilo o Mateju ima v Evropi morda vpliv na strokovno terminologijo pri prometno-tržnih davščinah frankovske Evrope, tako da so rimski izrazi *portorium*, *portitores* in *publicanus* razen najsplošnejše oznake *vectigalia* poniknili, ohranil pa se je vzhodnjaški izraz *theloneum*.

1.2.2 Zgodnji srednji vek

S propadom Rimskega cesarstva je zamrla tudi rimska carina. Rimsko kulturo so nadomestile **kulture številnih barbarskih držav, ki niso imele dovolj razvite uprave, da bi lahko vzpostavile carinski nadzor po rimskem zgledu**. Kljub temu je trgovina z nekaterimi prilagoditvami v srednjem veku preživela. Zgodnjesrednjeveške slovanske politične tvorbe v vzhodnih Alpah, kot sta Karantanija in Karniola,⁶⁴ so v tem času komaj preraščale sistem vojaške demokracije.

Vsekakor je Karantanija že dosegla raven, ko osvajanje plena in morebitni tributi podjarmljenih niso več zadoščali za potrebe že razslojene družbe,⁶⁵ saj iz srede 8. stoletja že poznamo dinastična razmerja, knežjo oblast, družinike (*koseze*) in zgodnje plemstvo.⁶⁶ Prav tako vemo, da je karantanski vladar do neke mere lahko odredil plačilo dajatev.⁶⁷ Morda je eden izmed davkov tega časa tudi *pojezda*, katere namen je bil naturalna dotacija za zadovoljitev materialnih potreb kneza in njegovega spremstva pri oblastnem potovanju s konji (pojezdenju) po njegovi deželi.⁶⁸ Da bi Karantanija ali Karniola že poznala prometno-trgovske obdavčitve, je malo verjetno. Gotovo je med Langobardi

⁵⁹ Glej Novo zavezo: Mt 16,18–19.

⁶⁰ Waite. 2003. Str. 366.

⁶¹ Waite. 2003. Str. 366.

⁶² Daniélou. 1988. Str. 51.

⁶³ Massey. 2002. Str. 473.

⁶⁴ Poleg Karantanije in Karniole so bila jugovzhodna območja morda del ozemlja, ki je imelo v 9. stoletju pod vodstvom Ljudevita Posavskega svoje središče v Sisku in se v virih do leta 827 pojavlja kot Media, Valeria, Panonnia Inferioris. Pleterski je celo mnenja, da je bilo območje frankovske Karantanije sprva sestavljeno iz dveh ali treh samostojnih kneževin (Karantanija na Gosposveškem polju, Liburnija ob Millstatu, morebitna kneževina ob srednji Muri), vendar je njegova interpretacija doživela kritike in doslej ni bila splošno sprejeta.

⁶⁵ O stopnjah razvoja davčnih sistemov glej v: Žibert. 1993. Str. 79.

⁶⁶ Grafenauer. 2000. Str. 104–111.

⁶⁷ Tako je karantanski knez Hotimir leta 752 sam odločal o dajatvi v korist salzburškega nadškofa. Več o tem glej v: Grafenauer. 2000. Str. 106–107.

⁶⁸ Grafenauer. 2000. Str. 107; Škrubej. 2002. Str. 40, 102, 106.

oziroma prebivalci Istre na eni in Slovani v vzhodnih Alpah na drugi strani prihajalo do občasnih trgovskih stikov v smislu menjave med sosednjimi, a produkcijsko zelo različnimi območji.⁶⁹

Tudi države, v katerih se prometno-tržne pristojbine že pojavljajo, svoje davčne oblasti na tem področju niso utemeljile regionalno, ampak so jo izvajale točkovno, to je na pomembnih strateških mestih, mostovih, prehodih in naselbinah, ob prehodu blaga prek »mitninske« postojanke. Tovrstne pristojbine oziroma »mitnine« so se v srednjeveških virih sprva imenovali z latinskimi izrazi *theloneum*, *muta*, *vectigal*, kasneje z nemškima izrazoma *maut* in *zoll*.⁷⁰ V času Karolingov je *theloneum*, ki ga pogojno lahko prevajamo kot mitnino, pomenil skupni izraz za različne prometno-tržne dajatve, ki so bile sicer podedovane še iz antike, a so v preprostejših prometnih razmerah težile k vedno večjemu poenotenju.⁷¹ Karantanija in Karniola sta v času Karla Velikega prišli pod večji vpliv frankovske politike, v času Karla Velikega in po njem pa se je trgovanje precej razmahnilo in tovrstni trgovski tokovi so dosegli tudi vzhodne Alpe; zapis iz leta 805 poroča o trgovanju s Slovani na vzhodni meji frankovskega ozemlja, vir iz leta 828 pa kaže, da je v karolinški dobi že bila razvita tudi trgovina na velike razdalje.⁷²

1.2.3 Terminološka zmeda ali enotni pomen?

Ozemlje vzhodnoalpskih Slovanov je po letu 745 prihajalo v vse večjo odvisnost od Bavarcev in Frankov, zato je začelo v 9. stoletju prevzemati karolinški sistem fevdalizma, davkov in uprave. Današnje stanje raziskav kaže, da je uporaba besede »carina« za srednjeveški *theloneum* in celo za kasnejši *zoll* lahko zavajajoča, čeprav je *theloneum* nedvomno vključeval nekatere carinske elemente.⁷³

Najstarejša omemba mitnine v naših deželah **se v letih 977, 982 in 984 pojavi** v ponarejeni darovnici kralja Arnulfa, v kateri je bila Salzburgu na Ptuj podeljena **pravica do *bannis*, *theloneis* et *ponte***, v Blatnem Kostelu pa do *theloneo in civitate*, pri čemer gre v prvem primeru verjetno za več dajatev (mitnina v ožjem pomenu besede, mostnina).⁷⁴

Najstarejše trgovsko prometne pristojbine na Slovenskem lahko po Gestrinu iščemo v krajih s privilegiranim sejmom (*mercatum*).⁷⁵ Takšna prometna pristojbina se je po njegovi interpretaciji imenovala *teloneum* ali *theloneum*.⁷⁶ Že zelo zgodaj se mitninske postaje pojavijo tudi na podeželju, kjer je njihov namen poleg finančnih ciljev tudi uveljavitev prisilnih poti in se pogosto vežejo na deželna sodišča.⁷⁷ Z nastankom meščanskih naselbin se po Gestrinu prične v zvezi s sejmi pojavljati izraz *muta*.⁷⁸

Hipoteze o razlikovanju različnih vrst prometno-tržnih dajatev po 9. stoletju žal niso dovolj zanesljive. Gestrin je mnenja, da sta *theloneum* in *muta* sprva predstavljala dve različni dajatvi; med 12. stoletjem in koncem 13. stoletja naj bi bilo izraza že nemogoče razlikovati.⁷⁹ Po drugi strani ponuja Kosi prepričljive dokaze, da se *muta* pojavi že v karolinški dobi in ne pomeni prometne pristojbine nasproti *thelonemumu* – sejmnini. Izraz *muta* se pojavlja izključno v Vhodnih Alpah in na Bavarskem, in sicer v podobnem pomenu kot *theloneum* v ostali Nemčiji. Srednjeveški viri včasih izrecno enačijo *muta* in *theloneum*, npr. listina koroškega vojvode Ulrika Spanheima za trg Velikovec iz leta 1267.⁸⁰ Po 13. stoletju se za prometne pristojbine poleg *theloneum* in *muta* uveljavi izraz *vectigal*.⁸¹ Ko je po koncu

⁶⁹ Kosi. 2009. Str. 24–26.

⁷⁰ Kosi. 1999. Str. 247.

⁷¹ Kosi. 1999. Str. 247–248.

⁷² Kosi. 2009. Str. 24–25.

⁷³ Oznako *theloneus* (kasnejši *zoll*) so dolgo prevajali v slovenščino kot carino. Vendar je v resnici šlo za splošno prometno-tržno dajatev, ki je imela učinke današnjih cestnin, mostnin, carin in trošarin, ne pa za carino v današnjem pomenu besede. Več o tem v nadaljevanju.

⁷⁴ Kosi. 1999. Str. 247.

⁷⁵ Gestrin. 1972. Str. 11.

⁷⁶ Gestrin. 1972. Str. 12.

⁷⁷ Gestrin. 1972. Str. 12.

⁷⁸ Gestrin. 1972. Str. 12.

⁷⁹ Gestrin. 1972. Str. 12–13.

⁸⁰ Kosi. 1999. Str. 249–250.

⁸¹ Gestrin. 1972. Str. 13.

13. stoletja nad latinščino kot jezik listin postopoma prevladala nemščina, se namesto *mute* pojavlja izraz *Mautt* (*mauth*, *mawtt*), namesto *theloneum* pa *Zoll*⁸² (kasneje še *aufslag*).

Nemški izraz *Zoll* se je pravzaprav razvil iz latinskega *theloneum*. Enakega izvora so nizozemski *tol*, angleški *toll*, danski *told* in švedski *tull*.⁸³ Nekateri so mnenja, da se je tudi južnoslovanski izraz *carina* razvil iz iste osnove. Toda izraz *carina*, ki se nam danes zdi tako običajen, na Slovenskem prvič zabeležimo šele v 19. stoletju v oblikah *carina* (dajatev) in *carinstvo* (carinska služba).⁸⁴ V slovenski jezik je ta oznaka prišla s srbskega oziroma hrvaškega območja, iz srbske oziroma hrvaške besede *cárina*, ki naj bi izhajala iz besede *car*; po Snojevi razlagi naj bi označevala dajatev, ki pripada carju.⁸⁵ Vzporedno z izrazom *carina* se v pravnih predpisih 19. stoletja pojavljajo še *colstvo* (carinska služba), *colni red*⁸⁶ in podobni danes pozabljeni izrazi, ki izvirajo iz nemškega *Zoll*. Nemški *Maut* se je verjetno razvil iz gotskega *mota*.⁸⁷ Tudi slovenski izraz *mitnina* ima soroden izvor. Vzhodnoalpski Slovani so za označevanje srednjeveških mitnin oziroma »carin« uporabljali izraz *mīto* oziroma *mīta*, ta izraz pa se je razvil slovanske besede **myto*, ki je izposojenka iz nekega germanskega jezika.⁸⁸ Iz pridevnika *miten* se iz prvotnih *mīto* oziroma *mīta* najkasneje v 19. stoletju razvije danes znana oznaka *mitnina*.⁸⁹

V srednjem veku izrazov *mautt*, *zoll* in *aufslag* po Gestrinu in Stolz praktično ni mogoče vsebinsko razlikovati.⁹⁰ Obstajajo tudi drugačna mnenja. V virih iz 13. stoletja se izraza *muta* in *theloneum* in nato *maut* in *zoll* namreč pričneta uporabljati v povedih, ki kažejo vsaj na možnost različnega pomena teh dajatev, kolikor ne gre za pleonazem;⁹¹ po Mitterauerju in Hassingerju naj bi *theloneum* tedaj pričel pomeniti sejmmino/tržnino, *maut* pa čisto tranzitno mitnino za prehod kraja.⁹² Kosi z vrsto podrobnih primerov ugotavlja, da med 13. in 15. stoletjem na območju slovenskih dežel in okolice ne obstajajo zanesljivi dokazi o terminološkem razlikovanju med različnimi oznakami, ker nimamo nikjer ločeno navedenih dohodkov od *maut* in od *zoll*; poleg tega bi v primeru različnih dajatev izraze uporabljali preveč nedosledno, saj so nedvomno čiste tranzitne pristojbine včasih imenovali *zoll*, tržne pa *maut*.⁹³

Danes lahko rečemo, da so bile srednjeveške mitnine prometno-tržne pristojbine, ki so imele od primera do primera nekatere posebnosti, npr. učinke cestnine, zavarovalnine za potovanje po cestah (spremščine), tudi carine in trošarine, na splošno pa je šlo za dajatve, ki jih je bilo težko razlikovati. Izvajanje davčne oblasti pri prometno-trgovskih pristojbinah je bilo naravnano točkasto in ne prek dihotomije mejno – regionalno, zato je vsaj v večini primerov uporabljena ena sama poenostavljena prometno-tržna dajatev. Srednjeveške mitnine so se seveda res uporabljale tudi za popravilo, vzdrževanje in varovanje cest in mostov, lahko pa jih opazujemo še vsaj iz dveh vidikov. Z vidika zaščite trga ali mesta pred konkurenco iz tujine so »mitnine« nedvomno opravljale vlogo današnje carine, saj se je cena blaga z vsako plačano mitnino zviševala, trgovec pa je prek visoke cene izdelka takšno »carinsko« breme prenesel na končnega potrošnika. Zato lahko rečemo, da so predhodnice sodobnih carin srednjeveške mitnine, pobrane ob prehodu mitninske postaje.⁹⁴ Mitnine blago od proizvajalca do porabnika zelo podražile, ne glede na to, ali je šlo za domače ali tuje blago; zato so imele tovrstne dajatve tudi vlogo, ki je sorodna vlogi današnjih trošarin.⁹⁵

Dolgo je predstavljala davčno osnovo transportirana količina blaga in šele v 12. in 13. stoletju se je v nemških deželah začela pojavljati tržna mitnina od vrednosti prodaje.⁹⁶ Mitničar se je imenoval *mutarius*, *thelonearius*, *mauthner*, *zollner* ali *aufslager*.⁹⁷ Število mitnic je proti koncu srednjega veka raslo, v 16. stoletju pa se je ustalilo.⁹⁸ Trgovsko-prometne pristojbine so bile najprej

⁸² Gestrin. 1972. Str. 13.

⁸³ Seidl. 1998. Str. 15.

⁸⁴ Primerjaj s Snoj 2003. Str. 68.

⁸⁵ Snoj. 2003. Str. 68.

⁸⁶ Za colni red kot izraz iz leta 1849 glej npr. v: Orel. 2002. Str. 88.

⁸⁷ Seidl. 1998. Str. 6.

⁸⁸ Snoj. 2003. Str. 405.

⁸⁹ Snoj. 2003. Str. 405.

⁹⁰ Gestrin. 1972. Str. 13; O. Stolz v: Kosi. 1999. Str. 253

⁹¹ Pleonazem pomeni kopičenje nepotrebnih besed.

⁹² O sklicih na M. Mitterauerja in H. Hassingerja ter o zvezi med *zoll* in *maut* glej v: Kosi. 1999. Str. 252–253.

⁹³ Kosi. 1999. Str. 255–257.

⁹⁴ Gestrin. 1972. Str. 14.

⁹⁵ Primerjaj z: Žibert. 1993. Str. 112.

⁹⁶ Kosi. 1999. Str. 248.

⁹⁷ Gestrin. Str. 1972. 13.

⁹⁸ Gestrin. 1972. Str. 13.

vladarjev dohodek oziroma dohodek deželnega kneza; takšnim dohodkom se je reklo regal.⁹⁹ Med **dohodki vladarja oziroma deželnega kneza (regali)** je bil carinsko-mitninski regal vreden vsega spoštovanja, saj je prinašal veliko dohodkov. Toda lastniki mitninskih postaj so pogosto postajali tudi posamezni fevdalci. V mestih in trgih so bile mitnice večinoma last mestnega gospoda, na podeželju pa zemljiškega gospoda.¹⁰⁰

1.2.4 Vzpostavljane sistema obvezne poti (*Strassenzwang*) in carinsko-mitninske vojne v naših krajih (13.–15. stoletje)

Slovani v vzhodnih Alpah so živeli v notranjosti, praviloma nekoliko odmaknjeni od obmorskih mest, ki jih je poseljevalo romansko prebivalstvo. Ko je na celini pričelo naraščati število mest in trgov, so tod nastajale ugodne razmere za širjenje pobiranja mitnin. Največ trgov in mest je na Koroškem nastalo v 11. in 12. stoletju, v drugih slovenskih deželah pa v 13. in 14. stoletju, pri čemer je mestno življenje kljub prišlekom iz Italije in z germanskega severa prevzemalo predvsem domače, zvečine slovansko prebivalstvo.¹⁰¹ Trgovci, ki so sprva blago **tovorili** na živalih in ne na vozovih, so smeli uporabljati zgolj določene poti, tako da se niso mogli ogniti mitninski postaji.¹⁰² Z redkimi izjemami so imeli najugodnejši položaj trgi in mesta v rokah deželnega kneza, saj je ta lažje dosegel, da so trgovske poti tekle skozi njegove trge in mesta.¹⁰³

Oblasti nad trgovskimi potmi ni bilo lahko zagotoviti. V času, ko so v slovenskih deželah nastajali trgi in se širile mitnice, so imeli na Koroškem največjo politično moč koroški vojvode **Spanheimi** (1124–1269/79). Koroški vojvoda Bernard je skušal z graditvijo trga, mitnice in mostu čez Dravo v Vernbergu pri Beljaku sebi v prid speljati promet med Nemčijo in Italijo mimo Beljaka, ki je bil v rokah bamberskega škofa.¹⁰⁴ Zgradil je most, utrdbo in začel graditi novo cesto, ki je tekla mimo Beljaka.¹⁰⁵ Sledila je prava carinsko-mitninska vojna na Koroškem, nato pa je Bernard leta 1227 bamberskega škofa Ekberta zajel in zaprl.¹⁰⁶ Šele po posredovanju salzburškega nadškofa Eberharda in avstrijskega vojvode Leopolda je Bernard opustil svoje načrte za prilastitev trgovske poti proti Italiji.¹⁰⁷

Ko so se **Habsburžani** v 14. stoletju utrjevali na Štajerskem in Koroškem, so skušali trgovino z beneškim blagom in ogrskim voskom ter bakrom med Ogrsko in Italijo preusmeriti prek svojega Dunaja in prečnih poti skozi Alpe ter preprečiti uporabo krajše poti prek Ptuja.¹⁰⁸ Ko so v prvi polovici 15. stoletja Habsburžani na postkarantanskem območju oblikovali Notranjo Avstrijo (ki je vključevala Štajersko, Koroško in Kranjsko), so nasprotno pospeševali prav južno pot prek Gradca, Maribora, Ljubljane in Trsta.¹⁰⁹ V starih časih so mitninske pristojbine določali po tovarnih enotah, tovorih ali po vozovih in ne po vrsti in teži blaga.¹¹⁰ **V 14. in 15. stoletju, ko so se krepili Habsburžani, so se na Slovenskem začele pojavljati mitninske tarife po vrstah blaga.**¹¹¹ Na posameznih večjih mitninskih uradih je poleg mitničarja delovalo do dvanajst posebnih paznikov oziroma hlapcev (*contrabanden knechte, aufhalter knechte*), da bi lažje preprečevali tihotapstvo.¹¹² Mitninskih uradnikov je bilo več vrst: pobiralec pristojbin (*Einnehmer*), registrar (*Registerführer*), protipisar (*Gegenschreiber*) in tehtalec (*Wieger*).¹¹³

Tudi **goriški grofje** so imeli kot deželni knezi pravice do dohodkov deželnih knezov (**regali**). Tako so imeli npr. novčni regal pa cestni regal (*conductus/gelait*), ki je trgovcem in popotnikom proti plačilu pristojbine zagotavljal zagotavljal varnost.¹¹⁴ Tej posredni dajatvi se je reklo spremščina (*Gleitgeld*).¹¹⁵

⁹⁹ Regal je bil dohodek deželnega kneza oziroma vladarja. Glej v: Štih. 2002. Str. 79; Grafenauer. 1955. Str. 166.

¹⁰⁰ Gestrin. 1972. Str. 14.

¹⁰¹ Čepič et al. 1979. Str. 192–196.

¹⁰² Grafenauer. 1955. Str. 166.

¹⁰³ Primerjaj z: Grafenauer. 1955. Str. 157.

¹⁰⁴ Gruden. 1910. Str. 174.

¹⁰⁵ Gruden. 1910. Str. 175.

¹⁰⁶ Gruden. 1910. Str. 175.

¹⁰⁷ Gruden. 1910. Str. 175.

¹⁰⁸ Primerjaj z: Grafenauer. 1955. Str. 166.

¹⁰⁹ Grafenauer. 1955. Str. 166.

¹¹⁰ Kosi. 1998. Str. 171.

¹¹¹ Kosi. 1998. Str. 171.

¹¹² Primerjaj z: Gestrin. 1960. Str. 192.

¹¹³ Seidl. 1998. Str. 7.

¹¹⁴ Štih. 2002. Str. 79.

¹¹⁵ Vilfan. 1996. Str. 323.

Najpomembnejši je bil prav carinski/mitninski regal, ki je prinašal dohodke od mitnic.¹¹⁶ Goriški grofje so imeli na slovenskem ozemlju mitnice na poti proti Ljubljani v Planini, na poti proti Reki v Rupih, na poti od Senožeč proti Trstu pa v Lokvah.¹¹⁷

Intenzivnejši in zgodnejši je bil razvoj v obmorskih romanskih mestih v bližini slovanskega naselitvenega prostora. Ob poteh v primorska mesta so od drugega desetletja 13. stoletja obstajale mitnice, ki so bile med prvimi na podeželju. Zelo so se okrepile Benetke, ki jim je leta 1178 uspelo izsiliti od Verone dostop do brenerske ceste; vse so bolj nadzirale druga mesta na Jadranu in v križarski vojni leta 1204 spravile Bizanc v odvisen položaj.¹¹⁸

Benetke so od 10. stoletja do leta 1182 vsiljevale svojo oblast Kopru¹¹⁹ in mu jo leta 1279 dokončno vsilile, poleg njega še Izoli in leta 1283 Piranu.¹²⁰ Prek sistema obvezne poti so uveljavile svoj trgovinski monopol: običajno je bilo treba vse blago na območju severnega Jadrana najprej prepeljati v Benetke, ki so proti plačilu prometno-tržne pristojbine izdale dovoljenje za uvoz in izvoz blaga, z dobičkom pa je bilo obvezno kupiti drugo blago v Benetkah.¹²¹ Trgovci iz nemških dežel (kamor so spadali tudi trgovci iz slovenskih pokrajin) so morali obvezno prebivati in shranjevati blago v predelu mesta, ki se je imenoval *Fondaco di Tedeschi*.¹²² Prodaja blaga v Benetkah je potekala pod budnim nadzorom Benečanov in nejevoljni trgovci iz nemških dežel so bili izrinjeni iz trgovine na velike razdalje; po drugi strani so imeli korist od trgovine z Benetkami, saj Benečani v zameno za prisvojitve trgovine na velike razdalje niso odhajali prodajati blaga v nemške dežele, ampak so tovorjenje blaga prepustili domačim trgovcem.¹²³

Takšna **določitev obvezne poti** je seveda močno krepila beneško tržišče. Vendar so imele Benetke nekaj posluha za lojalna mesta. Ko je Koper po ponesrečenem uporuh leta 1145 postal lojalno mesto, mu je dož Mastropietro v zvezi s soljo leta 1182 podelil pravico do monopolnega pristanišča (*portum salis*) na celotnem območju med Gradežem in Puljem.¹²⁴ Benetke so Kopru tedaj celo dodelile galejo za nadziranje te trgovine, tihotapljenje so hudo kaznovali, zaplenjeno sol pa razdelili med Benetke in Koper.¹²⁵ Leta 1491 je dož Piranu odobril uvoz voska, kož, kožuhov in neobdelanega lesa iz Hrvaške in Dalmacije v vrednosti 300 dukatov letno brez plačila dajatev.¹²⁶ Beneški doži so Piranu na podoben način dovoljevali dovoz nekaterih živil in drugih predmetov iz Furlanije.¹²⁷ Po drugi strani so npr. v Piranu vodili in upravljali pristanišče posebni in vsekakor beneški organi, med njimi mitninsko-carinski uradi.¹²⁸ Kršitve predpisov so Benečani kaznovali zelo strogo. Kršilcu so ladjo in blago zaplenili kot tihotapsko, kar je predstavljalo veliko tveganje in lastniki ladij so se v pogodbah skušali čim bolj zavarovati pred tihotapstvom svojih najemnikov.¹²⁹ Kljub temu so v Kopru okrog leta 1300 občasno tovorili žito na lastnih ladjah na skrivaj, mimo beneških dovoljenj.¹³⁰

Trst, ki je imel dobre stike z zaledjem, se je nadvladi Benetk upiral in se leta 1382 naslonil na Habsburžane.¹³¹ Boj za nadziranje trgovinskih poti je postal skoraj dve stoletji eden glavnih vzrokov večkratnih spopadov in celo vojn med Habsburžani in Benetkami.¹³² Trst se je potegoval za sistem obvezne poti za vse blago iz Kranjske in zalednih dežel, namenjeno prodaji v beneških istrskih mestih.¹³³ Cesar Friderik III. je leta 1461 Trstu zares podelil privilegij obvezne poti za trgovino med zaledjem in istrskimi mesti, beneški dož Pasquale Malipiero je nato prepovedal trgovanje s Trstom in

¹¹⁶ Štih. 2002. Str. 78.

¹¹⁷ Štih. 2002. Str. 79.

¹¹⁸ Braudel. 1991. Str. 124–125.

¹¹⁹ Žitko. 1992a. Str. 45–48.

¹²⁰ Gestrin. 1978. Str. 10.

¹²¹ Gestrin. 1978. Str. 11; Gregorič. 2007. Str. 17; Braudel. 1991. Str. 143.

¹²² Braudel. 1991. Str. 143.

¹²³ Braudel. 1991. Str. 143.

¹²⁴ Čeprav je treba monopole in carine ločevati, sta monopolna in carinska politika praviloma povezani. Glej v: Gregorič. 2007. Str. 15–16; Žitko. 1992a. Str. 45–48.

¹²⁵ Žitko. 1992a. Str. 48.

¹²⁶ Gestrin. 1978. Str. 11.

¹²⁷ Gestrin. 1978. Str. 11.

¹²⁸ Gestrin. 1978. Str. 95.

¹²⁹ Gestrin. 1978. Str. 12.

¹³⁰ Žitko. 1992a. Str. 51.

¹³¹ Gregorič. 2007. Str. 17.

¹³² Gregorič. 2007. Str. 17.

¹³³ Gestrin, Mihelič. 1990. Str. 11.

Tržačani. Nasprotja so leta 1463 pripeljala do vojne, v kateri je bil Trst obkoljen.¹³⁴ Da bi preprečil krepitev tržaških avtonomistov, je cesar 1478 obnovil privilegij obvezne poti in desetletje kasneje **uvedel bolete, to je potrdila o plačani mitnini ali nakladi** (sistem bolet), **ki so dokazovala spoštovanje obvezne poti**.¹³⁵ Ko so se Habsburžani leta 1500 polastili še ozemlja Goriških, je bila na obzorju nova vojna (1508–1516).¹³⁶ V času beneških vojn je cesar Maksimilijan kot plačilo za varno potovanje blaga uvedel posebno dajatev – spremščino (*Gleitgeld*), a zaradi nasprotovanja so morali Avstrijci ta davek kmalu ukiniti.¹³⁷

Benetke so na koncu izkoristile dobre politične zveze in dosegle zase ugodnejši pogodbi (1522, 1529), ki sta podanikom obeh držav dovoljevali svobodno plovbo na ozemlju druge države.¹³⁸ Ker Habsburžani niso imeli svoje vojne mornarice, so v praksi Benečani dovoljevali avstrijskim podanikom »svobodno« plovbo le znotraj beneških določil, po katerih je morala vsaka ladja najprej pluti v Koper, tam prositi za plovno dovoljenje, plačati »carino« in šele nato odpluti v namembni kraj.¹³⁹ Benečani so bili dovolj močni, da so do 18. stoletja nadzirali tržaške ladje, in če so jih ustavili, so morale imeti dovolilnice, sicer so ladjo skupaj z blagom na njej zaplenili kot tihotapsko, posadko pa kaznovali.¹⁴⁰

Potem ko so Benetke leta 1307 Kopru odvzele pravico do pomorske trgovine, so pomen mesta ponovno dvignile zaradi beneško-tržaškega boja za trgovino z zaledjem, zmanjševale pa vlogo Pirana, ki so mu za beneške monopolne potrebe namenile vlogo središča solne proizvodnje za Istro.¹⁴¹ Tako je Koper v zameno za izgubljeno pomorsko trgovino postal najpomembnejša postojanka v trgovini z zaledjem.¹⁴² **Na Kranjsko so tovorili vino, ribe, olje in sol, iz notranjosti pa so tovarniki, imenovani mussolati, prevažali žito, meso, sir, platno in železo.**¹⁴³

Iz teh časov so na robu današnjega Prešernovega trga znamenita koprška mestna vrata. **Mestna vrata Muda** (kar pomeni mitnica) so bila nekoč vrata, prek katerih se je mesto povezovalo z zaledjem.¹⁴⁴ Gre za monumentalna, renesančno oblikovana vrata,¹⁴⁵ ki jih je leta 1516 postavil podestat Sebastano Contarini; gradnjo pripisujejo kamnoseškemu mojstru Marinu de Vedelu,¹⁴⁶ ki je morda deloval po načrtih delavnice Tulia in Antonia Lombardija iz Benetk.¹⁴⁷ V Kopru so tako kot v mnogih drugih beneških mestih postavljali kamnite plošče z odprtino, podobne današnjim poštnim predalom; namenjene so bile anonimnim prijavam oziroma ovadbam tihotapcev in podkupljivih uradnikov.¹⁴⁸ Te prednike današnjega anonimnega telefona so imenovali **levja usta** (*bocca di leone*), saj so bile na reliefih plošč praviloma upodobljene levje glave. Levja usta so bila odprtina, kamor so ljudje metali prijave. Koprška levja usta so poenostavljena, brez podobe levje glave in očitno iz novega veka. Plošča z »usti« namreč poleg ponarejanja omenja tihotapljenje tobaka. Spodnja plošča se nanaša na nepošteno uradnike, desna in najmanjša pa na prijave za sol.¹⁴⁹

Obdobje srednjega veka moramo zaključiti z **grofi Celjskimi**. V »zlatem stoletju« (1360–1460) so finančna sredstva zaradi delovanja Goriških in Celjskih ostajala predvsem na domačih tleh in so bila nato namenjena domačim vlaganjem; obenem so se krepila domača mesta.¹⁵⁰ Zaključeni procesi kolonizacije so dotlej dajali ne le upanje na zaustavitev nemške kolonizacije slovanskega podeželja, ampak tudi na poslovanjenje tistega dela plemstva, ki je bilo nemško govoreče.¹⁵¹ To velja tudi za

¹³⁴ Gestrin, Mihelič. 1990. Str. 12.

¹³⁵ Gestrin, Mihelič. 1990. Str. 12; Vilfan. 1963. Str. 2.

¹³⁶ Gestrin, Mihelič. 1990. Str. 12.

¹³⁷ Vilfan. 1996. Str. 323.

¹³⁸ Gestrin, Mihelič. 1990. Str. 13.

¹³⁹ Gestrin, Mihelič. 1990. Str. 14; Gregorič. 2007. Str. 17–18.

¹⁴⁰ Gestrin, Mihelič. 1990. Str. 14.

¹⁴¹ Žitko. 1992a. Str. 52–53.

¹⁴² Žitko. 1992a. Str. 53.

¹⁴³ Žitko. 1992a. Str. 53.

¹⁴⁴ Žitko. 1992b. Str. 103.

¹⁴⁵ Mikuž. 1987. Str. 22.

¹⁴⁶ Marino de Vedelo. Glej v: Žitko. 1992b. Str. 103; Mikuž. 1987. Str. 22.

¹⁴⁷ Mikuž. 1987. Str. 22.

¹⁴⁸ Potočnjak et al. 2010. Str. 10.

¹⁴⁹ Potočnjak et al. 2010. Str. 10.

¹⁵⁰ Habjan. 1997. Str. 78.

¹⁵¹ Tako je lahko Bernard von Spanheim, koroški vojvoda frankovskega rodu, v Venero preoblečenega potujočega viteza pozdravil v tedanji koroški slovanščini: »*Buge waz primi, gralwa Venus!*« Ne glede na germanski ali slovanski izvor je bilo še leta 1628 veliko domačega plemstva dvojezičnega. Nižje plemstvo, ki je podprlo protestantizem, je bilo dvojezično (npr.

visoko plemstvo, ki je bilo tedaj večinoma nemško govoreče,¹⁵² ne glede na njihov verjetni slovanski izvor.¹⁵³ Pobrane mitnine in z njimi povezane varovalnine, ležarine in drugi dohodki so romali v domače blagajne, po izumrtju Celjskih (in nato še Goriških) pa domala samo še na Dunaj.¹⁵⁴ S tem se tik pred pričetkom uveljavljanja moderne carinske politike pričanja razkrajati domača politična avtonomija. Zaradi tega so Slovani v vzhodnih Alpah ob povečanih davčnih bremenih lahko pričeli dojemati tihotapljenje kot pozitivno.¹⁵⁵

1.3 NASTOP NOVEGA VEKA

1.3.1 Carine na deželnih mejah

Carina v sodobnem pomenu besede se je kot dajatev na izvoz ali uvoz blaga v državo v 13. stoletju že razvila na Ogrskem,¹⁵⁶ kar pomeni prvo pravo carinsko mejo v naši sosesčini. **Carine** v srednjeveški Evropi so sprva imele predvsem fiskalno oziroma finančno vlogo, a so že v 15. stoletju dobile tudi vlogo usmerjevalca zunanjetrgovinskih tokov.¹⁵⁷ Z razvojem velikih političnih in državnih organizacij so carine namreč **postale ekonomski instrument zaščite** precej širših in prostranih državnih ozemelj ter se razvile v specifične ustanove zunanjetrgovinske politike modernih držav z obsežno in razdelano carinsko tarifo.¹⁵⁸ Proti koncu srednjega veka se je okrepilo združevanje mitnic pod oblastjo deželnega gospoda.¹⁵⁹ S krepitvijo oblasti ob začetku 16. stoletja je večina mitnic prišla v last Habsburžanov;¹⁶⁰ procesu drobljenja mitninskih upravičenj sledi novo združevanje moči nad pravicami do pobiranja mitnin. Okrog leta 1478 je bil vpeljan sistem bolet, to je potrdil o plačilu mitnin; če kdo ni imel bolete, mu je grozila zaplemba blaga.¹⁶¹ **V tem obdobju so začeli nastajati višji mitninski uradi, ki so imeli sedeže v Ljubljani, Trstu, na Reki in Vranskem, in razne podružnične mitnice.**¹⁶²

Od konca 15. stoletja in v 16. stoletju tudi v habsburških deželah zasledimo **uvajanje carin za prehod iz ene dežele v drugo** ter na ozemlje beneške republike.¹⁶³ Leta 1453 je svetorimski cesar **Fridrik**

družina Ungnadov ali Kacijanarjev). Franc Krištof Frankopan je v kranjsko slovanščino pričel prevajati Molierjevega Dandina. Habjan. 1997. Str. 79 in 114; Sitar. 1999. Str. 76. Medtem ko so predniki Avstrijcev s Habsburžani, predniki današnjih Madžarov pa s Hunyadiji dobili razvojni stržen za svojo uveljavitev, so vzhodnoalpski Slovani kot predniki današnjih Slovencev s propadom Celjskih tak razvojni stržen, kot kaže, izgubili; glej v: Habjan. 1997. Str. 85.

¹⁵² Domače visoko plemstvo je bilo dobro stoletje po propadu Spanheimov najverjetneje že povsem nemško govoreče. Do okrog leta 1300 je bil uradni jezik latinski, politični in kulturni pa v večji meri nemški in v manjši meri slovanski. Po letu 1300 v dokumentih prevlada uporaba nemščine, slovanski vložki v ustoličevanju in političnem dialogu pa postopoma zamirajo.

Celjski so sicer že v 13. stoletju verjetno govorili tudi nemško, če drži, da je pesnik Der von Sounege dejansko Žovneški in ne Ženeški. Toda še leta 1306 Ulrik II. Žovneški kmete poučuje, kako omejiti škodo, ki so jo prinašali roji kobilic – torej je z njimi verjetno govoril še slovansko. Kako je bilo z govorico Celjskih po letu 1400, ni povsem jasno. Ana Celjska na poljskem dvoru ni znala drugega jezika kot nemškega, a če to dokazuje nepoznavanje poljskega jezika, še ne dokazuje nujno nepoznavanja vzhodnoalpskega slovanskega jezika. Še kasneje je celjska grofica Katarina, ki je bila srbskega rodu, napisala goriškemu grofu slovansko pismo v cirilici. Grof se je lahko naučil te pisave le v času svojega bivanja na dvoru Celjskih, kjer so bivali tudi pravoslavni duhovniki. Glej v: Habjan. 1997. Str. 51, 64; Grdina. 1994; Fugger Germačnik. 2006. Str. 10.

¹⁵³ Izvor Celjskih lahko najverjetneje iščemo med posavinjskimi Askvinci, morda tudi pri nekem plemiču Preslavu ali pri slovanskem postkarantanskem plemstvu (Fugger Germačnik. 2006. Str. 4–5; Orožen. 1971. Str. 114, 259; Habjan. 1997. Str. 66). Danes sicer vemo, da vprašanja pripadnosti srednjeveškega plemstva ne smemo interpretirati toliko po etničnem ključu kot po teritorialnem. Na posest Celjskih ne smemo gledati kot na tedanjo slovansko državnost, ampak samo v luči morebitnega prispevka k nastanku novoveške vzhodnoalpske slovanske države, pri čemer do nastanka take države po padcu grofice oziroma kneginje Katarine Branković Celjske leta 1458 skoraj ni več moglo priti. Obstaja sociološka komponenta, ki kaže na veliko verjetnost slovanskega porekla. Celjsko plemstvo ni imelo »nemškega« družinskega karakterja, a razmerje med brati kaže na obstoj slovanske komunitarne družine; primerjaj s: Fugger Germačnik. 2001. Str. 13–14; Makarovič. 1998. Str. 100; Todd. 2005. Str. 52–54.

¹⁵⁴ Habjan. 1997. Str. 78.

¹⁵⁵ Primerjaj ljudske pripovedi o gorenjskem Jožetu Štempiharju, rezijanskem Lölu Kotliču in Levstikovo povest o notranjskem Martinu Krpanu. Vse te pripovedi vsebujejo presenetljive protidržavne, mestoma celo že proanarhistične elemente.

¹⁵⁶ Kosi. 1999. Str. 258.

¹⁵⁷ Žibert. 1993. Str. 122.

¹⁵⁸ Pomorska enciklopedija. 1955. Str. 175.

¹⁵⁹ Kosi. 1998. Str. 172.

¹⁶⁰ Gestrin. 1972. Str. 14.

¹⁶¹ Kosi. 1998. Str. 172.

¹⁶² Kosi. 1998. Str. 172.

¹⁶³ Kosi. 1999. Str. 258; Gestrin. 1972. Str. 14.

III. (tisti, ki je nekaj let kasneje Trstu podelil privilegij obvezne poti) izdal poseben enotni red o carinskih dajatvah za posamezne dežele; te dajatve so bile kot fevd dodeljene deželnemu knezu.¹⁶⁴ Carino so sprva pobirali še točkovno, torej v večjih središčih v notranjosti. **Leta 1600 npr. najdemo carinske postaje vsaj v Ljubljani in Kranju za Kranjsko, v Gorici, Kanalu, Bači, Kobaridu in Bovcu za Goriško**, medtem ko je bila na Koroškem izpričana cela vrsta notranjih carinskih postaj.¹⁶⁵ Z razvojem modernega carinskega sistema po koncu 15. stoletja je izginjala nejasnost v razlikovanju med mitnino (*mauth*), carino (*zoll*) in naklado/doklado oziroma nabitkom (*aufschlag*).¹⁶⁶ Ta razvoj je bil povezan s fiskalno politiko oziroma posegi deželnega kneza, ki je bil v tistem času lastnik velikega dela mitnic na slovenskem ozemlju.¹⁶⁷ Carina kot tedaj izključno fiskalna dajatev ni imela povezave z zaščito posameznega gospodarskega prostora.¹⁶⁸

V terminologiji je končno prišlo do jasnega razlikovanja posameznih pojmov:

- **Mitnina** je bila prometna pristojbina, ki so jo pobirali od blaga na prehodu čez mitninsko postajo, prihodu v mesto oziroma trg ali odhodu iz njega ali ob prodaji na sejmu. Ker se je mitnina prvotno pobirala zlasti za popravilo cest, se je za mitnico uporabljal tudi izraz *wegmautt*.¹⁶⁹
- **Carina** je od konca 15. stoletja in začetka 16. stoletja prometno-trgovska pristojbina, ki so jo plačevali za blago ob prehodu deželne meje ali na prehodu v tujino (zunaj oblasti deželnega kneza).¹⁷⁰ Tako carine kot stare mitnine so bile predvsem dajatve za prehod (prek mostu, prek mesta, po cesti, prek meje), medtem ko so naklade in državni monopoli bolj poudarjali blago.
- **Naklade (tudi doklade oziroma nabitki)** so se poleg mitnine pobirale na posameznih mitninskih postajah kot trgovsko-prometne pristojbine za posebej določeno in praviloma manj številno blago.¹⁷¹ Predstavljajo staro obliko trošarinskih dajatev ali akciz, to je specifičnih dajatev na porabo.¹⁷² Tuji viri jih včasih celo dobesedno enačijo s trošarino (*Verbrauchssteuer*). Predvsem so takšne dajatve pobirali pri prometu skozi večja mesta.¹⁷³ Sprva so se plačevale samo za vino in pivo, nato še za prehranske izdelke,¹⁷⁴ še pozneje tudi za živino, kožo, železo in železne izdelke, žito, platno in sol.¹⁷⁵ V naših deželah jih zaradi polnjenja svoje izpraznjene blagajne uvedel Friderik III.¹⁷⁶ Poleg naklad se je v Svetem rimskem cesarstvu pojavila še ena oblika trošarinskih dajatev – *Umgeld* (tudi *Ungeld*), ki je pomenila vinsko dajatev in se je pobirala le v mestih.¹⁷⁷ Mnenja o koristnosti trošarin so bila že tedaj deljena. Jean Bodin (1530–1596) je menil, da so bile akcize koristne tako za državo kot za siromake, John Locke (1632–1704) in fiziokrati so v akcizah videli obliko prikrite kraje, kasneje pa sta se Adam Smith in David Ricardo neuspešno zavzemala za zmanjševanje vloge trošarin v davčnem sistemu.¹⁷⁸
- V zgodnjem novem veku so se pričeli pojavljati **državni monopoli**. Država monopolizira trgovino z nekim blagom ali proizvodnjo nekega blaga, ki ima pri prodaji zaradi tega višjo ceno, razlika med monopolno ceno in običajno ceno pa predstavlja monopolno takso.¹⁷⁹ Če se trošarine teoretično pobirajo po tarifi od produkcijske ali od maloprodajne cene, so monopolne

¹⁶⁴ Mühlhauser. 1955. Str. 31; Seidl. 1998. Str. 6.

¹⁶⁵ Primerjaj zemljevid carinskih postaj v letu 1600 v: Hassinger. 1987. V prilogi.

¹⁶⁶ Gestrin. 1972. Str. 13; Vilfan. 1996. Str. 323.

¹⁶⁷ Gestrin. 1972. Str. 13.

¹⁶⁸ Mühlhauser. 1955. Str. 31.

¹⁶⁹ Gestrin. 1972. Str. 14.

¹⁷⁰ Gestrin. 1972. Str. 14.

¹⁷¹ Gestrin. 1972. Str. 14.

¹⁷² Primerjaj z Žibert. 1993. Str. 112.

¹⁷³ Vilfan. 1996. Str. 323.

¹⁷⁴ Dieter. 1998. Str. 60.

¹⁷⁵ Gestrin. 1972. Str. 14; Kosi. 1998. Str. 172.

¹⁷⁶ Kosi. 1998. Str. 172.

Nobeno naključje ni, da so bile trošarine oziroma njene predhodnice uveljavljene prav v času, ko je bila vladarjeva blagajna prazna in je bilo treba od ljudi izvleči še nekaj dodatnih dajatev. Žibert navaja, da gospodarsko šibkejši sloji potrošijo večji del svojega dohodka kot bogatejši, kar je mogoče popraviti tako, da se s posrednimi davki obdavčijo nenujna življenjska sredstva, blažje pa osnovna. Zato v davčnem sistemu uveljavimo posredno progresijo (glej Žibert. 1993. Str. 99). Vendar zgodovinske izkušnje kažejo, da trošarine običajno prizadenejo predvsem socialno šibkejšje sloje. V preteklosti so npr. pogosto obdavčevali sol, sladkor, meso ... Danes je s trošarinami obdavčeno dizelsko in bencinsko gorivo, ki ga za prevoz potrebujejo tudi revnejši sloji.

¹⁷⁷ Levy. 1988. Str. 122–123; primerjaj tudi z: Dieter. 1998. Str. 60.

¹⁷⁸ Žibert. 1993. Str. 112.

¹⁷⁹ Žibert. 1993. Str. 121.

takse sestavni del maloprodajne cene.¹⁸⁰ Državni monopoli so bili često dani v koncesijo deželnim stanovom ali zasebnikom, s katerimi je država ali dežela sklenila t. i. apaltatorsko pogodbo.¹⁸¹ V zakup dani trgovinski monopoli so se imenovali **apalti**.¹⁸² Trgovci so v obliki apalta obvladovali trgovino z marsikaterim blagom, npr. s platnom, medom, živino, lesom.¹⁸³ V povezavi z apalti in monopoli so bila v 17. stoletju monopolna skladišča že običajen pojav.¹⁸⁴

Kljub temu se terminološka povezava med mitnino in carino še nekaj časa ni zares pretrgala. V 18. stoletju in v začetku 19. stoletja sta se izraza carina ali mitnina še vedno lahko enakovredno uporabljala za označevanje vseh (mitninskih) dajatev, ki jih je bilo treba plačati pri prečkanju nekega ozemlja, npr. cestnega predela ali reke.¹⁸⁵

Na avstrijskih mejah so po priključitvi ogrskih in hrvaških predelov (1526/1527) pojavili oboroženi **ibljajtarji**,¹⁸⁶ to so bili obmejni nadzorni konjeniki (*Überreiter*, v starem zapisu tudi kot *Uiberreiter*), ki so opravljali vrsto funkcij: varovali so meje pred Turki in Tatari, s streli iz možnarjev in s kurjenjem kresov so skrbeli za opozarjanje pred Turki, vzpostavljali so red na mejah, lovili tihotapce in opravljali naloge, ki so danes deljene med vojake, policiste in carinike.¹⁸⁷ Ti konjeniki so predstavljali državno ali zakupniško osebje za pobiranje dajatev na državnih mejah, vendar ni šlo za pravo finančno stražo, ampak za neizobražene nadzornike, ki so imeli pogosto sumljivo ali kriminalno preteklost.¹⁸⁸ Zanimivo je, da so si morali službenega konja kupiti s svojo lastno plačo.¹⁸⁹ Iblajtarjem je pripadla do tretjina zaseženega blaga.¹⁹⁰ Temeljna prednost, ki so jo oblastniki pričakovali od ibljajtarjev, je bila velika mobilnost. Na hitrih konjih so se gibal tako po rednih kot po prepovedanih oziroma tihotapskih cestah, ustavljali so tovarnike in pregledovali bolete.¹⁹¹ **V njih lahko vidimo predhodnico sodobnih mobilnih enot**, ki nimajo na določen prehod vezanega stalnega delovnega mesta. Iblajtarji so imeli tudi temačno plat. Nemalokrat so prestopali meje svojih pooblastil in se spravljali na tovarnike, ki so imeli svoje obveznosti ustrezno poravnane, včasih so koga ubili.¹⁹² Poročila z začetka 17. stoletja govore o tem, da so ibljajtarji brez povoda rubili podložniške tovarnike, ki so imeli ustrezne bolete, tovarnike so izzivali, ropali, pretepali ali celo ubijali, kradli živino.¹⁹³ Leta 1610 so se tovarniki na postojnskem sejmu uprli nasilju ibljajtarjev, jih nekaj pobili, slekli in ugotovili, da so obrezani, da so bili torej »Turki«.¹⁹⁴

Tovorniki so se na začetku 17. stoletja najbolj bali tržaških ibljajtarjev. Tovorniki so bili praviloma kmetje, ki so si s tovarništvom dvigovali življenjski standard, včasih je bilo tovarjenje nujno potrebno za preživetje. Samo na Kranjskem je bilo v prvi polovici 16. stoletja 4.000 do 6.000 tovarnih konj, ki so bili večinoma zaposleni s tovarjenjem soli.¹⁹⁵ **Sol**, ki je prinašala naklade ali monopolne takse, je bila najpomembnejša dobrina tovarništva in tihotapljenja. V naših krajih je potekala razmejitev med interesno cono ponudbe kamene in morske soli, tod so tekale tihotapske poti za morsko sol.¹⁹⁶

Pritiski niso prihajali samo s strani grabežljivih ibljajtarjev, ampak tudi spremenjenih državnih in deželnih politik. Ko so kranjski stanovi leta 1634 dobili od države kot protiuslugo za vsiljen prenos komornega (»vladnega«) dolga pravico do pobiranja dajatev od prometa s soljo, je bilo zaščitniškega odnosa kranjskih stanov do tovarnikov konec.¹⁹⁷ Stanovi so sami sklepali apaltatorske pogodbe z

¹⁸⁰ Žibert. 1993. Str. 121.

¹⁸¹ Vilfan. 1963. Str. 7.

¹⁸² Vilfan. 1996. Str. 306.

¹⁸³ Gestrin. 1969. Str. 7.

¹⁸⁴ Vilfan. 1963. Str. 7.

¹⁸⁵ Holz. 1994. Npr. str. 14.

¹⁸⁶ Gre za popačenko vzhodnoalpskih Slovanov iz prvotnega nemškega *Uiberreiter/Überreiter*. Vzhodnoalpski Slovani niso razvili lastnega pravnega izraza zanje. Kot kaže, je izraz ibljajtar postal splošna pejorativna oznaka solnih nadzornikov oziroma bankalistov in podobnih uslužbencev; primerjaj s: Holz. 2001. Str. 108.

¹⁸⁷ Mühlhauser. 1955. Str. 31.

¹⁸⁸ Hampl. Str. 1; Vilfan. 1963. Str. 2.

¹⁸⁹ Mühlhauser. 1955. Str. 31.

¹⁹⁰ Seidl. 1998. Str. 7.

¹⁹¹ Vilfan. 1963. Str. 2.

¹⁹² Primerjaj z Vilfan. 1963. Str. 2–3.

¹⁹³ Vilfan. 1963. Str. 3.

¹⁹⁴ Morda tudi muslimanski Slovani iz Bosne. O Turkih, ibljajtarjih glej v: Vilfan. 1963. Str. 3–4.

¹⁹⁵ Holz. 2001. Str. 107.

¹⁹⁶ Holz. 2001. Str. 106.

¹⁹⁷ Vilfan. 1963. Str. 6.

zasebniki in verjetno ni naključje, da je leta 1635 prišlo do velikega kmečkega upora.¹⁹⁸ Do uporov je prihajalo tudi drugod. Leta 1677 je v bližini Konjic 500 oboroženih kmetov branilo in rešilo tihotapca z morsko soljo pred deželno knežjimi uradniki.¹⁹⁹

Ko je v naših deželah nastajal sodoben carinski sistem, je bil Trst v gospodarskem pogledu podrejen Benetkam. Iz Trsta ni mogla izpluti nobena ladja, ne da bi plačala carinske pristojbine koprskim mestnim oziroma pristaniškim oblastem, ki so bile lojalne Benetkam. Na drugi strani je Dunaj na kopenskih poteh proti Trstu oziroma iz njega postavil svoje mitnice za pobiranje mitnine.²⁰⁰ Vendar tržaška zgodba še zdaleč ni bila končana. Habsburžani so s svojo vojsko včasih celo nasilno preusmerili promet iz notranjosti skozi **Trst, ki je olje, vino in sol ponujal po nekoliko višjih cenah** kot istrska mesta; posledica je bila, da so se številni trgovci, ladjarji in tovarniki oprijeli tihotapstva, ki je tedaj zelo cvetelo. To odslikava tudi pripovedka o našem tihotapcu s soljo – **Martinu Krpanu**.²⁰¹ Leta 1620 so npr. po tihotapskih poteh prodali v Trstu kar 1.300 ton piranske soli, zaradi česar so Tržačani začeli obnavljati in krepiti lastne soline, na meji z beneškim ozemljem pa so zgradili novo carinsko postajo (*muda o casa della gabella*).²⁰² Približno v tem času (okrog leta 1613) je letni promet pri kranjskih nakladnih uradih obsegal 45.000 tovorov soli, pri čemer je bilo 41.000 ton uvožene in le manjši del tržaške.²⁰³

1.3.2 Martin Krpan – tihotapljenje kot vrednota Slovencev?

Pripoved o Martinu Krpanu (oziroma Kerpanu) je **umetna povest (1858)**, ki jo je Fran Levstik napisal **na osnovi starejšega izročila**. Pisatelj je poznal ljudsko izročilo o Hudem Kljukcu in Jožetu Štempiharju ter o boju Pegama in Lambergerja pred Dunajem. Dogajanje je umestil v obdobje po hudobnem Pegamu in pred ljudskim junakom Štempiharjem (kot bomo videli, je z umikom v preteklost dobil manipulativno sredstvo za zameglitev osnovnega namena pripovedi: kritike velikonomškega nacionalizma v habsburški monarhiji). Danes domnevamo, da ima **Pegam** (ime je popačenka iz Behaim – Čeh²⁰⁴) svojo zgodovinsko osnovo v češkem vojskovodji Janu Vitovcu, ki je bil sprva zvest podanik Celjskih. V vojnah med Habsburžani in Celjskimi so celjske čete pod Vitovčevim vodstvom plenile habsburške posesti po Koroškem, Štajerskem in Kranjskem, zaradi česar se je Čeha prijel slab sloves.²⁰⁵ V ljudskem izročilu se ga ni znebil niti potem, ko je v boju za dediščino Celjskih zapustil celjsko grofico oziroma kneginjo Katarino in se postavil na stran Habsburžanov. Vzrok temu je lahko tudi podobnost med priimkom Vitovec in imenom slovenskega mitološkega bitja Vidovin, Vedavec, Vedomec oziroma Bedan(e)j. Spopad med Pegamom in Krištofom Lambergerjem je namreč predelan spopad med poganskim pomladnim in poletnim bogom sonca Kresnikom in njegovim htonskim nasprotnikom, Velesom/Vouvelom ali Vedomcem.²⁰⁶ Pegamovega nasprotnika je ljudsko izročilo našlo v Krištofu Lambergerju. V resnici je bil njegov sorodnik Gašper Lamberger tisti, ki se je odlikoval na viteških turnirjih,²⁰⁷ a ime Krištof zveni za ljudsko uho bolj podobno imenu **Kresnika**. Po drugi strani Matija Valjavec trdi, da je pripoved o Štempiharju, ki jo je zapisal leta 1848, slišal od osemdesetletnega starca, kar nastanek pripovedi potiska vsaj v 18. stoletje. Kakor koli že – izbira tihotapljenja soli in tradicija vitezov ustreza času okrog 17. stoletja, čeprav je Levstik na to osnovo navezal metafore o razmerah svojega časa. V tej stari plasti se Martin Krpan navezuje na tihotapljenje morske soli iz Trsta ali z beneškega ozemlja, npr. Kopra.²⁰⁸ Čeprav so s soljo trgovali od 13. stoletja, se je izredno močna tihotapska trgovina s tem blagom razvila šele v 16. stoletju.²⁰⁹ Ostala je močna vse do začetka 18. stoletja.²¹⁰ Vilfan prenaša sklep, da je spopad med tovarniki in turškimi iblajtarji na postojnskem sejmu leta 1610 zgodovinska osnova pripovedke o spopadu med tovarnikom soli (Krpanom) in domnevnim Turkom (Brdavsom). Iz pripovedke izhaja, da je Brdavs kristjan, saj bi bil

¹⁹⁸ Vilfan, 1963. Str. 6–7.

¹⁹⁹ Holz, 2001. Str. 106.

²⁰⁰ Gregorič, 2007. Str. – 18.

²⁰¹ Gregorič, 2007. Str. 18.

²⁰² Gestrin, Mihelič, 1990. Str. 15.

²⁰³ Vilfan, 1963. Str. 6.

²⁰⁴ Bohanec et al. 1973. Str. 163.

²⁰⁵ Jan Vitovec je leta 1442 poldrugi mesec oblegal tudi Ljubljano. Glej v: Habijan, 1997. Str. 74.

²⁰⁶ Troglavi Pegam bi lahko namigoval na slovansko pogansko božanstvo, katerega prastaro ime je bilo Veles, v kasnejših apelativih tudi Vouvel in Triglav. Po drugi strani se zdi, da sta bila Vedomec in Veles bitji iz različnih tradicij.

²⁰⁷ Šmitek, 2005. Str. 8. Gašper Lamberger naj bi se udeležil petinsedemdesetih turnirjev; glej v: Valvasor, 1984. Str. 302.

²⁰⁸ Baskar, 2008. Str. 80.

²⁰⁹ Gestrin, 1960. Str. 191.

²¹⁰ Baskar, 2008. Str. 80.

Krpanov poziv Brdavsu, naj pred smrtjo odmoli očenaš, sicer nesmiseln (kar ni značilno za Krpanovo govorjenje). Do povezave s Turkom pa lahko pridemo pri Hudem Kljukcu.

Povezave povesti o Krpanu s slovensko mitologijo so več kot očitne. Tako kot Kresnik se tudi Krpan bojuje z mesarico; tako kot je Kresnik božanstvo strele in groma, je Krpan s svojim bliskanjem oči, brusi in kresilno gobo povezan z bliskom; tako kot je Kresnik gospodar gore, je Krpan doma z Vrha pri Sv. Trojici; tako kot je Kresnik povezan z ljubico Marjetico/Jerico, je bil Krpan nekoč poročen z Marjeto, cesar pa mu je za ženo ponujal hčer Jerico. Na oblikovanje pripovedi sta imela velik vpliv še Valjavčeva zapisa o Hudem Kljukcu in Štempiharju iz let 1849 in 1848. **Hudi Kljukec** namreč po pripovedi verjetno izvira z Notranjskega, in ko pred Dunajem premaga Turka, si za nagrado

izprosi dovoljenje, da ropa bogate.²¹¹ Pripoved o Hudem Kljukcu verjetno vsebuje elemente boja Kresnika z Vedomcem,²¹² poleg tega judovsko izročilo o boju Davida z Goljatom. Še pomembnejša je pripoved o **Jožetu Štempiharju**. Slednji je bil za razliko od Kljukca krepak človek, ki je nastopal kot tihotapec tobaka (!) in je bil znan po tem, da je lahko za šalo prestavljal vozove, skale ali strešno kritino, kot je Krpan prestavil kobilico s tovorom soli. Štempihar je bil kot Krpan smešen na pogled, iz gradu Brdo je reševal priprtega brata, medtem ko bi Levstikov Brdavs kot morebitni »gospodar gradu Brdo«²¹³ lahko predstavljal piščev poklon pripovedi o Štempiharju.

Danes v povezavi z Martinom Krpanom zbuja pozornost še rezijanska pripoved o **Lölu Kotliču**. V tridelni mitološki shemi poganskega izročila obstajata dve vrsti junaka, ki ju lahko imenujemo **junak Vayujevega**²¹⁴ tipa in **junak Indrovega** tipa.²¹⁵ Junak Vayujevega tipa nastopa kot nekakšna samotarska »človeška zver«, obdarjena z veliko močjo, brez posebne bistrumnosti in oborožena s kijem.²¹⁶ Na drugi strani najdemo civiliziranega junaka Indrovega tipa, ki je privlačen, plemenit, spoštovanja vreden, družaben in zna rokovati z umetelno izdelanim orožjem.²¹⁷ Analiza starega slovenskega izročila pokaže, da je Kresnik nastopal kot junak Indrovega tipa, čeprav se pogosto bojuje sam, kar je sicer značilnost junakov Vayujevega tipa.²¹⁸ Navsezadnje ima Kresnik zelo tesne povezave prav z Indro, Mitro in Yimo.²¹⁹ Štempihar nastopa predvsem kot junak Vayujevega tipa, čeprav njegova inteligenca v tej shematski delitvi predstavlja manjši odklon. Martin Krpan nato predstavlja umetno združitev obeh omenjenih tradicij.

JUNAK VAYUJEVEGA TIPA	JUNAK INDROVEGA TIPA
(ne preveč bistrumen)	inteligenca
slabo izdelana mesarica	mesarica, dvorezna sekira
kij, polomljeni meči	(lok, meč)
velika telesna moč	(običajnega videza)
ljudem se zdi smešen	(spoštovanja vreden)
bori se sam	(bori se s sobojevniki)

²¹¹ Šmitek. 2005. Str. 44.

²¹² Kljukec vsebuje analogijo z bliskom in lahko kot Kresnik spreminja svojo podobo.

²¹³ Čeprav v izrazu brdavs vidimo oznako za nasilnika, je zanimivo opozoriti na povezavo med gradom Brdo in imenom Brdavs. Mogoče so seveda tudi drugačne razlage.

²¹⁴ Vayu je bil indijsko starodavno in odmaknjeno mračno božanstvo vetrov.

²¹⁵ Indra je bil indijsko božanstvo strele in nebeške vladavine, soroden grškemu Zevsu, rimskemu Jupitru ter slovanskima Perunu in Kresniku.

²¹⁶ Dumézil. 1987. Str. 84.

²¹⁷ Dumézil. 1987. Str. 84.

²¹⁸ Upoštevati moramo še vpliv tradicije viteških turnirjev, kjer je bilo neizbežno, da se udeleženec bojuje sam.

²¹⁹ Gre za ljudem prijazna božanstva, ki so zelo drugačna od vsega, kar je povezano z Vayujem. Primerjaj s: Šmitek. 2005. Str. 139–178.

Zanimivo je, da je v nasprotju z zgodbo o Martinu Krpanu rezijanska pripoved o Lölu Kotliču povezana skoraj izključno s tradicijo Vayujevega tipa. Na prvi pogled se zato ta zgodba zdi zelo starega izvora. Vendar ostaja dejstvo, da Levstik v svoji pripovedi ne daje nobenega napotka na tega rezijanskega junaka. Zgodba o Kotliču je tudi precej zapletena, saj poleg analogije z rezijanskim ljudskim junakom Dardajem vsebuje specifične elemente o krajih moke in repe ter o kraljevih vojskah.²²⁰ To kaže na to, da je pripoved poznejšega nastanka. Izhodišče za pripoved o junaku Vayujevega tipa najverjetneje predstavlja rezijansko izročilo o **Dardaju**, saj se slednji ne zdi posebej bistroumen, je krepak, preprost samotar, nekakšna človeška pošast, ki za orožje uporablja kar izruvano drevo. K tej osnovi so Rezijanci dodali očitne prevzetosti iz Levstikovega dela (napad na žandarje, prestavitev svojega konja in voza, lomljenje pušk vs. lomljenje mečev, noge so pri ježi do tal, sovražniku se pri stisku rok izza nohtov pcedi kri, vladarica je jezna na junaka, junak si izposluje dovoljenje za kontraband s sladkorjem in tobakom).

Če je pripoved o Martinu Krpanu zanimiva iz vidika nadgradnje mitologije, je prav tako zanimiva interpretacija **angleške soli**, ki jo je tovoril. **Jedilna sol** (natrijev klorid) in kasneje tobak sta bila priljubljena novoveška tihotapska artikla med beneškim in avstrijskim območjem. V času Ilirskih provinc je vsakršno angleško blago postalo prepovedano oziroma je veljalo za tihotapsko. Tako se je uveljavila razlaga, da predstavlja tihotapljenje Krpanove angleške soli združitev izročila o tihotapcih angleškega blaga v času Ilirskih provinc in izročila o še starejšem tihotapljenju beneške (pogosto koprške oziroma istrske) ali celo tržaške soli v avstrijsko notranjost.²²¹ Dejstvo je tudi, da je bila istrska sol v času Ilirskih provinc pridržana za Italijo in je v provincah soli primanjkovalo.²²² Zato je tihotapljenje angleške soli v tem obdobju možen zgodovinski pojav. Razlaga angleške soli kot jedilne soli je dodatno podprta s pripovedjo o Štampilharju kot tihotapcu tobaka.

Angleška sol ima sicer vsaj še dva kemikom poznana pomena. Vse 19. stoletje je ta izraz pogosto nastopal kot sopomenka za epsomsko sol, to je za magnezijev sulfat, ki je znano **odvajalo**.²²³ Interpretacija Krpanove soli kot odvajalnega sredstva je s carinskega vidika precej zgrešena, enako je zgrešena v primerjavi s slovenskim izročilom o tihotapcih tobaka in soli. Tudi iz kulturološkega vidika možnosti za takšno interpretacijo glede na tedanji slovenski *Zeitgeist* skorajda ni.²²⁴ So pa magnezijev sulfat uporabljali tudi za proizvodnjo gnojil, barvanje tkanin in strojenje usnja,²²⁵ kar ne spremeni dejstva, da je magnezijev sulfat netipičen tihotapski predmet starejše dobe.

Angleška sol v svetu kemije lahko nadalje pomeni **soliter** (kalijev nitrat), ki se uporablja za izdelavo smodnika. To da zgodbi o Martinu Krpanu nenadoma povsem drugačno dimenzijo, čeprav nam zgodovina slovenskega jezika kaže, da je ta interpretacija malo verjetna.²²⁶ Razširjanje takšne domneve je verjetno posledica sodobne politične mitologije, ki se gradi okrog slovenske osamosvojitvene vojne in njej sledeče orožarske afere.²²⁷ Primerjava z ljudskim izročilom kaže, da je tihotapljenje smodnika le malo verjetna možnost. Seveda lahko poskusimo vleči povezavo med kresilnimi gobami oziroma brusom kot sredstvi za iskrenje na eni in s smodnikom kot eksplozivnim orožjem na drugi strani, saj predmeti, ki povzročajo iskrenje, nastopajo prav kot Krpanova zamenjava za angleško sol(!). Poleg tega vsaj od Napoleonovih časov obstaja povezava med jedilno soljo in smodnikom oziroma solitrom, ki je bila morda znana tudi v naših krajih. Leta 1809 je namreč neki Dominique Jacques Larrey francoskim vojakom zaradi pomanjkanja soli ukazal začiniti hrano kar s smodnikom.²²⁸ Soliter je bilo mogoče uporabljati tudi kot konzervans, za nasoljevanje mesa, kar je bilo nekoč običajno.²²⁹ Omeniti velja, da so bili sol, smodnik in soliter v Ilirskih provincah predmet državnega monopola.²³⁰ Angleži, ki so kupčevali s kalijevim nitratom, so dolgo obvladovali svetovno trgovino s solitrom. Čilski soliter (ne le kalijev nitrat, ampak tudi natrijev nitrat) se na trgu uveljavi pozneje: če je okrog leta 1800 natrijev nitrat postajal sredstvo za gnojenje, so ga sredi 19. stoletja izvažali iz Čila že v tisočih tonah.²³¹ Pravi komercialni preboj so Čilenci dosegli okrog leta 1868,²³²

²²⁰ Šmitek. 2005. Str. 62, 64.

²²¹ Primerjaj z Antonom Slodnjakom v Hladnik. 2002. Str. 229.

²²² Holz. 2001. Str. 114.

²²³ The Repertory of Patent Inventions. 1817. Str. 434.

²²⁴ Hladnik. 2002. Str. 230.

²²⁵ Baskar. 2008. Str. 82.

²²⁶ Hladnik. 2002. Str. 230.

²²⁷ Hladnik. 2002. Str. 230.

²²⁸ Parker. 1983. Str. 83–84.

²²⁹ Baskar. 2008. Str. 81.

²³⁰ Seidl. 1998. Str. 10, Holz. 2001. Str. 114.

²³¹ Enghang. 2004. Str. 979.

angleški monopol pa je bil zares razbit šele po letu 1884. Pri Slovencih bi se izraz angleška sol za soliter lahko že pred nastankom Levstikove pripovedi razširil v povezavi z nadomeščanjem jedilne soli s smodnikom oziroma solitrom. Malo verjetno je, da bi se izraz že v tem času pojavil za razlikovanje s čilskim solitrom. Največ, kar lahko o tem rečemo, je, da je zamisel o angleški soli kot o solitru ali smodniku malo verjetna, čeprav ne čisto nemogoča. Gotovo pa je, da ni v pravem razmerju z mitološko podlago in tradicionalnim »hitom tihotapljenja« – morsko soljo.

Miran Hladnik, ki »smodniško« in »odvajalno« interpretacijo sicer zavrača, je »jedilnosolni« interpretaciji s podrobno jezikovno analizo dodal svojo nadgradnjo o soli, ki simbolizira upornost oziroma agresijo (*prisoliti komu eno okrog ušes, zasoliti komu klofuto ...*) na eni strani ter intelekt, znanje in knjige (*imeti kaj soli v glavi, soliti pamet komu, razumeti nekaj s ščepcem soli*) na drugi strani.²³³ **Angleška sol** zanj pomeni **metaforo za uvoz tujega, nemškega znanja**,²³⁴ sol pa predstavlja tudi konzervans (stabilizacijo in vzdrževanje slovenstva).²³⁵ Čeprav lahko sol ter iskrenje kresilne gobe in brusa povežemo z idejo razsvetljenstva, s slavljenjem napredka, preprosta inteligenca Martina Krpana počiva na starem mitološkem izročilu. Tudi Štempihar, Kljuec in Kresnik namreč nastopajo kot bistroumne osebe. Po drugi strani Krpan očitno ni izobraženec, ampak predvsem iznajdljiv in pragmatičen podjetnež, ki se še ni odlepil od ruralnega zaledja in občasno hodi po poteh nasilja. V svoji zdravorazumskosti je precej podoben angleškemu Robinsonu Crusoeu, le da v bolj ruralni izvedbi. Zato je treba pritrditi Baskarjevemu mnenju, da je Hladnikova teza pretirana.²³⁶

Ob vseh teh hipotezah je gotovo, da je **Levstik v pripovedi dodal številne aktualne vsebine iz svojega časa**. Da je Krpan umetna povest, verjetno izdaja že omemba Krpanovega boja z mejači, kolikor je ta starinski naziv označeval financarja – mejnega stražnika (*Grenzwacher*), katerega služba je obstajala le med leti 1830 in 1843. Levstikov Krpan je podjeten, drzen in liberalen kmečki človek – tovarnik, ki v cesarju vidi zaveznika Slovencev (vladavina velikega očeta, *patra familiasa*), v cesarici velikonemško idejo in v ministru Gregorju konservativizem dvornega birokrata (dejansko predvsem **kanclerja Metternicha**, deloma Bacha). V oči bode dejstvo, da cesarja umsko prekašajo tako rekoč vsi po vrsti, naj je to Krpan, cesarica, minister Gregor ali cesarjev kočijaž. Cesar namreč predstavlja vzporednico resničnemu in ne ravno bistremu vladarju **Ferdinandu I.** (vladal 1835–1848), namesto katerega je dejansko oblast izvajal kancler Metternich (minister Gregor).

Zgodba postane še jasnejša, če upoštevamo Levstikovo **prvotno, starejšo redakcijo** Martina Krpana, ki je precej daljša od običajne različice in v kateri jezna cesarica (velikonemška ideja) pošlje za Krpanom Andreja Kočevarja (kranjske Nemce), da Krpana uspava z napitkom, ki ga je pripravila cesaričina kuharica Ančika Koren (slovenska volksdeutscherka – narodna izdajalka).²³⁷ **Krpan se reši iz ujetništva**, kjer ga je čakala usmrtitev, obračuna z Ančiko in Kočevarjem ter odide domov.²³⁸ Zdi se, da tudi skrajšana verzija Martina Krpana vsebuje toliko protinemškega duha, da je to pripomoglo k pozni prepoznavnosti dela. Pripoved je namreč postala priljubljena šele v času, ko so se Slovenci pričeli počutiti samozavestnejše.

Poskus ministra Gregorja, da bi Krpan igral vlogo dvornega norca, razkriva, da Levstik nemškemu dvoru ni zaupal. V tem oziru Krpan predstavlja upor proti ustaljenemu prepričanju o večvrednosti nemškega ljudstva. Vasko Simoniti sicer v Krpanu vidi neambicioznega junaka, ki je brez domišljije in ustvarjalnega poleta in ki v težkih časih priskoči na pomoč cesarju in državi, v miru pa se v zasledovanju preživetvene logike umakne v anonimnost tihotapskega goljufa.²³⁹ Ta interpretacija ni najbolj ustrezna, kajti Levstik v Krpanu resda slika slovenskega človeka, ki prihaja iz anonimnosti in se vanjo poskuša vrniti, vendar v sebi hkrati nosi kal upora in potencial podjetništva. Šele v tej luči vidimo, da **lahko Brdavska interpretiramo tudi kot konservativnega in pohlepnega graščaka** (podobnega graščaku z Brda, s katerim je poročal Štempihar), ki v revoluciji iz leta 1848 nastopa kot

²³² Hua & Hunter. 2010. Str. 876.

²³³ Primerjaj s Hladnik. 2002. Str. 233.

²³⁴ Hladnik. 2002. Str. 233.

²³⁵ Hladnik. 2002. Str. 232.

²³⁶ Baskar. 2008. Str. 81.

²³⁷ Primerjaj s: Hladnik. 2002. Str. 235.

²³⁸ Primerjaj s: Hladnik. 2002. Str. 235.

²³⁹ Simoniti v Baskar. 2008. Str. 81.

poosebljenje fevdalizma.²⁴⁰ Pri tem nas spopad Brdavs s cesarjevo državo ne sme motiti, saj ta del pripovedi, kot rečeno, izvira iz zelo stare mitološke predloge.

Zanimivo je, da **Slovenci v izročilu doživljajo tihotapce kot dokaj pozitivne ali vsaj ambivalentne osebnosti**. Do prevrednotenja odnosa do tihotapljenja je prihajalo tudi kasneje. Med drugo svetovno vojno npr. v odnosu do nemških okupatorskih carinikov, v času razpadanja druge Jugoslavije v povezavi s tihotapljenjem orožja, kar stare junake aktualizira oziroma jim pomaga vračati svežino. Vzroke, zakaj so Martin Krpan, Löl Kotlič in Jože Štempihar kot tihotapci sploh lahko postali pozitivni ali vsaj ambivalentni pripovedni liki, moremo poiskati najprej v dejstvu, da povsod tam, kjer je bila sol vir zaslužka, tihotapci soli v očeh ljudstva nastopajo kot pozitivni liki.²⁴¹ Sol je bila predmet množične potrošnje in pri trošarinskem ali monopolnem obdavčenju so ljudje instinktivno ugotovili, da jih oblast skuša pravzaprav oropati. Poleg tega je carinska politika v času merkantilizma in nato Napoleonovih Ilirskih provinc precej prizadela predvsem provincialni slovanski živelj v vzhodnih Alpah, tihotapljenje pa je zanj predstavljalo tudi upor proti pravilom, ki so bila postavljena in vsiljena iz etnično neslovanskih in oddaljenih političnih središč. Po propadu Spanheimov, Celjskih in Goriških, zaradi turških vpadov in po dokončni zmagi protireformacije leta 1628 je moč domačega dvojezičnega plemstva zatonila.²⁴² Uvajanje carinske politike je šlo odtlej z roko v roki s krepitvijo absolutizma in z uvajanjem novega plemiškega sistema – baronov, ki so na fevdih dobivali le zakupno pravico.²⁴³ Baroni so se na škodo lokalnega gospodarstva zanimali le za čim večji dobiček iz zakupnine in za koristi Habsburžanov.²⁴⁴ Zaradi vsega omenjenega simpatiziranje ljudstva s tihotapci na Slovenskem ne sme biti presenečenje.

1.3.3 Zmagoslavje merkantilizma (1700–1775)

Vzdolž ogrsko-turške meje in na meji s Poljsko so konec 17. stoletja pričeli delovati **portaši**.²⁴⁵ Portaši so bili tako kot iblajtarji oborožena služba z vojaškimi, policijskimi in carinskimi funkcijami.²⁴⁶ Organizirani so bili v skupine po okrog 40 članov.²⁴⁷ Skrbeli so za varovanje meje, za boj proti razbojnikom, preprečevali so tihotapstvo in zaračunavali carino.²⁴⁸ Kot služba so se krepili od konca 17. stoletja, ko se je pomen carinske dajatve pričel naglo povečevati.²⁴⁹ V njih že lahko vidimo prvo predstopnjo sodobne avstrijske carinske službe.

Prevlada merkantilizma na dunajskem dvoru je dala zagon izgradnji modernejšega carinskega sistema, kar je močno vplivalo na razvoj Trsta. **Merkantilizem** je gospodarska teorija, po kateri je denar edino bogastvo, zaradi česar je treba vzpostaviti takšno zunanjo trgovino, da se več izvažja kakor uvažja, hkrati pa je merkantilizem predvsem izraz absolutistične države.²⁵⁰ Gre za novoveško ekonomsko šolo, ki se je borila za nastanek narodnih trgov kot širših povezanih gospodarskih celot, ki so pomagale osrediniti oblast in z notranjim povpraševanjem spodbujale domačo industrijo.²⁵¹ Merkantilizem lahko opredelimo kot povsem fiskalno politiko, katere namen je prek spodbujanja razvoja manufaktur in trgovine povečati fiskalne dohodke.²⁵² Po Lionelu Rothkrugu je merkantilizem predvsem prenos vodenja gospodarskih dejavnosti od občine k državi.²⁵³ Bil je usmerjen h krepitvi domače industrije na račun kmetovanja in k monopolizmu.²⁵⁴ Konec 17. stoletja so bili nekateri mnenja, da zaradi razdiralnega učinka mitnin merkantilna politika prinaša zgrešene učinke. Tudi sicer so liberalni misleci pričeli zaščitniški ter k monopolom in privilegijem usmerjeni merkantilizem močno

²⁴⁰ Brdavs kot poosebljenje grabežljive in konservativne fevdalne gosposke se lepo sklada s protifevdalno revolucijo leta 1848.

²⁴¹ Kurlansky v Baskar. 2008. Str. 80.

²⁴² Habijan. 1997. Str. 60, 106.

²⁴³ Habijan. 1997. Str. 99, 102.

²⁴⁴ Habijan. 1997. Str. 102–103.

²⁴⁵ Za meje na področju Moravske in Poljske glej v: Salák. 2008. Str. 2. Izraz portaši (*Portáši, Fortaši, Portovnici, Portatschen, Portaschen*) je sicer pomensko nejasen: lahko bi izviral iz latinskega *porta* (vrata, prehod), iz madžarskega *portyak* (straža) ali romunskega *poteraş* (orožniki za pregon razbojnikov); glej v Boriková. 2010. Str. 13 in opomba.

²⁴⁶ Primerjaj s: Seidl. 1998. Str. 7.

²⁴⁷ Salák. 2008. Str. 2.

²⁴⁸ Mühlhauser. 1955. Str. 32.

²⁴⁹ Na Češkem so bili omenjeni že leta 1655; glej v Boriková. 2010. Str. 13 in opomba.

²⁵⁰ Grafenauer. 1974. Str. 51; Berend. 2003. Str. 144.

²⁵¹ Braudel. 1991. Str. 337–339.

²⁵² Rosanvallon. 1998. Str. 113.

²⁵³ Braudel. 1991. Str. 350.

²⁵⁴ Benko. 2000. Str. 80–83.

kritizirati.²⁵⁵ V Avstriji se je merkantilizem obdržal do sedemdesetih let 18. stoletja, pri čemer se je bolj osredotočil na Češko, Zgornjo in Spodnjo Avstrijo, slovensko območje pa je pričelo gospodarsko zaostajati.²⁵⁶

Pod vplivom merkantilizma in zaradi slabitve Benetk je cesar Leopold leta 1701 za tržaško pristanišče prepovedal nalagati blago na tuje ladje, kadar so bile tam razpoložljive tržaške.²⁵⁷ Merkantilizem je leta 1709 ponovno obudil idejo o svobodnem pristanišču, ki se je prvič povsem konkretno pojavila leta 1675.²⁵⁸ Šele cesar Karel VI. je z nekoliko zamude resneje uvajal merkantilizem po zgledu uspešnih gospodarskih politik nekaterih evropskih držav tistega časa, pri čemer so dunajski merkantilisti poudarjali predvsem potrebo po razvoju neagrarnih dejavnosti (trgovine, obrti, manufakture, pomorstva, prometa, denarništva, rudarstva); pojavile so se težnje po spremembi takrat neprimernega carinskega sistema.²⁵⁹ 2. junija 1717 je Avstrija razglasila patent, s katerim je bila na Jadranu dovoljena svobodna plovba.²⁶⁰ 18. marca 1719 je bil izdan patent, s katerim sta bila **Trst** in Reka razglašena za **svobodni pristanišči** (*porto franco*).²⁶¹ Vmes so leta 1718 sklenili trgovinski sporazum s Turčijo, po katerem je bilo za blago treba plačati samo 3 % carine.²⁶² Razglasitev prostega pristanišča je bil prvi večji merkantilni poseg v habsburški carinski sistem. Svobodno pristanišče je carinska institucija, kjer se politična in carinska meja ne skladata oziroma kjer del političnega ozemlja iz carinskega vidika predstavlja zunanje območje.²⁶³

Ugodnosti, pravice in dolžnosti trgovcev, ki so prihajali v prosto pristanišče, je cesar Karel VI. leta 1725 podrobneje uredil s posebnima patentoma, po katerima je bilo blago, pripeljano v pristanišče, oproščeno plačila vseh carin, v primeru tranzita prek notranjeavstrijskih dežel ali v primeru uvoza blaga v notranjeavstrijske dežele pa so bile carinske dajatve znižane.²⁶⁴ V pristanišču sta ločeno delovala carinski in mitninski urad. Za carinike in mitničarje so veljali strogi predpisi: kdor bi imel svojo gostilno, bi bil kaznovan s tremi leti zapora in izgubo službe, nihče se ni smel ukvarjati s trgovino, prokuro ali komisijsko prodajo in nihče ni smel imeti v lasti ladje.²⁶⁵ Carinski urad, ki ga je vodil najvišji izterjevalec, je bil dolžan skrbeti, da so vsi uradniki svobodnega pristanišča (mitninski urad, skladiščni urad, lazaret ...) vestno opravljali svojo službo, bili prosti le ob cerkvenih praznikih, a so morali po potrebi delati tudi tedaj.²⁶⁶ Trgovci, ki so z ladjo prišli v Trst, so morali blago prijaviti carinskemu uradu, ne glede na to, ali so blago nameravali prodati v mestu, ga poslati naprej v notranjost ali ga pustiti v prostem pristanišču.²⁶⁷ Če je bilo trgovčevo blago prepeljano v državno skladišče, kjer trgovec ni imel dostopa do svojega blaga, je bilo vpisano v knjigo; proti plačilu je bilo zanj izdano potrdilo (boleta), ki sta ga morala carinik in protipisar oštevilčiti in potrditi.²⁶⁸

Pod Karlom VI. je bila avstrijska polovica države razdeljena na šest carinskih enot (Zgornja in Spodnja Avstrija, Notranja Avstrija, Tirolska; Češka, Moravska, Šlezija), med katerimi je bilo treba plačevati prehodne carine, podobno so bile razdeljene tudi ogrske dežele.²⁶⁹ Karel VI. je ob opažanju samih merkantilistov, da vmesne carine otežujejo novo gospodarsko politiko, posredoval tako, da je v primerjavi z izvozno in uvozno carino znatno znižal prehodne carine v notranjosti države.²⁷⁰ Izvozno carino je bilo treba plačati na meji, uvozno pa v kraju, kjer se je blago porabilo.²⁷¹ Cesar je leta 1728 znatno povišal uvozne carine.²⁷² Carinska stopnja za volnena oblačila je bila npr. 100 % od vrednosti blaga.²⁷³

²⁵⁵ Rosanvallon. 1998. Str. 114.

²⁵⁶ Grafenauer. 1974. Str. 48.

²⁵⁷ Gestrin, Mihelič. 1990. Str. 16.

²⁵⁸ Gestrin, Mihelič. 1990. Str. 16.

²⁵⁹ Gestrin, Mihelič. 1990. Str. 16; Terčon. 2004. Str. 27.

²⁶⁰ Gestrin, Mihelič. 1990. Str. 16; Terčon. 2004. Str. 27.

²⁶¹ Gregorič. 2007. Str. 27; Levy. 1988. Str. 24; Terčon. 2004. Str. 27.

²⁶² Gestrin, Mihelič. 1990. Str. 17.

²⁶³ Pomorska enciklopedija. 1955. Str. 175.

²⁶⁴ Gestrin, Mihelič. 1990. Str. 17.

²⁶⁵ Gestrin, Mihelič. 1990. Str. 18.

²⁶⁶ Gestrin, Mihelič. 1990. Str. 18.

²⁶⁷ Gestrin, Mihelič. 1990. Str. 18.

²⁶⁸ Gestrin, Mihelič. 1990. Str. 18.

²⁶⁹ Grafenauer. 1974. Str. 54.

²⁷⁰ Grafenauer. 1974. Str. 54.

²⁷¹ Grafenauer. 1974. Str. 54.

²⁷² Berend. 2003. Str. 144.

²⁷³ Berend. 2003. Str. 144.

Kapitalistično gospodarstvo v Avstriji je imelo dve izrazitejši obdobji: najprej obdobje pred modernizacijo industrije od leta 1720 oziroma od leta 1760 in obdobje modernizacije industrije od dvajsetih ali tridesetih let 19. stoletja vse do 1. svetovne vojne.²⁷⁴

V obdobju pred modernizacijo industrije je cesarica **Marija Terezija** na področju prometno-tržnih davščin najprej **pričela zniževati mitnine**.²⁷⁵ Obenem je bil v času Marije Terezije status svobodnega pristanišča razširjen na celotno mestno območje Trsta.²⁷⁶ Merkantilna politika dunajskega dvora je potencirala razvoj obeh svobodnih pristanišč ter vlaganje vsedržavnega kapitala vanju – ne pa tudi v zaledje, ki se je ob obeh svobodnih pristaniščih vseeno razvijalo.²⁷⁷

Ko je merkantilna Avstrija leta 1742 izgubila Šlezijo, so se **zaščitne carine** še povišale.²⁷⁸ Cesarica je na ožjem avstrijskem območju (kasnejša Cislajtanija), ki je obsegalo tudi naše dežele, stremela k vzpostavitvi enotnega carinskega območja, zato je leta 1749 naročila študijo o učinkih in možnostih odpravljanja notranjih carinskih meja.²⁷⁹ Odpravljanje notranjih carin je bilo ob izboljšani prometni infrastrukturi nujno potrebno, da bi v habsburški politiki dosegli dva cilja: s povečanjem gospodarske menjave ustvariti enotno območje in nastajajoči industriji zagotoviti zadosti velik notranji trg.²⁸⁰ Po letu 1750 so mobilnejše obmejne nadzorne enote šteje po 1900 pobiralcev carin, imenovanih **bankalisti**; nekateri so bili konjeniki in drugi pešci. Poleg tega je tak korpus za podporo štel še okrog 4.000 vojakov.²⁸¹ Ti bankalni »ibljatari« so že nosili uradne uniforme, pri preiskavah sumljivih krajev so morali imeti pri sebi službeni dekret, ob sebi pa praviloma še zaupanja vredno pričo.²⁸² Na ta način je skušala cesarica preprečiti zlorabe s strani bankalistov. Bankalni uradi so se ukvarjali s pobiranjem posrednih davščin, npr. z dajatvami na sol. V domeno bankalne uprave so spadale različne posredne davščine, ki so se razvile do 18. stoletja, od davkov na potrošnjo do davkov na luksuz in zabavo.²⁸³

V petdesetih letih so carinske predpise poenotili za vse dežele.²⁸⁴ Leta 1754 je bil izdan predpis o tridesetinski vektigaliji (*Dreysigst-Vectigalis*) in o **tridesetinskem redu** (*Dreysigst-Ordnung*), kakor so tedaj imenovali različne specializirane obmejne protocarinske uslužbenke (filialiste, pasuliste, tridesetinske preglednike).²⁸⁵ Da tedaj še ni bilo jasne razmejitve med carinskimi in policijskimi funkcijami, kaže dejstvo, da so takšno službo imenovali mejna milica (*Granitz-Milice*).²⁸⁶ Leta 1754 so zavoľo lažje odmere pristojbin pričeli uporabljati blagovne znamkice (*Stempelsignetten*, *Stempelmarken*), kar je bila tedaj novost v svetovnem merilu.²⁸⁷ Že leta 1772 se tako pojavijo tobačne znamkice.²⁸⁸

Marija Terezija je na zunanjih mejah Avstrije krepila zaščito: uvozne tarife so se v petdesetih in šestdesetih letih znatno povišale in ponekod dosegle stopnjo prohibicije.²⁸⁹ Zunanje carine so dosegale približno eno tretjino od vrednosti blaga.²⁹⁰ Po drugi strani so razlike med ožjeavstrijskim in madžarskim delom monarhije slabele; madžarska tarifa na manufakturno blago se je za ožjeavstrijske dežele s stopnje 30 % in več, ki je veljala za tuje dežele, spustila na 3–5 %.²⁹¹ Leta 1769 so glede vprašanja carin povsem prevladala merkantilistična načela, da je treba vpeljati enotno carino za vso

²⁷⁴ Terčon. 2004. Str. 27.

²⁷⁵ Grafenauer. 1974. Str. 54.

²⁷⁶ Gregorič. 2007. Str. 27.

²⁷⁷ Terčon. 2004. Str. 13.

²⁷⁸ Berend. 2003. Str. 144.

²⁷⁹ Primerjaj: Levy. 1988. Str. 25.

²⁸⁰ Lazarevič. 2009. Str. 37.

²⁸¹ Mühlhauser. 1955. Str. 32; Seidl. 1998. Str. 8; Adelsgruber et al. 2011. Str. 96.

²⁸² Holz. 2001. Str. 109.

²⁸³ Vilfan. 1996. Str. 323.

²⁸⁴ Grafenauer. 1974. Str. 54.

²⁸⁵ Mühlhauser. 1955. Str. 32.

²⁸⁶ Mühlhauser. 1955. Str. 32.

²⁸⁷ Seidl. 1998. Str. 8.

²⁸⁸ Wimmer. 1979. Str. 2.

²⁸⁹ Good. 1984. Str. 30.

²⁹⁰ Berend. 2003. Str. 144.

²⁹¹ Po Berendu za tuje dežele 1/3, po Goodu 30 %; po Berendu na avstrijsko-ogrski meji znižana na 3 %, po Goodovi oceni na 5 % od vrednosti blaga. Good. 1984. Str. 30; Berend. 2003. Str. 144.

državo, da izvozne in notranje carine ostanejo nizke, uvozne pa višje in da se odpravijo domači proizvodni monopoli.²⁹²

Po načrtu podpredsednika ministerialne bančne deputacije grofa **Filipa Cobenzla**, ki je bil doma z Goriškega, je bil pripravljen nov carinski red.²⁹³ Uveljavljen je bil leta **1775**, ko je cesarica za večji del dežel poznejše Cislajtani je **ukinila notranje carine**²⁹⁴ oziroma so te veljale le še za alkoholne pijače.²⁹⁵ Modernizirano je bilo izvajanje carinskega nadzora: carinske postojanke so bile razen pri Trstu in Reki večidel odrinjene na politično mejo, namesto točkovnega nadzora pa je bilo z orožniki še bolj okrepljeno varovanje te meje, ki se je spreminjala v dolgo varovano verigo.²⁹⁶ Zunaj takšne carinske unije so izmed ožjeavstrijskih dežel ostale Galicija, Tirolska, Vorarlberg, Istra in Dalmacija, a so bile prek sistema ugodnosti z unijo tesneje povezane kot tuje dežele.²⁹⁷

Meja z Madžarsko je ostala. Rečemo lahko, da je carinski sistem iz vidika obeh predelov habsburške monarhije ostal zelo zapleten. Tudi zato, ker je bila carinska meja sredstvo državne finančne politike; carine so pospeševale izvoz surovin iz Ogrske (in Turčije)²⁹⁸ v avstrijski del in izvoz avstrijskega manufakturnega blaga v Ogrsko.²⁹⁹ Hkrati so po ovinku dobivali dohodke, ki jih ogrsko plemstvo ni hotelo plačevati neposredno.³⁰⁰ Tak carinski sistem je bil predvsem v korist avstrijskih dežel, saj je bil izvoz manufakturnega blaga iz avstrijskih v ogrske dežele le malo ali nič ocarinjen, medtem ko je bilo treba za kmetijsko blago in surovine, ki so jih ogrske dežele izvažale v avstrijske, plačati precej višje carinske dajatve.³⁰¹ Občasno so Avstrijci okrepili ogrski izvoz z začasnim znižanjem carinskih stopenj.³⁰²

Poenotenje ni potekalo brez težav. Leta 1780 je cesarica skušala integrirati v enotni carinski prostor tudi Tirolsko. To je imelo tako uničujoče učinke na tirolsko trgovino, da je moral posredovati cesar Jožef II. in Tirolsko ponovno izločiti iz unije.³⁰³ Jožef je leta 1781 premišljeval o enotnem carinskem območju v celotni državi, a se je temu uprlo ogrsko plemstvo.³⁰⁴ Po drugi strani je vključitev Galicije v unijo v letu 1784 uspela.³⁰⁵ Do leta 1796 se je v carinski zvezi znašla tudi Bukovina.³⁰⁶ Madžarski predeli monarhije, kamor je spadalo tudi naše Prekmurje, niso bili vključeni v proces ožjeavstrijske integracije, a so znotraj ogrske polovice z namenom ustvarjanja enotnega trga po avstrijskem zgledu uveljavili podobne reforme.³⁰⁷ Približno desetletje po avstrijski reformi so bile ukinjene notranje carine med ogrsko-hrvaškimi deželami, Banatom in Erdeljem.³⁰⁸ **Leta 1788 je Jožef II. uveljavil splošni tarifni red, ki je zaobjel skoraj celotno ozemlje poznejše Avstro-Ogrske**, omilil omejevanje trgovine in sprostil predvsem zunanjo trgovino.³⁰⁹ V zvezi s pobiranjem carinskih dajatev je bil uveljavljen predpis o tridesetinski dajatvi (ena tridesetina od vrednosti blaga); to je bil prvi predpis, ki je natančno urejal vse institucije carinskih predpisov in carinske postopke.³¹⁰

Posledice padca notranjih carin so bile za slovenske dežele nekoliko neugodne. Pod pritiskom merkantilizma so predvsem dežele Zgornje in Spodnje Avstrije dobivale privilegije za razvoj manufaktur, vzpostavila se je razlika v gospodarski moči nemške Avstrije in slovenske pokrajine, ki vztraja do danes.³¹¹ Zaradi sorazmerno visokih transportnih stroškov se pritisk, ki je v slovenske

²⁹² Grafenauer. 1974. Str. 54.

²⁹³ Grafenauer. 1974. Str. 54.

²⁹⁴ Good. 1984. Str. 30; Levy. 1988. Str. 25.

²⁹⁵ Grafenauer. 1974. Str. 54.

²⁹⁶ Braudel. 1991. Str. 353.

²⁹⁷ Good. 1984. Str. 30–31.

²⁹⁸ Grafenauer. 1974. Str. 54–55.

²⁹⁹ Lazarevič. 2009. Str. 37.

³⁰⁰ Grafenauer. 1974. Str. 54–55.

³⁰¹ Lazarevič. 2009. Str. 37.

³⁰² Berend. 2003. Str. 144.

³⁰³ Good. 1984. Str. 30; Levy. 1988. Str. 25.

³⁰⁴ Grafenauer. 1974. Str. 55.

³⁰⁵ Good. 1984. Str. 30.

³⁰⁶ Berend. 2003. Str. 144.

³⁰⁷ Lazarevič. 2009. Str. 37.

³⁰⁸ Po Grafenauerju se je to zgodilo leta 1786, po Berendu pa leta 1984. Grafenauer. 1974. Str. 55; Berend. 2003. Str. 144.

³⁰⁹ Rozbroj. 2008. Str. 5.

³¹⁰ Rozbroj. 2008. Str. 5.

³¹¹ Grafenauer. 1974. Str. 51; zanesljivejšje primerjalne analize se sicer osredotočajo na primerjave od leta 1870 naprej; glej v: Good, Lazarevič. 2009. Str. 30–33.

pokrajine prihajal iz teh dežel, sprva ni poznal, a je nato pričel zavirati domači razvoj.³¹² Posledice so slovenske dežele čutile predvsem proti koncu 19. stoletja, ko se je moralo iz slovenskih dežel odseliti ogromno ljudi.³¹³ Carinska meja proti italijanskim deželam, ki so že imele razvito svilarstvo, je po drugi strani koristila razvoju svilarstva na Goriškem.³¹⁴

Konec 18. stoletja je merkantilizem tudi v Avstriji spodrinil **fiziokratizem**. Ta ekonomska šola se je zavzemala za agrarno gospodarstvo, a tudi za širitev konkurence.³¹⁵ Na notranjem trgu je cesar Jožef II. odpravljal monopolne privilegije za trgovino in proizvodnjo in poleg mestne dovolil kmečko trgovino, vendar je v zunanji trgovini še naprej varoval domačo proizvodnjo.³¹⁶ Uvozne carine so bile visoke, ponekod je bil uvoz prepovedan, prepovedano blago so uničili s sežigom.³¹⁷ Konec 18. stoletja je bil zaradi turško – avstrijskih vojaških spopadov sistem portašev nadomeščen z graničarji (*Militärgrenze*).³¹⁸

Vzpostavil se je **dualni sistem nadzora**, ki je bil predvsem v rokah pripadnikov mejnih vojaških kordonov – kordonistov (*Cordonisten*), pod nadzorom nevojaških carinskih, tobačnih in solnih nadzornikov, v beneško-lombardijskih predelih tudi v rokah službe *forza attiva di finanza*.³¹⁹ Kordonisti so bili odsluženi in pogosto invalidni³²⁰ vojaki in so delovali na mejah s Prusijo, Bavarsko, Saško,³²¹ tudi z Rusijo³²² in Turčijo³²³.

1.4 SODOBNA CARINSKA SLUŽBA

1.4.1 Carinska politika, carine, carinska služba in Ilirske province

V razvoj slovenskih dežel se je z Napoleonovimi vojnami za nekaj let močno vmešala francoska imperialistična politika. Francozi so v delu srednje Evrope in zahodnega Balkana ustanovili Ilirske province, ki so v slovenskih krajih zajemale del Koroške, Kranjsko, Goriško, Trst in Istro. Glavna naloga Ilirskih provinc je bila vzdrževanje 21. novembra 1806 uvedene trgovinske zapore proti Angliji, ki se je imenovala »**celinska zapora**«;³²⁴ priključila se ji je večina tedanjih evropskih držav. Pri izvajanju te naloge se cesar Napoleon ni oziral na etnične, politične in geografske ločnice.³²⁵ Zato so bile Ilirske province tujek v slovenskih deželah in so grobo prekinile utečene gospodarske tokove, obenem pa so bile življenjsko vezane na uvoz hrane oziroma na trgovino z avstrijskim zaledjem. To je povzročilo gospodarsko pešanje.³²⁶

Ilirske province so bile sodobna politična ustanova, zato so carine na uvoz, izvoz in tranzit blaga predstavljale enega izmed izvedenih dohodkov provinc. Hkrati je cesar s carinsko politiko izvajal politični in ekonomski nadzor v jugovzhodni Evropi.³²⁷ Področje carinskega prava je zaobjel že dekret z dne 12. januarja 1807, ki so mu sledili mnogi drugi.³²⁸ Ilirske province so bile ustanovljene 14. oktobra 1809 in Napoleon je dva dni po ustanovitvi ukazal ministru za finance, da mora v Ilirijo poslati ustreznega uradnika. Izbran je bil **Laugier, ki je kot prvi carinski inšpektor** 18. novembra 1809 prispel v Trst in nato na terenu preveril več carinskih in tarifnih sistemov.³²⁹ Carinske izpostave na avstrijski meji so bile že 29. novembra 1809 in so bile v zahodnem delu provinc gostejše kakor na

³¹² Grafenauer. 1974. Str. 55.

³¹³ Grafenauer. 1974. Str. 51.

³¹⁴ Grafenauer. 1974. Str. 55.

³¹⁵ Grafenauer. 1974. Str.: 56.

³¹⁶ Grafenauer. 1974. Str. 56–57.

³¹⁷ Grafenauer. 1974. Str. 57.

³¹⁸ Mühlhauser. 1955. Str. 32.

³¹⁹ Adelsgruber et al. 2011. Str. 100.

³²⁰ Glej v: Hampl. Str. 1.

³²¹ Salak. 2008. Str. 2.

³²² Adelsgruber et al. 2011. Str. 96–99.

³²³ Mühlhauser. 1955. Str. 32.

³²⁴ Holz. 2010. Str. 72; Podpečnik. 2010. Str. 102.

³²⁵ Podpečnik. 2010. Str. 102.

³²⁶ Holz. 2010. Str. 72.

³²⁷ Podpečnik. 2010. Str. 102.

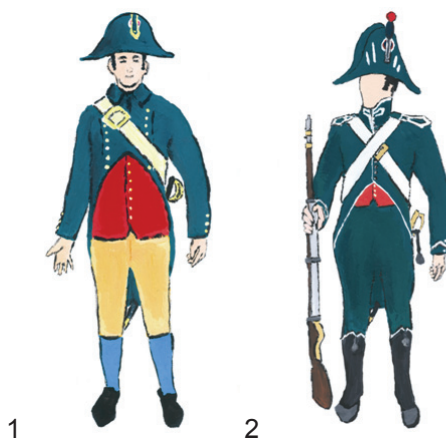
³²⁸ Šetić. 1989. Str. 104; Pivec-Stele. 1964. Str. 69.

³²⁹ Podpečnik. 2010. Str. 102.

vzhodu, kjer se Francozi niso zmogli boriti proti tihotapstvu.³³⁰ Do konca januarja 1810 je Laugierju uspelo vzpostaviti carinsko mejo z Avstrijo in glavni guverner Marmont ga je imenoval za začasnega vodjo carinske službe.³³¹

Francozi so v Napoleonovem času uvedli delitev na visoko carinsko uradništvo in poenoteno operativno. Visoko carinsko uradništvo je delovalo na ministrstvu za trgovino, v carinski upravi (*Administration des douanes*) in direkcijah (*directions*) ter v posameznih višjih in nižjih carinskih uradih. V operativi so delovale brigade.³³² Pripadniki brigad so lahko dosegali različne čine: najvišji je bil čin brigadnega kontrolorja, sledil so mu je stotnik (*captain*), glavni poročnik (*lieutenant principaux*), nato nadzorni poročnik (*lieutenant d'ordre*), podporočnik (*lieutenant, souslieutenant*) in preglednik (*préposé*).³³³

28. februarja 1810 je cesarski dekret vzpostavil carinsko direkcijo v Trstu. Carinska služba v Ilirskih provincah je zaposlovala 900 uradnikov in bila razdeljena na sedem inšpektoratov.³³⁴ Ti inšpektorati so imeli svoje sedeže v Trstu, na Reki, v Gorici, Beljaku, Ljubljani in Sisku (istrski inšpektorat je bil v pripravi); Vinica, Metlika in Osilnica so spadale pod inšpektorat, ki je deloval v Sisku.³³⁵ 10. marca 1810 je bil Laugier imenovan za centralnega direktorja ilirskih carin. Aprila je uskladił ilirsko in francosko carinsko zakonodajo ter tarife.³³⁶ Carinike, ki so v glavnem prihajali iz vojaških vrst, je uniformiral in opremil po francoskih normativih.³³⁷ Junija 1810 si je Napoleon podredil ilirsko carino; to je bilo potrjeno z dekretom z dne 16. novembra 1810, ko je podreditev cesarski administraciji povzročila ilirskemu guvernerju nemalo preglavic.³³⁸ Centralna direkcija je bila ukinjena, vodja ilirske carinske direkcije pa je postal François Dizié.³³⁹

Francoski cariniki: 1 – carinik preglednik iz leta 1800, 2 – carinik preglednik iz leta 1812.

Uniforma francoskih carinikov je bila od leta 1800 v različici temnozeleno barve, kar je imelo predvsem v Franciji vpliv na kasnejše carinske uniforme.³⁴⁰ Uniforma se je zgledovala po najnovejšem tipu vojaških uniform, za katerega je bil značilen frak, ki se je zelo uveljavil konec 18. stoletja. V tem času je bila v Franciji in tudi v Evropi razširjena uporaba dvorogelnika, ki je imel na dveh koncih visoko zavihane kraje. Okrog leta 1812 je uniforma dobila novo podobo z visokimi ovratniki. Uniforma carinikov je spominjala na uniforme francoskih pehotnih oficirjev in brambovcev, le da je imela

³³⁰ Pivec-Stele. 1964. Str. 70.

³³¹ Podpečnik. 2010. Str. 102.

³³² Duforez. Internetni vir.

³³³ Duforez. Internetni vir.

³³⁴ Podpečnik. 2010. Str. 106.

³³⁵ Holz. 2001. Str. 113.

³³⁶ Podpečnik. 2010. Str. 106.

³³⁷ Podpečnik. 2010. Str. 106.

³³⁸ Podpečnik. 2010. Str. 106.

³³⁹ Podpečnik. 2010. Str. 106.

³⁴⁰ Duforez, J. J.: History of Douanes Imperiales. Internetni vir.

namesto zelene barve modrozeleni odtenek.³⁴¹ Prisoten je bil močan **vpliv huzarske vojaške oprave**, ki se kaže v nakazanih puščicah na čevljih, rokavih in na streličastih vratnih vzorcih.

Položajne oznake operativnih carinikov najnižjega ranga v letu 1812: 1 – rokavni huzarski rob uniforme carinika preglednika (préposé), 2 – ovratne oznake carinika preglednika, 3 – ovratne oznake poročnika (lieutenant).

Sprva je celinska zapora Anglije ugodno delovala na razvoj Ilirskih provinc. Težave so se pričele po 1. oktobru 1810, ko je **centralni direktor ilirskih carin ukazal uničiti vse britansko blago** in blago, ki so ga pripeljale angleške ladje.³⁴² Ko je novembra in decembra 1810 carinska vojna dosegla vrhunec, so francoske oblasti odredile **javni sežig zaplenjenega blaga** v Trstu, na Reki, v Ljubljani, Senju in Splitu.³⁴³ Zaradi novih meja so bile Ilirske province odtrgane od zaledja in pomorsko blokirane s strani Anglije; obenem so morale podpirati francosko vojsko, kar je povzročilo velike gospodarske pretese. Gibanje blaga v Trstu in na Reki je bilo po dekretu z dne 2. avgusta 1811 posebej regulirano: trgovsko blago je bilo treba prijaviti carinski upravi, nato so višji carinski uslužbenci na osnovi fakture, potrdila o poreklu in trgovskih knjig ugotavljali vrsto blaga.³⁴⁴ Zaradi angleške blokade je propadlo praktično vse domače pomorstvo in z njim povezane dejavnosti.³⁴⁵ V krizi so se znašli tudi domači rudniki.³⁴⁶ **Še posebej močno so bili prizadeti prebivalci Krasa, ki se niso mogli več ukvarjati z donosnim tovarništvom in furmanstvom.**³⁴⁷ Ob propadanju domače obrti so razmere pričele siliti slovensko kmečko prebivalstvo v razbojništvo in tihotapljenje.³⁴⁸ K temu je dodatno pripomoglo dejstvo, da so bile Ilirske province izrazito tranzitna dežela.³⁴⁹ Ilirski upravi je **tihotapstvo**, ki so ga pospeševale celinska zapora, zavest o nekdanjih povezavah z avstrijskimi predeli in naraščajoča beda, predstavljalo vse večjo težavo. Francozi so po 1. oktobru 1810 skušali tihotapstvo na morju preprečevati s pomočjo mornarice, na kopnem pa še vedno s cariniki.³⁵⁰ Strožji nadzor so imeli na severu provinc, na jugu so bile razmere zaradi vmešavanja Angležev ter manjšega števila carinikov in mornarjev bistveno slabše, poleg tega so s tihotapci včasih sodelovali celo cariniki.³⁵¹ Tako so Ilirske province postale v tem predelu ena glavnih poti ilegalne trgovine med Britanci in Evropo.³⁵² Francozi so za tihotapce uporabljali precej strožje kazni kot Avstrijci. Če so se Avstrijci običajno zadovoljili z zaplenbo blaga in smrtno kazen uporabili le v skrajnih primerih, pri Francozih smrtna kazen ni bila nobena izjema.³⁵³

Ogorčenje ilirske javnosti zaradi sežiganja blaga je bilo veliko.³⁵⁴ Francozi v teh izjemnih razmerah niso bili povsem brez občutka za domačine. Carinski inšpektor Catineau La Roche je v svojem poročilu odkrito opisal slabo gospodarsko stanje Ilirskih provinc in poudaril pomen carin pri njegovem urejanju.³⁵⁵ Posebej hudo so Francozi sprva udarili Trst, ker niso hoteli, da bi konkuriral Benetkam; leta 1809 so za avstrijski tranzit določili zgolj Reko.³⁵⁶ Vsekakor je ilirskim trgovcem pri Francozih uspelo doseči ugodnejše carinske tarife.³⁵⁷ Francozi so z ugodnejšo carinsko politiko skušali pomagati obubožanim provincam in so dajali prednost domačim izdelkom. Po dekretu z dne 27. novembra 1810,

³⁴¹ Med vojaškimi uniformami so posebej zanimive uniforme 3., 16., 21. in 96. regimenta. Konkretno povezave najdemo za uniforme, ki poznajo dvorogelnik z navpičnimi okrasnimi črtami (pešadijska garda, 3., 16., 21., 22., 67., 75., 96. regiment), frak z enim redom gumbov (mornariška vojska, 3., 16., 21., 22., 60., 63., 85., 96. regiment), huzarsko narokavje (mornariška vojska, 3., 75., 96. regiment), huzarsko obuvalo (9., 16., 24., 25., 45., 64. regiment), modre hlače dopetače (mornariški vojaki), ovratnik z belo obrobo (3., 8. regiment). Primerjaj z: Dempsey. 1995.

³⁴² Podpečnik. 2010. Str. 106.

³⁴³ Podpečnik. 2010. Str. 106.

³⁴⁴ Šetić. 1989. Str. 104–105.

³⁴⁵ Holz. 2010. Str. 74.

³⁴⁶ Holz. 2010. Str. 74.

³⁴⁷ Holz. 2010. Str. 72.

³⁴⁸ Podpečnik. 2010. Str. 106.

³⁴⁹ Holz. 2001. Str. 113.

³⁵⁰ Pivec-Stele. 1964. Str. 70–71; Podpečnik. 2010. Str. 106.

³⁵¹ Pivec-Stele. 1964. Str. 70–72.

³⁵² Podpečnik. 2010. Str. 108.

³⁵³ Holz. 2001. Str. 109, 114.

³⁵⁴ Podpečnik. 2010. Str. 106.

³⁵⁵ Pivec-Stele. 1964. Str. 74.

³⁵⁶ Pivec-Stele. 1964. Str. 70.

³⁵⁷ Pivec-Stele. 1964. Str. 70.

ki je Trstu in Reki dovolil prosta carinska skladišča, so se razmere počasi izboljševale. Mnenja o tem, ali je bil ilirski carinski sistem bolj naklonjen Francozom ali provincam, so sicer deljena.³⁵⁸

Ilirska carinska tarifa z dne 27. novembra 1810 je imela štiri carinske stopnje. Te so izražale absolutno izključitev kolonialnega blaga in angleškega manufakturnega blaga, prikrto izključitev avstrijske industrije, dajale izredno prednost francoskemu manufakturnemu blagu in v manjši meri italijanskemu (v večji meri Kraljestva Italije in v manjši meri Neapeljskega kraljestva),³⁵⁹ predvsem pri tranzitu v Turčijo, in izražale izključno pridržanje ilirskih proizvodov najprej za Francijo in nato za Italijo.³⁶⁰ Splošna uvozna carina v Istri je bila npr. po letu 1811 4 % od skupne vrednosti blaga, z območij pod francosko upravo 1 %, medtem ko je bil izvoz rib oproščen plačila carin.³⁶¹ Pospeševanje trgovine s Turčijo oziroma Levantom je bilo posledica Napoleonovega prepričanja, da je mogoče s krepitvijo tovrstne trgovine (predvsem turškega bombaža) okrepiti celinsko zaporo proti Angliji.³⁶² Če je bilo za Reko predvideno, da dobi privilegij tranzitne trgovine s celotnim avstrijskim cesarstvom, so Francozi za Trst predvideli, da postane trgovsko središče za levantinski tranzit.³⁶³ Razmere so se izboljšale, ko je Trst dobil pravico do skladiščenja blaga za francosko-turški tranzit – predvsem bombaža, nato še za avstrijski tranzit.³⁶⁴ Poleg carin so tudi Francozi uporabljali bankalne pristojbine in državne monopole. Tobak, sol, smodnik, soliter in loterija so v provincah uživali status **državnega monopola**.³⁶⁵ Zanimivo je, da je bila istrska sol pridržana za Italijo, province pa so trpele pomanjkanje soli in so morale sol uvažati s Sicilije.³⁶⁶ **Bankalne pristojbine** (posredne obdavčitve) so bremenile alkoholne pijače, sadje, vole, meso, plesne takse ...

1.4.2 Razvoj carinske službe in carinske politike v Avstriji oziroma v Avstro-Ogrski

Po padcu Napoleona so Habsburžani priključili ožjeavstrijskemu območju Benečijo in Lombardijo, a ti dve deželi nista takoj postali del avstrijske carinske unije.³⁶⁷ Tako so **meje proti Lombardiji, Benečiji in Dalmaciji padle šele v letih med 1822 in 1826**.³⁶⁸

Dualni sistem nadzora, ki je vključeval **vojaške kordoniste** in civilne nadzornike, je z razvojem prometa in industrijsko revolucijo vse bolj zastareval. Zlasti kordonisti so postajali kadrovsko povsem neprimerni, saj so v kordonih delovali odsluženi vojaki, ki so bili telesno slabo pripravljene in pogosto nepismeni, pomanjkljivo opremljeni in zaradi pomanjkanja ustreznih finančnih nagrad podkupljivi.³⁶⁹ Obenem se Metternichov režim³⁷⁰ ni ukvarjal le z naraščajočo zapletenostjo carinskega dela, ampak je

³⁵⁸ Šetić meni, da je carina Ilirskim provincam koristila bolj kot Franciji, Pivec-Steletova pa meni, da so bili resnični interesi Ilirije malo upoštevani. Holzova ugotavlja, da je zaradi vojaškega proračuna zmanjkalo denarja za velikopotezne gospodarske načrte, ki so bili pripravljene za razvoj provinc. Podpečnik je mnenja, da je francoska carinska politika favorizirala francoske in italijanske dobrine ter obenem ščitila domače ilirsko gospodarstvo z določanjem proste carine ali s prepovedmi izvoza za nekatere vrste blaga in ob pomanjkanju dovoljevala uvoz surovin. Glej v: Šetić. 1989. Str. 104; Pivec-Stele. 1964. Str. 69–70; Holz. 2010. Str. 76; Podpečnik. 2010. Str. 106.

³⁵⁹ Šetić. 1989. Str. 104.

³⁶⁰ Pivec-Stele. 1964. Str. 69.

³⁶¹ Šetić. 1989. Str. 104.

³⁶² Holz. 2010. Str. 72–74.

³⁶³ Podpečnik. 2010. Str. 108.

³⁶⁴ Po navedbah Pivec-Steletove naj bi se to dogajalo že v letu 1812, in sicer januarja 1812 za skladiščenje levantinskega blaga, februarja za avstrijski tranzit. Podpečnik nasprotno trdi, da je Trst dobil pravico do skladiščenja bombaža že maja 1811. Pivec-Stele. 1964. Str. 70–71; Podpečnik. 2010. Str. 108.

³⁶⁵ Seidl. 1998. Str. 10, Holz. 2001. Str. 114.

³⁶⁶ Holz. 2001. Str. 114.

³⁶⁷ Good. 1984. Str. 30.

³⁶⁸ Seidl. 1998. Str. 14. Po Salinoviću naj bi se to zgodilo v letih 1822–1825; Salinović. 2000. Str. 13. Berend pa navaja, da sta bili Tirolska in Vorarlberška pridruženi šele leta 1875, Istra in Dalmacija leta 1880; glej v: Berend. 2003. Str. 144. Vendar so ti datumi prepozni, saj je leta 1851 oziroma 1852 padla celo carinska meja z deželami ogrske krone.

³⁶⁹ Salák. 2008. Str. 2.

³⁷⁰ Metternichov režim je poimenovanje za nazadnjaški konservativizem vlade, ki jo je vodil von Metternich, politik, ki je v cesarstvo prispel iz Porenja. Sam Metternich je bil v resnici precej liberalen človek, ki se je zavzemal za to, da bi vsako ljudstvo v habsburški monarhiji dobilo lasten predstavniški dom. Po njegovem bi to omogočilo ohranitev monarhije. Toda mnenje cesarja Franca II. je bilo povsem drugačno in Metternichova vlada se je morala ukloniti monarhovemu konservativizmu in njegovi ideji o preprečevanju širjenja liberalnih nacionalnih pogledov. Čas je pokazal, da je bilo cesarjevo mnenje povsem napačno. Ob izkušnji arogantnega nemškega nacionalizma in dveh »kanclerskih« absolutizmov je v cesarstvu vzcvetelo takšno sovraštvo med nemškim, madžarskim in slovanskim svetom, da je tok dogodkov namesto v drugo Švico popeljal cesarstvo na pot propada. Glej v: Vidmar. 2009. Str. 302–304.

na mejah cesarstva poskušal preprečiti gibanje vsem osebam, ki so bile bolj svobodomiselnih nazorov,³⁷¹ in prebeg vojaških dezerterjev.³⁷²

29. oktobra 1829 je cesarski razglas predvidel, da bodo nadzor na mejah prevzeli civilni finančni nadzorniki.³⁷³ 10. oktobra 1830 so bile na avstrijskih mejah dejansko ustanovljene enote **mejne straže** (*Gränzzäger, Gränzwache*), s čimer se je pričel razvoj sodobne avstrijske carinske službe.³⁷⁴ Mejne straže so namreč predstavljale poenoteno nevojaško mejno osebje, ki je nadomestilo vojaške nadzornike (kordoniste) in civilne mejne nadzorne službe, npr. carinske, tobačne in solne mejne nadzornike in beneško-lombardijsko finančno službo (*forza attiva di finanza*).³⁷⁵ Levstikov izraz **mejáč** (1858) je verjetno spomin na dobro desetletje uporabe naziva *Grenzwacher*.

Pogoji za sprejem v službo so bili zelo strogi: za dobo petih let in z možnostjo podaljšanja so zaposlovali mlade ljudi, ki so znali brati, pisati in računati, poleg nemškega jezika so morali obvladati tudi jezik dežele, v kateri so službovali.³⁷⁶ Ta mejna straža je sicer spadala pod okrilje finančnih uradov in je zato obravnavana kot civilna služba, čeprav je bila vojaško organizirana.³⁷⁷ Zaradi nadzora nad gibanjem oseb je imela tudi lastnosti obmejne policije. Postavljena je bil na vse zunanje meje nemško-avstrijskega dela monarhije in na meje z Ogrsko.³⁷⁸ Gre za prve celovito organizirane nevojaške varnostne sile s poudarkom na pobiranju carin. Z izjemo francoskega obdobja je razvoj žandarmerije (od 1849) in splošne policije (od 1869) precej zamujal za razvojem carinske službe.³⁷⁹

11. julija 1835 je bil izdan carinski in državnomonopolni red, ki je preživel vse do leta 1918 ter je zakonsko uredil področje materialnega carinskega prava in carinskih postopkov.³⁸⁰ Ta red je zaobjel tudi ureditev tedanjih državnih monopolov na sol, tobak, smodnik in strelni prah,³⁸¹ sočasno je bil uveljavljen predpis dohodarstvenega kaznovalnega prava s področja **dohodarstvenih pristojbin** (*Gefälle, důchodkový*). Tu gre v najširšem pomenu besede za trošarine, cestnine, državne monopole, igre na srečo, dohodke od kolkovanja oziroma taks.³⁸² Izraz *Gefälle* oziroma dohodarstvene pristojbine bi danes lahko pomenil necarinske posredne davke.³⁸³ Do leta 1835 so se z nadzorom nad dohodarstvenimi pristojbinami ukvarjali posebni organi, vezani na posamezno lokalno območje.³⁸⁴ Tega leta so oblikovali enotno **dohodarstveno stražo** (*Gefällenwache, důchodková stráž*),³⁸⁵ ki je delovala v notranjosti in se osredotočala na delo s trošarinami, monopoli in taksami oziroma na nadzorovanje tobačnih obratov, pivovarn, vinarn in cukrarn.³⁸⁶ Prevezla je tudi nadzor nad prometom s soljo.³⁸⁷ Dohodarstveni stražarji so velikokrat nadomestili mitničarje, saj so delovali na mostovih in na vhodih v mesta.³⁸⁸

Leta 1830 je mejna straža štela več tisoč mož.³⁸⁹ Ob ustanovitvi dohodarstvene straže je ta imela 16.113 mož, mejne straže (*Gränzwache*) pa 8.336 mož.³⁹⁰ Med avstrijskimi deželami z

³⁷¹ Salák. 2008. Str. 2.

³⁷² Rozbroj. 2008. Str. 5.

³⁷³ Glej v: Hampl. Str. 1.

³⁷⁴ Mühlhauser. 1955. Str. 33; Seidl. 1998. Str. 13.

³⁷⁵ Adelsgruber et. al. 2011. Str. 98–99.

³⁷⁶ Salák. 2008. Str. 2.

³⁷⁷ Rozbroj. 2008. Str. 6.

³⁷⁸ Rozbroj. 2008. Str. 5.

³⁷⁹ Seidl. 1998. Str. 13. Z ozirom na to, da so nekatere policijske funkcije opravljali že portaši in nato mejni stražniki, te službe predstavljajo stopničko v smeri razvoja policijskih služb.

³⁸⁰ Salinovič. 2000. Str. 13; Rozbroj. 2008. Str. 5; Vilfan. 1963. Str. 9.

³⁸¹ Rozbroj. 2008. Str. 5.

³⁸² Rozbroj. 2008. Str. 5.

³⁸³ Primerjaj s pravnim prevodom *Gefälle* kot posrednega davka v izrazu *Cameral-Gefällenverwaltung* v Vilfan. 1996. Str. 375. Besede *Gefälle* pa ne smemo prevajati kot posredni davek v najširšem pomenu, saj carinske dajatve, ki prav tako spadajo med posredne davke, niso dohodarstvene pristojbine. Od izraza dohodarstven moramo ločevati tudi izraz dohodaren. Dohodarina ali dohodkarina je namreč star izraz za davek na dohodek, ne pa za posredne obdavčitve.

³⁸⁴ Rozbroj. 2008. Str. 6.

³⁸⁵ Izraz dohodarstvene pristojbine (*Gefälle*) se na finančnem področju nanaša na dajatve, kot so monopolne davščine, trošarine in takse. V pravosodju se je namesto izraza *Gefälle* uveljavil slovenski pravni izraz pripadek.

³⁸⁶ Mühlhauser. 1955. Str. 32.

³⁸⁷ Seidl. 1998. Str. 14.

³⁸⁸ Salák. 2008. Str. 2; v Kmetijskih in rokodelskih novicah se še pojavi stari izraz za pripadnike dohodarstvene straže (*Gefällaämter*), in sicer mitništvo. Glej v: Orel. 2002. Str. 88.

³⁸⁹ Po Seidlu jih je bilo 3.500, po Mühlhauserju 14.326. Seidl. 1998. Str. 13; Mühlhauser. 1955. Str. 33.

³⁹⁰ Mühlhauser. 1955. Str. 33; glej tudi v: Hampl. Str. 1.

vzhodnoalpskimi Slovani razen ob večinoma romanski obali najdemo **v tem času carinsko mejo samo na kranjsko-ogrski in štajersko-ogrski meji**, pri čemer je Prekmurje spadalo v ogrsko carinsko območje. Na severu in severozahodu Štajerska in Koroška nista imeli carinskih meje, na zahodu sta Koroška in Kranjska mejili na Benečijo, ki je v dvajsetih letih prav tako postala del avstrijskega carinskega območja in v njem ostala vse do leta 1866.

Financarski zemljevid Štajerske, Kranjske in Koroške (Menninger Franz. 1845. Gradec). Objavljeno z dovoljenjem polkovnika Ferdinanda Hampla. Zollmuseum Wien.

V letih 1842 in 1843 so obe službi združili v enotno carinsko-dohodarstveno-policijsko stražo, ki se je imenovala **finančna straža** (*Finanzwache*, *finanční stráž*, *Guarda di finanza*)³⁹¹ in so jo slovensko govoreči ljudje sprva imenovali »denarstvena straža«.³⁹² Ta služba je z nekaj manjšimi spremembami obstala do konca Avstro-Ogrske. Ukvarjala se je s pobiranjem carin, dohodarstvenih pristojbin in s carinsko-policijskim nadzorom meje.³⁹³ Leta 1843 je imela Avstrija na svojih zunanjih mejah in na meji proti Ogrski 685 carinskih uradov; 229 prvega reda (*Commerzial-Zoll-Ämter*) in 456 drugega reda (*Hülf-Zoll-Ämter*), 63 osrednjih (*Haupt-Zoll-Ämter*) in še nekaj drugih uradov.³⁹⁴ V celoti je bilo s pobiranjem carin tega leta povezanih 19.124 oseb, pri čemer je bilo razmerje med najvišjo in najnižjo plačo 2,67 : 1.³⁹⁵ Finančna straža je bila organizirana tako, da je imela stražne oddelke, njim so bili nadrejeni respicientski (nadzorstveni) uradi, nato komisariati in odseki.³⁹⁶ Pripadniki finančne straže so se **delili na uradnike** (*Beamte*), ki so bili komisarji in višji komisarji I. in II. reda, in **na moštvo** (*Mannschaf*, poduradnike), ki je bilo sestavljeno iz navadnih **preglednikov**, **višjih preglednikov**,

³⁹¹ Mühlhauser. 1955. Str. 33.

³⁹² Tak izraz iz okrog leta 1849 se pojavi v Kmetijskih in rokodelskih novicah. Glej v: Orel. 2002. Str. 88.

³⁹³ Salák. 2008. Str. 2.

³⁹⁴ The Foreign quarterly review. 1944. Str. 247.

³⁹⁵ The Foreign quarterly review. 1944. Str. 247.

³⁹⁶ Rozbroj. 2008. Str. 6.

respicientov in višjih respicientov. Leta 1869 so sistem dopolnili še z uvedbo nadzornih okrožij.³⁹⁷ Poleg financarjev, ki so bili predvsem operativna služba, je obstajala strokovnejša **carinska služba**. Cariniki (*Zollbeamten*) so bili praviloma bolje izobraženi uslužbenci, ki so se ukvarjali s carinskim področjem. Tedanja carinska služba ni primerljiva s carinsko službo druge Jugoslavije ali samostojne Slovenije, ki jo lahko primerjamo predvsem z operativnimi financarji, kakršni so bili avstrijski finančni stražniki in finančni kontrolorji iz časov stare Jugoslavije. Cariniki so se delili na **carinske praktikante** (*Zollpraktikant*), **carinske asistente** (*Zollassistent*), **carinske uradovalece** (*Zollofizial*), **carinske revidente** (*Zollrevident*), **carinske inšpektorje** (*Zollinspektor*) in **višje carinske inšpektorje** (*Zolloberinspektor*).³⁹⁸

Meja proti Ogrski (na slovenskih predelih proti Hrvaški) je bila do leta 1850 podlaga za razvoj tihotapstva različnega blaga.³⁹⁹ **Carine so krepile predvsem avstrijsko stran.** Za nekatere Madžare je to postajalo moteče, zato je madžarski politik Lajos Kossuth zahteval padec carinske meje med Avstrijo in Ogrsko.⁴⁰⁰ Toda leta 1841 je nemški ekonomist Friedrich List objavil delo, v katerem je trdil, da je prosta trgovina ugodna predvsem za industrijsko razvito Veliko Britanijo; za dežele, ki šele vstopajo v industrializacijo, je po nemškem zgledu priporočil uporabo carinske zaščite.⁴⁰¹ Kossuth je zato začel zagovarjati madžarski protekcionizem.⁴⁰² V takšnih razmerah je prišlo do sprememb šele

kasneje. Carine med ogrskimi in avstrijskimi deželami so namreč padle v letih 1850 in 1851, po velikih spremembah, ki jih je prineslo revolucionarno leto 1848.⁴⁰³ Za Metternichov režim je značilno, da je carinski sistem ohranjal prohibitivno naravo, a je pretirana zaščita slabila avstrijske pozicije proti vse številnejši nemški carinski uniji, ki je do leta 1848 obsegala skoraj celotno Nemčijo.⁴⁰⁴ Obenem je pretirana zaščita (ponekod celo s prepovedjo uvoza) morda povzročala zaostajanje domače industrijske proizvodnje.⁴⁰⁵

Slika levo: službena izkaznica. Objavljeno z dovoljenjem polkovnika Ferdinanda Hampla, Zollmuseum Wien.

V 19. stoletju se je zunanja trgovina v Evropi liberalizirala, zato je carinam ostala zgolj fiskalna vloga. Zaradi imperialističnega rivalstva se je vloga carin pričela ponovno povečevati.⁴⁰⁶ Vodilno vlogo v tedanjem svetu je imela Velika Britanija, ki je leta 1946 uvedla prosto trgovino, kar pomeni, da so bile carinske stopnje odpravljene oziroma znižane na stopnjo 0 % od vrednosti blaga.⁴⁰⁷ Ostale evropske države, med drugimi tudi Avstrija, so na to v petdesetih letih 19. stoletja odgovorile z zniževanjem svojih carinskih stopenj.⁴⁰⁸ Bolj razvite države so si lahko privoščile večje znižanje carinskih stopenj, kar je v avstrijsko-pruskem rivalstvu Prusija dobro izkoristila. Slednja si v nemški carinski zvezi ni želela prisotnosti Avstrije in je tako dosegla, da so konec petdesetih let v tej zvezi močno znižali carinske stopnje; te so postale za Avstrijo nesprejemljive

³⁹⁷ Rozbroj. 2008. Str. 11.

³⁹⁸ Seidl. 1998. Str. 7.

³⁹⁹ Grafenauer. 1974. Str. 55.

⁴⁰⁰ Berend. 2003. Str. 140.

⁴⁰¹ Berend. 2003. Str. 140.

⁴⁰² Berend. 2003. Str. 140.

⁴⁰³ Lazarevič. 2009. Str. 37.

⁴⁰⁴ Rozbroj. 2008. Str. 6–7.

⁴⁰⁵ Rozbroj. 2008. Str. 6–7.

⁴⁰⁶ Žibert. 1993. Str. 122.

⁴⁰⁷ Williamson. 2011. Str. 13; Berend. 2003. Str. 137; primerjaj z: Benko. 2000. Str. 111.

⁴⁰⁸ Williamson. 2011. Str. 13.

in je zato raje ostala zunaj zveze.⁴⁰⁹ V trgovinskih sporazumih se je v pričetku uveljavljati **sistem največjih ugodnosti**.⁴¹⁰

Oktober 1850 je Avstrija ukinila carinsko mejo med ogrskim in nemškim delom monarhije.⁴¹¹ S tem so **slovenska ozemlja prvič po pojavu modernih carin za dobrih 15 let ostala brez vsake carinske meje**. To je bila posledica dogodkov v letih 1848 in 1849 ter zgledovanja po nastajanju nemške carinske zveze z odpravljanjem notranjih carin. Zaščitniško politiko, ki je izvirala iz časov merkantilizma, je Avstrija opustila šele leta 1851.⁴¹² Tega leta je namreč pričela veljati nova carinska tarifa, ki je predstavljala pomemben dosežek. Trgovini je nalagala manj ovir, najvišje dajatve so bile poslej več kot trikrat nižje, za nekatero blago je bil dovoljen prost vstop, s poenostavitvami so število tarifnih številk znižali s 654 na 338.⁴¹³ Monarhija je leta 1853 carinski red popravila, tako da je bila tarifa deljena na 22 delov.⁴¹⁴ Tudi po vseh teh spremembah Avstrija ni mogla dohiteti Prusije, ki je bila stalno sposobna ponujati večje carinske ugodnosti. Ko je bil leta 1862 sklenjen carinski sporazum med Francijo in nemško carinsko zvezo, je postalo jasno, da Avstrija ne bo nikoli postala del nemške carinske zveze.⁴¹⁵ Tarifno pogodbo z nemško carinsko zvezo je Avstrija sklenila leta 1865, a pri tem ni ostalo dolgo – 1878. leta so se vrnili na sistem zaščitnih carin.⁴¹⁶ V boju za nemški primat je dokončno zmagala Prusija, Dunaj se je odtlej bolj usmerjal proti ogrskemu delu.

Leta 1866 so v cesarstvu uvedli javna carinska skladišča.⁴¹⁷ Nove razmere za Avstrijo so nastale predvsem v letu 1867, ko je bil uveden dualizem oziroma je bila ustanovljena **Avstro-Ogrska; to je bila pogodbeno skupnost, v kateri so vsaki deset let uskladjali izhodiščno pogodbo iz leta 1867.**⁴¹⁸ Tako so na vsaki deset let sklenili tudi tarifni in trgovinski sporazum.⁴¹⁹ Prav v času nastanka Avstro-Ogrske je monarhija končno pristala na sprostitev zunanje trgovine.⁴²⁰ Avstrija oziroma Avstro-Ogrska je dolgo sledila protekcionističnim pogledom na vlogo carin. Ekonomisti protekcionisti trdijo o uvoznih carinah, da povečujejo narodni dohodek in izboljšujejo življenjski standard delavskega razreda, liberalni ekonomisti pa zatrjujejo, da uvozne carine povzročajo neučinkovito alokacijo produkcijskih faktorjev, kar ima za posledico manjši narodni dohodek, vendar ne na račun nižjih plač, ampak na račun nižjih profitov.⁴²¹ **Val liberalizacije**, ki se je v petdesetih in šestdesetih razširil iz Velike Britanije, je dosegel vrhunec v sedemdesetih letih 19. stoletja, ko so bile po Evropi carinske stopnje znižane v poprečju na 9 do 12 % od vrednosti blaga.⁴²² Avstro-Ogrska se je vseeno še uvrščala v skupino držav, kjer so bile carinske stopnje med najvišjimi. Uvozne carine na industrijske izdelke so bile leta 1875 v Avstro-Ogrski, Španiji in Danski med 15 in 20 % od vrednosti blaga, v Franciji med 12 in 15 %, v Belgiji in Italiji do 10 %, v Nemčiji in Švici med 4 in 6 %, medtem ko je v Veliki Britaniji veljala stopnja 0 %.⁴²³

Z zagonom industrializacije in posledičnim poglobljanjem družbene delitve dela je bila usoda avstrijske industrije še bolj vezana na možnosti izvoza.⁴²⁴ Podobno se je dogajalo v mnogih evropskih deželah tistega časa, tako da je skoraj povsod prišlo do ponovne krepitve protekcionizma in imperialističnega rivalstva in carinske stopnje so se začasno precej zvišale.⁴²⁵ Vloga velikih kapitalskih koncentracij in vloga držav sta v zadnjih dveh desetletjih 19. stoletja zelo narasli, saj so se veliki kapitalisti trudili obvladati konkurenco tudi s carinsko politiko.⁴²⁶ Uvozne carine na industrijske izdelke so bile po oceni

⁴⁰⁹ De Mela, Panagariya. 1995. Str. 116.

Avstrija je dolgo vztrajala na zaščitniški gospodarski politiki. Nekateri so tovrstno zaščito kritizirali, npr. de Tegoborski glede razmerja med Avstrijo in Prusijo leta 1843. Glej v: The Foreign quarterly review. 1944. Str. 246.

⁴¹⁰ Williamson. 2011. Str. 13.

⁴¹¹ Rozbroj. 2008. Str. 7.

⁴¹² Adelsgruber et al. 2011. Str. 95.

⁴¹³ Rozbroj. 2008. Str. 7.

⁴¹⁴ Rozbroj. 2008. Str. 8.

⁴¹⁵ Rozbroj. 2008. Str. 8.

⁴¹⁶ Vilfan. 1996. Str. 433.

⁴¹⁷ Primerjaj s: *Kaiserlich-Königliche Hof und Staatsdruckerei* (1888); Zupančič. 2008. Str. 16.

⁴¹⁸ Lazarevič. 2009. Str. 37–38.

⁴¹⁹ Rozbroj. 2008. Str. 8–9.

⁴²⁰ Adelsgruber et al. 2011. Str. 95.

⁴²¹ Žibert. 1993. Str. 198.

⁴²² Williamson. 2011. Str. 13.

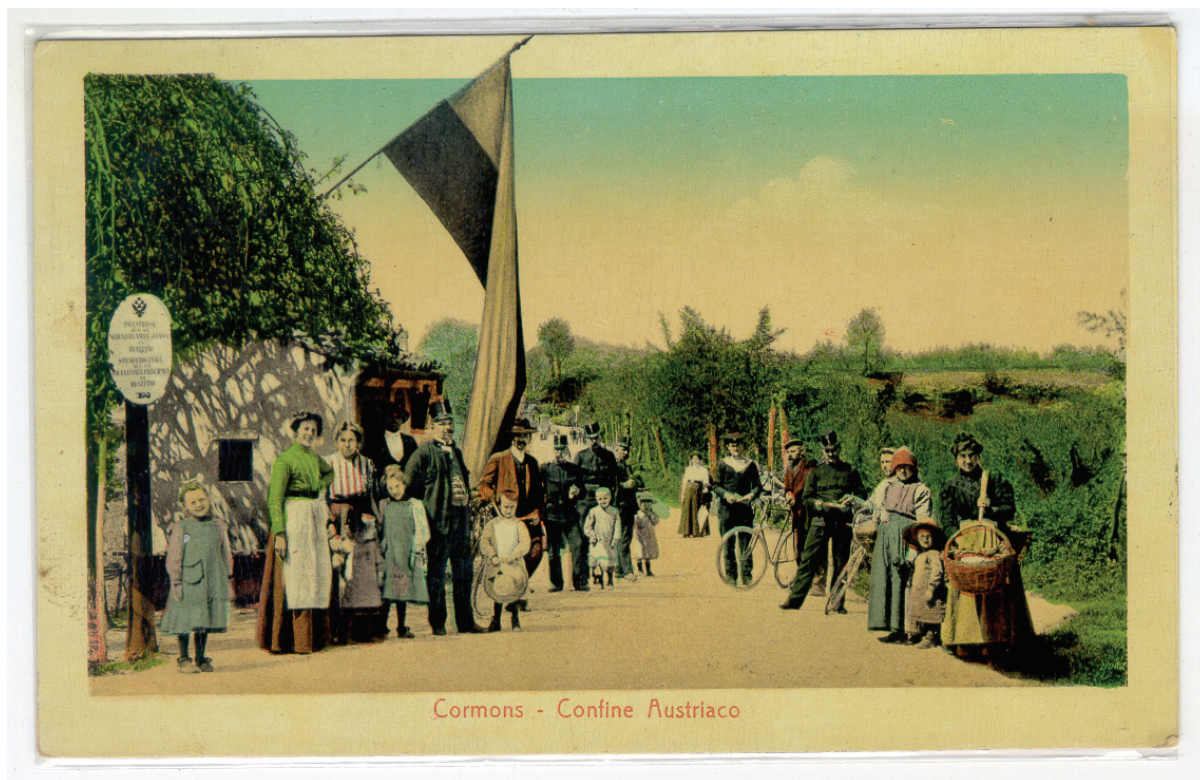
⁴²³ Findlay, O'Rourke. 2007. Str. 403.

⁴²⁴ Rozbroj. 2008. Str. 9.

⁴²⁵ Žibert. 1993. Str. 122; Findlay, O'Rourke. 2007. Str. 494.

⁴²⁶ Benko. 2000. Str. 124.

za leto 1902 35 % od vrednosti blaga za Avstro-Ogrsko.⁴²⁷ Višje carine so bile samo še v Španiji (76 %), na Portugalskem (71 %) in v Rusiji (131 %). V Franciji so dosegale 34 %, v Nemčiji 25 %, v Italiji 27 %, na Danskem 18 %, v Belgiji 13 % od vrednosti blaga.⁴²⁸ V času pred prvo svetovno vojno so ponovno upadle, čeprav se ponekod niso več spustile na staro raven.⁴²⁹ Dvigovanje carinskih zaščit je bilo v nasprotju z močnim liberalizmom tistega časa⁴³⁰ in trenja med državami so se lahko prenesla še na kolonialistične spore.

Mejni prehod v Krminu okrog leta 1900. Lastnik: Giovanni Battista Panzera, Via N. Sauro 2/1, Krmin (Cormòns), Italija. Objavljeno z dovoljenjem Goriškega muzeja Kromberk.

Skupinska slika uradnikov finančne straže iz leta 1890. Objavljeno z dovoljenjem polkovnika Ferdinanda Hampla. Zollmuseum Wien

Avstro-ogrske carine so dosegle vrhunec med letom 1878 in začetkom devetdesetih let 19. stoletja. Leta 1878 je bila uvedena prva avtonomna tarifa, ki je ščitila predvsem tekstilne izdelke.⁴³¹ Avstro-Ogrska je morala Prusom oziroma Nemčiji kmalu popustiti, a napetosti med državama so ostajale in drugi vrhunec dosegle med letom 1887 in začetkom devetdesetih let, ko je država sklenila številne liberalne trgovinske sporazume z drugimi državami, tudi z Nemčijo.⁴³² Med zadnje dogodke pred razpadom države lahko uvrstimo srbsko-habsburško carinsko vojno. Na ta spor je imel velik vpliv srbski diplomat, politik in večkratni predsednik vlade Nikola Pašić. Skupaj z novim srbskim kraljem Petrom je nasprotoval tesnemu povezovanju z Avstrijo in se raje naslanjal na Rusijo. Ob sklepanju novega desetletnega dogovora o carinskih tarifah leta 1906 so Avstrijci Madžarom ponudili večjo carinsko zaščito za

⁴²⁷ Findlay, O'Rourke. 2007. Str. 494.

⁴²⁸ Findlay, O'Rourke. 2007. Str. 494.

⁴²⁹ Findlay, O'Rourke. 2007. Str. 494.

⁴³⁰ Pristaši liberalizma se namreč zavzemajo za odpravo carin. Te naj bi povzročale neučinkovitost in manjši narodni dohodek, kar naj bi šlo predvsem na račun dobička in ne na račun delavstva. Žibert. 1993. Str. 198.

⁴³¹ Rozbroj. 2008. Str. 9.

⁴³² Rozbroj. 2008. Str. 10.

kmetijske izdelke. Medsebojno nagajanje med Dunajem in Beogradom je pripeljalo do znamenite carinskotarifne vojne med leti 1906 in 1911, kar je Avstrijo spodbudilo k nagli odločitvi o zasedbi in priključitvi Bosne.⁴³³

Nova avtonomna tarifa iz leta 1906, ki je vsebovala povečane agrarne carinske stopnje, je imela napredno tarifno nomenklaturu, po kateri je bila tarifa deljena na obširen I. del (uvoz) in skromen II. del (izvoz), ki je vseboval eno samo tarifno številko, ki se je nanašala na odpadni papir in krpe.⁴³⁴ I. del je bil sestavljen iz 51 poglavij in iz 652 tarifnih števil, ki so se že delile na podštevke. Sistem je bil zasnovan tako, da je najprej navajal osnovne surovine, nato polizdelke in nazadnje stroje in naprave. Dodane so bile obsežne opombe za javnost.⁴³⁵ Ta tarifa je bil ena najsodobnejših ziroma najnaprednejših evropskih tarif.

V Trstu je v drugi polovici 19. stoletja postajalo očitno, da je poseben carinski status svobodnega pristanišča za Trst in Reko vse manj sprejemljiv. Z vzponom merkantilizma je Trst kot državni emporij⁴³⁶ postal glavno izvozno-uvožno pristanišče habsburške monarhije in njeno glavno pristanišče.⁴³⁷ Po padcu Napoleona ni bilo več ovir za širjenje trgovine in industrijsko revolucijo, zaradi česar sta se Trst in Reka z razvito infrastrukturo razvili v ključni jadranski pristanišči.⁴³⁸ Leta 1869 je Trst dosegel milijon ton letnega pretovora; blago je pripeljalo oziroma odpeljalo 11.500 ladij.⁴³⁹ Z vzpostavitvijo luške infrastrukture v mestu in prometne infrastrukture v zaledju, s padcem carinskih pregrad v notranjosti in z vzponom industrijske revolucije je pomen emporialne trgovine povsem zbledel. Leta 1891 je končno prišlo do ukinitve zastarelega instituta svobodnega pristanišča, saj je bila ukinitve carinske meje nujno potrebna za razvoj tržaške industrije.⁴⁴⁰ Pomen Trsta se je še povečal po zgraditvi Sueškega prekopa leta 1896.⁴⁴¹ Mesto je postalo sedež vseh večjih paroplovnih družb na vzhodni obali Jadrana.⁴⁴²

Služba finančne straže, ki je leta 1863 pripravila prvo usposabljanje z namenom praktičnega preverjanja veščin, leta 1886 pa izdala prvo carinsko glasilo, je **leta 1890 štela 9.533 mož**, ki so bili podrejeni deželnim finančnim direkcijam, finančnim direkcijam in glavnim carinskim uradom (*Hauptzollämte*) v Trstu, Pragi in na Dunaju.⁴⁴³ Konec 19. stoletja je bila ta služba že zelo moderna in je leta 1882 pričela pobirati trošarine za tedaj še malo znana mineralna olja, po letu 1902 je bila opremljena z merilcem pivskega slada.⁴⁴⁴ Drobčen izsek iz carinske zgodovine ponuja tudi mesto Piran. Carinska služba v Piranu je imela veliko dela, a slabe prostore, zato so se Pirančani v letih 1886 in 1887 odločili za izgradnjo nove stavbe.⁴⁴⁵ 1. maja 1887 je bila na kraju današnjega Akvarija končana nova carinska stavba (*Uffizio Doganale*), ki je zaradi neposredne bližine pristaniškega pomola carinikom olajšala delo.⁴⁴⁶

Slovensko ozemlje med leti 1850/51 in 1866 ni poznalo carinskih meja. Te so bila pomaknjene daleč stran in financarji na slovenskem območju so se osredotočali na dohodarstvene pristojbine. **Razmere so se ponovno spremenile leta 1866.** Italija si je namreč zelo prizadevala, da bi Avstrijcem iztrgala Benečijo, ki je bila po padcu Napoleona že več desetletij del avstrijske države. Podobno si je Prusija prizadevala, da bi Avstrijce izločila iz tekme za prvenstvo med nemškimi deželami. Ker Francija, Velika Britanija in Rusija niso razumele pomena vzpona Nemčije in Italije, je leta 1866 Avstrija ostala proti prusko-italijanski zvezi povsem osamljena.⁴⁴⁷ Poleti je prišlo do sedemtedenske vojne med Avstrijo in prusko-italijanskim taborom. Avstrija je Italijane hudo porazila na kopnem in na

⁴³³ Lampe. 2000. Str. 84–85.

⁴³⁴ Rozbroj. 2008. Str. 10.

⁴³⁵ Rozbroj. 2008. Str. 10.

⁴³⁶ Emporij je bilo tržno središče, ki je imelo poseben pravno-gospodarski status in je bilo glede na carinske meje in koncentracijo trgovskega in državnega kapitala ločeno od zaledja.

⁴³⁷ Terčon. 2004. Str. 11, 29.

⁴³⁸ Terčon. 2004. Str. 28.

⁴³⁹ Terčon. 2004. Str. 31.

⁴⁴⁰ Terčon. 2004. Str. 29.

⁴⁴¹ Terčon. 2004. Str. 11–12.

⁴⁴² Terčon. 2004. Str. 12.

⁴⁴³ Glej v: Hampl. Str. 5.

⁴⁴⁴ Glej v: Hampl. Str. 5.

⁴⁴⁵ Terčon. 2004. Str. 168.

⁴⁴⁶ Terčon. 2004. Str. 168.

⁴⁴⁷ Wawro. 1998. Str. 49.

morju.⁴⁴⁸ Toda Prusi, oboroženi z modernimi puškami, ki so bile natančnejše od avstrijskih, predvsem pa so se od slednjih polnile šestkrat hitreje, so Avstrijcem na severu prizadejali hude izgube.⁴⁴⁹ Avstrijski poraz proti Prusom so izkoristili pruski zavezniki Italijani, ki jim je morala Avstro-Ogrska odstopiti celotno Benečijo.⁴⁵⁰ **Mejni prehodi so nastali v Tablji, Krminu, Bračanu ... Tam so se pojavili tudi slovenski financarji. V tem času so tihotapci z avstrijskih območij tovorili v Italijo hrano, sladkor in tobak, v nasprotno smer pa testenine, olivno olje in začimbe.**⁴⁵¹ **Leta 1911 je bilo na območju današnje Slovenije zaposlenih 36 carinikov in 341 financarjev,** od tega 16 slovenskih carinikov in 218 slovenskih financarjev. Ker je bila na zahodu slovenskega etničnega ozemlja po letu 1866 nova carinska meja z Italijo oziroma carinska pomorska meja, je bilo zaposlenih Slovencev v resnici še več: 26 carinikov in verjetno nad 310 financarjev.⁴⁵² V Primorju (Küstenland), ki je obsegalo Trst, Goriško in Istro, je bilo treba poleg kopenske carinske meje upoštevati pomorsko carinsko mejo, na kateri je obstajala nevarnost tihotapljenja soli in so jo financarji varovali z dvanajstimi parniki in številnimi jadrnicami.⁴⁵³ Pomorski financarji so se od ostalih razlikovali po modri uniformi.⁴⁵⁴

Do zadnje večje spremembe je prišlo leta 1907. Tedaj so na uniformah prenehali uporabljati pompone. Namesto izraza moštvo (*Meinschaft*) so pričeli uporabljati izraz poduradnik (*Unterbeamte*).⁴⁵⁵ 24. maja 1915 je italijanski kralj Viktor Emanuel III. napovedal Avstro-Ogrski vojno in zahodni del slovenskega ozemlja je postal prizorišče 29-mesečne vojne, v kateri so kot del vojaškega osebja sodelovali avstro-ogrski financarji.⁴⁵⁶ Med stražniškim osebjem so pričele padati smrtne žrtve. 8. junija 1915 je v bojih pri Tablji npr. padel višji preglednik Rausch, ki je sicer služboval v Tablji (Pontafel, Pontebba).⁴⁵⁷

Fotografija na desni: pripravnika za službo finančne straže v letu 1916. Objavljeno z dovoljenjem Marjana Glihe Vavpotiča.

1.4.3 Carinska služba in carinska politika med obema svetovnima vojnama

Med prvo svetovno vojno so bili cariniki vključeni v sestav avstro-ogrske vojske. Po koncu vojne je na ozemlju Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev (kraljevine SHS) nastalo novo carinsko območje, ki je predstavljalo razširitev starega srbskega carinskega območja. To novo območje je vključevalo večji del slovenskega ozemlja, vključno z dotlej madžarskim Prekmurjem. Zunaj njega so ostali porabski Slovenci, po plebiscitu tudi skoraj vsi koroški Slovenci, predvsem pa so z vzpostavitvijo **rapalske meje** ostali zunaj Primorci.

Leta 1919 je bil poenoten carinski sistem Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev; pričeli so veljati Carinski zakon Kraljevine Srbije (21. 1.1899, s spremembo 23. 2. 1904), **Zakon o splošni carinski tarifi** Kraljevine Srbije (31. 3. 1904, s spremembami 9. 3. 1909 in 24. 4.1910) in vsi trgovinski sporazumi Kraljevine Srbije z drugimi državami.⁴⁵⁸ Leta 1925 je bila zaradi spremenjenih razmer izdana nova carinska tarifa, uveljavljena brez potrditve v parlamentu in nato nekajkrat spremenjena in dopolnjena.⁴⁵⁹

⁴⁴⁸ Tucker. 2011. Str. 354.

⁴⁴⁹ Tucker. 2011. Str. 353.

⁴⁵⁰ Tucker. 2011. Str. 354.

⁴⁵¹ Seidl. 1998. Str. 20.

⁴⁵² Podatki o številu in etničnosti so pridobljeni iz: Sterneck's Jahrbuch für die K.K. Finanzbeamten und Finanzwach Körper. 1912. Str. 180–185, 230–232, 234–238. Gre seveda le za grobo oceno. Slovanski priimki predvsem na Koroškem ne pomenijo nujno tudi slovenske etnične pripadnosti, zato v navedenih številkah niso bili upoštevani.

⁴⁵³ Seidl. 1998. Str. 20.

⁴⁵⁴ Seidl. 1998. Str. 20.

⁴⁵⁵ Hampl. Str.6.

⁴⁵⁶ Seidl. 1998. Str. 17–18.

⁴⁵⁷ Seidl. 1998. Str. 18.

⁴⁵⁸ Pomorska enciklopedija. 1955. Str. 175.

⁴⁵⁹ Lazarević. 2009. Str. 48; Pomorska enciklopedija. 1955. Str. 175.

Razpad avstro-ogrskega gospodarskega prostora je bil velik udarec za vse dežele srednje Evrope, ki so izšle iz njega. Pojavili so se pravi zidovi carinske zaščite z zelo visokimi carinskimi stopnjami: Poljska je imela stopnje med 49 % in 67 %, Jugoslavija, Madžarska med 27 % in 41 % (pri čemer so jugoslovanske stopnje za uvoz kmetijskega blaga dosegale 50 %, za uvoz industrijskega blaga pa 25 %), Češkoslovaška med 21 % in 30 %, Romunija med 19 % in 23 %, Avstrija, Italija med 16 in 21 %.⁴⁶⁰ Zaradi občutka praznine, ki je vladal po razpadu avstro-ogrskega trga, so v pariških mirovnih pogodbah z Avstrijo v St. Germainu in z Madžarsko v Trianonu dopustili možnost preferencialnih carin, da bi se izognili trgovinsko-političnim težavam v podonavskem prostoru.⁴⁶¹

Do leta 1927 so v Evropi obstajale težnje po vrnitvi starega liberalnega sistema pospeševanja prostega trga.⁴⁶² Zaradi nezmožnosti oblikovanja mednarodnega sporazuma o tem vprašanju in zaradi gospodarske krize so bile carinske pregrade postavljene še precej višje. Po oceni naj bi jugoslovanska država svoje kmetijstvo leta 1931 v poprečju štela kar s 75-odstotno carino od vrednosti blaga.⁴⁶³

Uvozne carinske stopnje v % <i>ad valorem</i>				
Država	Srbija	Avstro-Ogrska	Jugoslavija	
Leto	1913	1913	1927	1931
Prehrana	31,6	29,1	43,7	75
Polizdelki	17,2	20	24,7	30,5
Industrijski izdelki	18	19,3	28	32,8

Tabela 1⁴⁶⁴

Visoke carine so imele večplastne učinke. V čeških deželah sta bili nakopičeni dve tretjini industrijskega potenciala nekdanje Avstro-Ogrske in zaradi carinskih pregrad je pričelo prihajati do prenosa proizvodnje v druge države. Srečala sta se dva interesa: želja avstrijskih in čeških predelov po pridobitvi trga in želja po industrializaciji v deželah s carinsko zaščito.⁴⁶⁵ Ker je bila Slovenija in še bolj ostala Jugoslavija tedaj agrarna dežela, je carinska zaščita pognala cene industrijskih dobrin krepko navzgor, pri čemer kmečki dohodki niso dohajali cen in so bili nacionalni trgi z industrijskimi dobrinami precej zasičeni.⁴⁶⁶ Posledično nacionalni dohodki kljub industrijskemu razvoju niso naraščali po pričakovanjih, še več: razvoj je bil v tridesetih celo negativen.⁴⁶⁷ V Sloveniji je bilo kmetijstvo posebej močno prizadeto, saj sta Trst in Gradec kot nekdanja velika odjemalca pridelkov ostala zunaj jugoslovanskih meja.⁴⁶⁸ Novih trgov na kmetijskem jugu Slovenija seveda ni mogla pridobiti, le pri živinoreji je imela minimalno prednost.⁴⁶⁹ Slovensko kmetijstvo je bilo torej zaradi novega carinskega prostora prizadeto. Dodatno ga je prizadela obdavčitev zemljišč, ki je šla v škodo Slovincem; domači uradniki so za razliko od uradnikov na jugu davke izterjevali s podedovano avstrijsko pedantnostjo.⁴⁷⁰ Vse to je povzročilo veliko zadolževanje slovenskih kmetov in z izbruhom gospodarske krize so se razmere le še poslabšale.⁴⁷¹

Jugoslavija je bila kot agrarna dežela pri sklepanju prostotrgovinskih sporazumov v podrejenem položaju v primerjavi z industrijsko razvitimi deželami, saj so imeli njeni proizvodi

⁴⁶⁰ Lazarević. 2009. Str. 41, 48.⁴⁶¹ Lazarević. 2009. Str. 44.⁴⁶² Mazzei. 1938. Str. 9.⁴⁶³ Findlay, O'Rourke. 2007. Str. 445.⁴⁶⁴ Findlay, O'Rourke. 2007. Str. 445; De Mela, Panagariya. 1995. Str. 105.⁴⁶⁵ Lazarević. 2009. Str. 43; Sirc. 1996. Str. 41.⁴⁶⁶ Lazarević. 2009. Str. 41.⁴⁶⁷ Lazarević. 2009. Str. 41–42.⁴⁶⁸ Lazarević. 2009. Str. 52–53.⁴⁶⁹ Maček. 2001. Str. 131.⁴⁷⁰ Maček. 2001. Str. 132.⁴⁷¹ Maček. 2001. Str. 132.

nizko dodano vrednost in majhno konkurenčnost, na uvozni strani pa so nastopali industrijski izdelki z večjo dodano vrednostjo. Zato je Jugoslavija redno dajala več koncesij, kot jih je bila sama deležna.⁴⁷² Zaradi sistema največjih ugodnosti, ki so ga uporabljali v kasnejših sporazumih, je bil ključen prvi trgovinski sporazum, ki ga je Jugoslavija leta 1925 podpisala z Avstrijo. Jugoslavija je namreč v prizadevanju za lasten izvoz surovin in kmetijskih izdelkov v Avstrijo tej močno popustila, pri sporazumih z Madžarsko in drugimi pa ni mogla zaščititi svojega izvoza kmetijskih izdelkov in surovin.⁴⁷³

Uvozne carinske stopnje za industrijske izdelke v % ad valorem					
Država	1875	1902	1913	1925	1931
Avstrija				16	27,7
Avstro-Ogrska	15–20	ca. 35	19,3		
Jugoslavija				28	32,8
Italija	8–10	ca. 27	14,6	22	41,8

Tabela 2⁴⁷⁴

Kot v Avstro-Ogrski so v zvezi s carinskim nadzorom tudi v novi državi poznali dualni sistem. Operativni del carinske službe se je imenoval **finančna kontrola**, strokovno uradništvu pa **carina**. Sistem carinskega nadzora v kraljevini SHS je bil sprva nepoenoten. Na Slovenskem so že na prelomu let 1918 in 1919 posegli v strukturo finančne straže. Koroške davčne okraje in oddelke finančne straže so priključili finančnemu okrajnemu ravnateljstvu v Mariboru oziroma v Ljubljani in vodstvu preglednega okraja finančne straže v Kranju.⁴⁷⁵ 1. januarja 1921 je prestolonaslednik Aleksander izdal uredbo, ki omogočila ustanovitev **finančne kontrole** (Финанцијска контрола; Ф.К.).

Ta služba se je oblikovala iz vrst srbskih in črnogorskih trošarinskih kontrolorjev, trošarinskih stražarjev, monopolnih nadzornikov in podnadzornikov ter iz oddelkov financarske službe nekdanjih avstro-ogrskih pokrajin, tj. iz oddelkov finančne straže.⁴⁷⁶ Tako je beograjskim oblastem uspelo uveljaviti centralizirano oblast in dualni sistem carinskega nadzora, v katerem so mesta v carinski službi na Slovenskem večinoma zasedli neslovenski ljudje,⁴⁷⁷ v slabše plačani službi finančne kontrole pa so prevladovali Slovenci. Poleg tega je bilo predvideno, da se novonastala služba umakne z meje v notranjost.⁴⁷⁸

Financar Andrej Vavpotič leta 1924. Objavljeno z dovoljenjem Marjana Glihe Vavpotiča.

Pod vtisom vojn, v katerih se je Srbija bojevala skoraj desetletje, so v Beogradu pričeli razmišljati o nadomestitvi civilnega mejnega carinskega nadzora z vojaškim nadzorom. 25. oktobra 1920 je bila razglašena uredba o **obmejni četi**. V vojaškem pogledu je bila obmejna četa podrejena ministrstvu za vojno in mornarico, v finančno-ekonomskem pogledu pa ministrstvu za finance.⁴⁷⁹ V organizacijskem smislu je bil to korak nazaj. Vzrok so bile stalne obmejne razprtije v prvih letih kraljevine, svojo vlogo so verjetno odigrale tudi razlike v mentaliteti. Nekdanji avstro-ogrski uradniki so bili znani po svoji doslednosti in niso mogli razumeti vseprisotne skorumpiranosti, ki je segala celo v vrhove tedanje

⁴⁷² Lazarević. 2009. Str. 48–49.

⁴⁷³ Lazarević. 2009. Str. 44–45.

⁴⁷⁴ Findlay, O'Rourke. 2007. Str. 403, 445, 494; De Mela, Panagariya. 1995. Str. 105.

⁴⁷⁵ Uradni list deželne vlade za Slovenijo XXIII in XXVIII.

⁴⁷⁶ Uradni list deželne vlade za Slovenijo 7/1921, str. 54.

⁴⁷⁷ In to kljub temu, da so prisotni nekateri slovenski priimki, včasih celo posrbljeni. Med cariniki so Slovenci predstavljali manj od tretjine osebja. Glej v: Radulović, Ristić /ur./ 1936. Str. 27–50.

⁴⁷⁸ Uradni list deželne vlade za Slovenijo 7/1921, str. 54.

⁴⁷⁹ Uradni list deželne vlade za Slovenijo 142/1920, str. 679.

beograjske oblasti.⁴⁸⁰ Nerazumevanje je bilo obojestransko. Ivan Meštrović poroča o svojem obisku pri Nikoli Pašiću, ko se je razvila razprava o tem, zakaj neki bi moral Nikola Pašić plačati carino za oljčno olje. Pašićeva žena in hčerka sta carinika, ki ni razumel, da Pašić potrebuje zase veliko količino oljčnega olja, označili za »Avstrijca«.⁴⁸¹

Poglavje z obmejno četo ni trajalo dolgo. Mejno varovanje je bilo nujno urediti, saj je bila v kraljevini pod nadzorom le približno tretjina meje.⁴⁸² 31. julija 1922 je bil razglašen finančni zakon za leto 1922/1923, ki je predvidel prenos pristojnosti čuvarja meje v carinskem pogledu z obmejne čete na finančno kontrolo. Pri tem je nekdanjim mejašem, ki so bili za krajši čas vključeni v obmejno četo, omogočil, da so se priključili finančni kontroli. Zakon je predvidel trimesečni rok za prenos pristojnosti, opreme in zgradb.⁴⁸³ Zakon o organizaciji finančne kontrole Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev iz septembra 1922 je predvidel, da uniformo predpiše minister za finance in se jemljejo v službo le zdravi in telesno sposobni državljane dobrega vedenja z vsaj osnovnošolsko izobrazbo; ti so morali biti neoženjeni ali vdovci brez otrok.⁴⁸⁴ Na ta način, ki je analogen katoliškemu sistemu celibata, se je oblast skušala zaščititi, da »financarij« ne bi delovali v korist svoje družine. Bilo je tudi manj težav s službenimi premestitvami.

Finančna kontrola je carinske posle prevzemala šele sekundarno, prvotno je bila zamišljena kot dohodarstvena straža za pobiranje trošarin, monopolnih taks in podobnih dajatev.⁴⁸⁵ Na območju Dravske banovine se je nahajalo **20 glavnih oddelkov finančne kontrole**: Celje, Dolenja Lendava, Gornja Radgona, Gorenji Logatec, Hodoš, Jesenice, Kočevje, Kranj, Krško, Ljubljana, Lož, Marenberk, Maribor, Murska Sobota, Novo mesto, Prevalje, Škofja Loka, Šmarje pri Jelšah, Šoštanj, Šentilj v Slovenskih goricah.⁴⁸⁶ Čeprav **trošarine** niso spadale v domeno naveze med carinsko službo in finančno kontrolo, so finančni kontrolorji izvajali tudi operativno nadzorstvo nad njimi. Trošarine so bile lahko občinske, banovinske ali državne. Leta 1926 je bilo največ državnih trošarin pobranih od vina, po davčnih donosih sledijo pivo, čisti alkohol, kalcijev karbid, žganje, električne žarnice, kavni nadomestek, sveče, fina vina, kontrolna naklada za denaturiranje špirta, plin, bencin, likerji in rum, sladkor, očetna kislina, kresila in kava.⁴⁸⁷

Izsek s carinskega zemljevida kraljevine SHS (1927)

⁴⁸⁰ Bevc. 2009. Str. 74.

⁴⁸¹ Bevc. 2009. Str. 74.

⁴⁸² Damjanović. 2001. Str. 172–25.

⁴⁸³ Finančni zakon za leto 1922/1923 (31. julij 1922) v: Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo 105/1922, str. 725–727. Zakon o organizaciji finančne kontrole Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev (19. september 1922; Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo 109/1922) sicer ponovno govori o obmejni četi, a gre za očitno vsebinsko napako, saj se sklicuje na finančni zakon iz leta 1920/1921.

⁴⁸⁴ Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo 105/1922, str. 761–762.

⁴⁸⁵ Uradni list deželne vlade za Slovenijo 4/1922.

⁴⁸⁶ Bogataj. 1937. Str. 8.

⁴⁸⁷ Windischer. Str. 31.

Carinarnice so bile **Dravograd-Meža, Gornja Radgona, Jesenice, Ljubljana, Maribor in Rakek**.⁴⁸⁸ Carinarnice Gornja Radgona, Jesenice, Ljubljana in Maribor so bile za tedanje razmere ustanovljene precej zgodaj, 15. marca 1919. Carinarnica Rakek je zaživela 25. februarja 1921, Dravograd-Meža pa 13. junija 1921. Leta 1935 je bilo v kraljevini zaposlenih 710 carinikov, od tega samo v šestih carinarnicah Dravske banovine okrog 120.⁴⁸⁹ Če so v Avstro-Ogrski na slovenskem ozemlju polovico carinskih delovnih mest zasedali Slovenci, so v času med obema svetovnjima vojnoma Slovenci zasedali le približno tretjino carinskih mest.⁴⁹⁰ V Dravski banovini je bilo 36 carinskih oddelkov, običajni carinski nadzor na njih pa so zelo pogosto opravljali finančni kontrolorji.⁴⁹¹ Po okvirni oceni je moralo v Dravski banovini zaradi dolge mejne črte pomagati carinikom 500 do 600 finančnih kontrolorjev.⁴⁹² V Ljubljani je deloval **carinsko-kemijski laboratorij**.⁴⁹³ Začasno je vsaj leta 1926 deloval tudi carinsko-kemijski laboratorij v Mariboru, ki je zaradi neznanih vzrokov prenehal delovati.⁴⁹⁴ Leta 1936 je bilo v kraljevini šest takih laboratorijev: v Zagrebu, Ljubljani, Novem Sadu, Sušku, Skopju in Splitu. Bili so v rokah zasebnikov, ki so imeli za to dovoljenje.⁴⁹⁵

Pevski zbor finančne kontrole v Mojstrani leta 1927
(Pevci finančne kontrole. Slovenski gospodar, letnik 61, številka 40, 1. 10. 1927).
<<http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-QPFF5IU4>>

Financarji na Osojnici leta 1930
Ilustrirani Slovenec

Zahodno ozemlje današnje Slovenije se je po koncu I. svetovne vojne znašlo v sklopu italijanske države. Italijanska carinska politika je imela po vojni dve izrazitejši obdobji. Do leta 1927 so obstajale težnje po obnovi predvojne carinske politike.⁴⁹⁶ Spomladi 1917 je bil sklenjen trgovinski sporazum s Francijo, s katerim so bile ukinjene vse omejitve uvoza, leta 1922 so se Italijani uskladili s Francozi tudi o tarifi.⁴⁹⁷ 23. aprila 1923 je bil z Avstrijo sklenjen trgovinski sporazum z omejeno klavzulo največjih ugodnosti.⁴⁹⁸ Ob zastareli carinski tarifi iz leta 1887, ki seveda ni mogla upoštevati kasneje nastalih razlik v cenah, devalvacije, inflacije, padca cen zlata, napredka v tehnologiji in v spremembi proizvodnje, je ponovno pospeševanje uvoza predstavljalo vse večji izziv.⁴⁹⁹ Leta 1921 je Italiji uspelo modernizirati svojo carinsko tarifo, ki se je imenovala *Alessio* in je s spremembo v letu 1923 ostala v veljavi tudi pod fašizmom.⁵⁰⁰ Zaradi padca cen zlata je ta tarifa vsebovala koeficiente majorizacije.⁵⁰¹

⁴⁸⁸ Bogataj. 1937. Str. 8.

⁴⁸⁹ Iz: Radulović, Ristić /ur./ 1936. Str. 17–60.

⁴⁹⁰ Iz: Radulović, Ristić /ur./ 1936. Str. 17–60.

⁴⁹¹ Iz: Radulović, Ristić /ur./ 1936. Str. 17–60.

⁴⁹² Takoj po drugi svetovni vojni je financarske in carinske posle opravljalo okrog 4.000 ljudi, v Dravski banovini glede na razmerje predvojnih carinikov torej verjetno 670 (120 carinikov in 550 financarjev). Podobnim številkam se približamo, če ob znanem številu carinikov upoštevamo število mejnih prehodov in potreb po stalnem nadzoru meje.

⁴⁹³ Radulović, Ristić /ur./ 1936. Str. 297.

⁴⁹⁴ Windischer. Str. 85.

⁴⁹⁵ Radulović, Ristić /ur./ 1936. Str. 299.

⁴⁹⁶ Mazzei. 1938. Str. 9.

⁴⁹⁷ Mazzei. 1938. Str. 14–15.

⁴⁹⁸ Mazzei. 1938. Str. 17.

⁴⁹⁹ Mazzei. 1938): 10–11.

⁵⁰⁰ Mazzei. 1938. Str. 13.

⁵⁰¹ Mazzei. 1938. Str. 13.

Drugo obdobje italijanske carinske politike je bilo zaznamovano z gospodarsko krizo in fašistično ideologijo: carinsko politiko so skušali uporabljati za krepitev korporativističnega gospodarstva,⁵⁰² zaradi težnje po avtarkiji so skušali krepiti zaščito industrije, ki je stremela k povezovanju z močno državo, in zaščito domače proizvodnje žit.⁵⁰³ Tako je zaščitna carina za žita s 23 % od vrednosti blaga iz leta 1925 do leta 1931 narasla na 50 % od vrednosti blaga.⁵⁰⁴ Carinska stopnja na uvoz hrane je narasla s 24,5 % od vrednosti blaga v letu 1927 na 66 % v letu 1931.⁵⁰⁵ Primerjalno gledano, zaščita italijanskega kmetijstva ni bila pretirana, saj je bila ponekod veliko višja, npr. v Nemčiji 82,5 %, na Poljskem 110 % od vrednosti blaga.⁵⁰⁶ To pa ne velja za žita. Pretirana zaščita žit je imela negativne učinke zlasti na jugu Italije; žitarice so postale monokultura in nefleksibilno kmetijstvo je postalo ranljivejše.⁵⁰⁷ Visoka je bila tudi zaščita italijanske industrije, saj so bile carinske stopnje povišane z 28,3 % v letu 1927 na 41,8 % v letu 1931, medtem ko so bile leta 1931 stopnje v neposredni okolici znatno nižje (Francija 29 %, Avstrija 27,7 %, Jugoslavija 32,8 %).⁵⁰⁸ Ko je Italija napadla Etiopijo, je Društvo narodov uvedlo gospodarske sankcije, zaradi česar je italijansko gospodarstvo po letu 1936 oslabilo in se pričelo naslanjati na Nemčijo.⁵⁰⁹ Ker Italijani Nemcem niso mogli ponuditi kvalitetnih industrijskih izdelkov, ki jih Nemčija ne bi izdelovala že sama, italijanska industrija od te naveze ni imela veliko.⁵¹⁰

Primorska kot zaledje Trsta se je po koncu prve svetovne vojne znašla na isti strani carinske meje kot to pomembno pomorsko središče. Vendar carinska ureditev v Italiji na primorsko slovensko narodno manjšino zaradi posebnih razlogov skoraj ni imela ekonomskega učinka. Slovenci so bili po zmagi fašizma takoj soočeni z vprašanjem narodnega preživetja.⁵¹¹ Iz napetosti med njimi in pripadniki italijanskega fašizma se je do leta 1924 razvil spontan množični odpor, ki je predstavljal kljubovalno in spontano solidarnost zatiranih Slovencev in se razvil v odporiško organizacijo TIGR.⁵¹² Fašistična oblast je po nekaj oboroženih napadih tigrovcev v letih 1930 in 1931 odgovorila z veliko represijo. Fašistični pritiski, globoka socialna in narodnostna kriza z namerno izzvanim propadom male buržoazije, včasih s propadom običajnega kmeta, neaktivnost jugoslovanske ali italijanske komunistične partije so povečevali naklonjenost do spontanega revolucionarnega solidariziranja in odpora, saj so bili primorski Slovenci degradirani na brezpravni in obubožani tretji stan.⁵¹³ **Iz vidika raznarodovalnih procesov in gospodarskega uničevanja slovenske buržoazije, uradništva, izobraženstva in celo kmeta je bilo urejanje carinske zaščite italijanskega gospodarstva predvsem po letu 1930 izrazito postransko vprašanje.** Tudi rapalska meja je podobno kot nekdanja meja med Italijo in Avstro-Ogrsko predstavljala izziv za tihotapce. Na Kranjsko so **iz Italije tihotapili testenine, vino *chianti*, riž, svilo, paradižnik, dežnike in ženske nogavice, v nasprotno smer so prenašali tobak, cigarete, moko in meso.**⁵¹⁴ Pogosto so bili pri tihotapljenju podkupljeni oziroma soudeleženi italijanski gozdarji, financarji in nižji uradniški aparat.⁵¹⁵ V času abesinske vojne in španske državljanske vojne je podkupljenost italijanskih financarjev omogočala tihotapljenje konj v Italijo. Tudi sicer je prehod tihotapskega blaga pomagal Italiji preživeti gospodarsko osamitev.⁵¹⁶

1.4.4 Carina v okupirani Sloveniji

Z okupacijo so se na Slovenskem spremenile mejne črte, na njih pa so se pojavili okupatorjevi cariniki. Nemci so bili na okupacijo temeljito pripravljeni. Čeprav so v nekaterih občinskih uradih sprva še dovoljevali uporabo slovenskega jezika, so si intenzivno prizadevali, da bi nekdanjo jugoslovansko upravo čim hitreje nadomestili s svojo. Zaposlovali so lastno uradništvo oziroma sodstvo ali vsaj

⁵⁰² Korporativizem je ideja, po kateri družbo interpretiramo kot živ organizem, ki je notranje tesno povezan. Korporativizem je bil med obema vojnoma močno prisotna ideologija, med drugim je bil pomembna sestavina italijanskega fašizma.

⁵⁰³ Mazzei. 1938. Str. 13.

⁵⁰⁴ Mazzei. 1938. Str. 23.

⁵⁰⁵ Findlay, O'Rourke. 2007. Str. 445.

⁵⁰⁶ Findlay, O'Rourke. 2007. Str. 445.

⁵⁰⁷ Duggan. 1998. Str. 219.

⁵⁰⁸ Findlay, O'Rourke. 2007. Str. 445.

⁵⁰⁹ Duggan. 1998. Str. 233.

⁵¹⁰ Duggan. 1998. Str. 233.

⁵¹¹ Kacin-Wohinz. 1996. Str. 15.

⁵¹² Cenčič. 1997. Str. 79–80, 86.

⁵¹³ Kacin-Wohinz. 1996. Str. 21; Cenčič. 1997. Str. 164.

⁵¹⁴ Čuček. 2005. Str. 372.

⁵¹⁵ Čuček. 2005. Str. 372.

⁵¹⁶ Čuček. 2005. Str. 373.

slovenske volksdeutscherje.⁵¹⁷ Na mejah z Neodvisno državo Hrvaško, Italijo in Madžarsko so vzpostavili karavle s 25 do 50 mejaši in cariniki. Tri do štiri karavle so spadale v posamezen carinski komisariat, ti pa pod glavne carinske urade v Mariboru, Celju, Kranju in Beljaku.⁵¹⁸ Nemška represija je bila groba, zato je izzvala največ odpora. **19. aprila 1941 je bil v Zalogu (pri Pečarju) ubit nemški carinik**, 25. aprila je bil v Tacnu smrtno ranjen gestapovski agent, ki je bil bivši jugoslovanski žandar.⁵¹⁹ Okupatorjeve carinske službe so po potrebi pomagale svojim vojaškim in policijskim formacijam. Znan je zgodba nemškega carinika Martina Michelina, ki so ga partizani sicer zajeli, a je nato verjetno sodeloval v nemških akcijah po vaseh.⁵²⁰ Cariniki so opravljali tudi osnovno carinsko delo, le da je bilo v vojnih razmerah veliko bolj brutalno. Tako so npr. decembra 1941 nemški cariniki s Črnega Vrha zaslišali dva slovenska tihotapca surovega masla. 20. decembra 1941 je prišlo do oboroženega incidenta, ko je nemški carinik enemu teh tihotapcev zagrozil z ustrelitvijo in je carinika obstreliš tihotapčev sin.⁵²¹ Čezmejno tihotapljenje, čeprav bolj skrito, kot je bilo tihotapljenje Martina Krpana, je v novih razmerah lahko postalo vrednota zatiranega ljudstva.

Italijani so bili druga največja okupatorska sila na Slovenskem. Prodrli so tudi na območje Gorenjske, od koder se je ohranila zanimiva pripoved (če je seveda resnična) o kratkotrajnem **odporu kranjskogorskih financarjev**, in to potem ko so se druge oborožene enote od tod že umaknile.⁵²² V nasprotju z dobro organiziranimi Nemci so Italijani prišli organizacijsko precej nepripravljeni. Fašistični režim je bil za razliko od nacizma nastopaški in improvizatorski, poudarjanje kulta osebnosti, parad, filmov in športnih prireditev je le prikrivalo pomanjkanje konkretnih idej in projektov.⁵²³ Celo italijanska vojska je bila na vojne razmere nepripravljena, neizurjena, pomanjkljivo opremljena in brez dobro utečenega vodstva.⁵²⁴

Ker komisar Emilio Grazioli v Ljubljanski pokrajini ni imel dovolj lastnih ljudi, je ohranil nekdanjo jugoslovansko upravo.⁵²⁵ Graziolijev fašistični režim je imel na razpolago 1.500 karabinerjev in 500 bivših jugoslovanskih orožnikov.⁵²⁶ Pomagala je italijanska carinska služba – finančna straža (*Regia Guardia di Finanza*). Število njenih pripadnikov se je gibalo med 600 in 900.⁵²⁷ Po nekem pregledu je bilo marca 1942 v **Ljubljanski pokrajini zaposlenih 207 nekdanjih jugoslovanskih financarjev**, še 45 jih je bilo začasno zaposlenih.⁵²⁸ Skupno število financarjev v Ljubljanski pokrajini je pod Italijo dosegalo številko 1145.⁵²⁹ Toliko nadzornikov so Italijani potrebovali, saj so iz političnih razlogov na rapalski meji ohranili policijsko kontrolo, iz gospodarskih razlogov pa tudi carinsko⁵³⁰ – in to kljub temu, da je bilo območje Ljubljanske pokrajine priključeno državi okupatorji. **Financarji nekdanje Kraljevine Jugoslavije so na mejnih prehodih pomagali italijanskim okupatorskim sodelavcem v starih uniformah, a razoroženi in brez kokard in drugih simbolov propadle Jugoslavije.**⁵³¹ Sledili so nastavki za postopno carinsko integracijo. 19. junija 1942 so Italijani iz nekdanjega jugoslovanskega finančnega ravnateljstva oblikovali samostojno pokrajinsko carinsko upravo,⁵³² 4. junija 1943 so železniške pristojbine za opravo carinskih, davčnih in policijskih obveznosti poenotili z ostalo italijansko kraljevino.⁵³³ To je prekinil padec Mussolinijevega fašističnega režima s posledično nemško invazijo v Italijo in prehodom celotnega slovenskega ozemlja pod nemško upravo. Nemci so sicer prevzeli italijansko pravno ureditev, a jo začeli kmalu odpravljati. Čeprav niso težili k večji carinski integraciji nekdanje italijanske Ljubljanske pokrajine v nemški pravni sistem, so že oktobra 1943 ukinili pokrajinsko carinsko upravo kot simbol italijanske oblasti, pristojnosti ponovno prenesli na finančno ravnateljstvo in restavrirali staro stanje.⁵³⁴ Še oktobra 1944 je general

⁵¹⁷ Klanjšček et. al. 1976. Str. 58.

⁵¹⁸ Klanjšček et. al. 1976. Str. 60.

⁵¹⁹ Luštek. 1957. Str. 139.

⁵²⁰ Kobal. 1996. Str. 123.

⁵²¹ Masterl, Marjan. 2001. Str. 75–76.

⁵²² Jankovič, Potočnik. 2009. Str. 160.

⁵²³ Duggan. 1998. Str. 230.

⁵²⁴ Duggan. 1998. Str. 236–237.

⁵²⁵ Ferenc. 2006. Str. 281.

⁵²⁶ Burgwyn. 2009. Str. 113.

⁵²⁷ Perger. 2008. Str. 16.

⁵²⁸ Ferenc. 2006. Str. 293.

⁵²⁹ Klanjšček et. al. 1976. Str. 70.

⁵³⁰ Ferenc. 2009. Str. 375.

⁵³¹ O tem je na voljo slikovno gradivo, ki ga hrani Muzej novejši zgodovine Slovenije.

⁵³² Bollettino Ufficiale per la provincia di Lubiana – Službeni list za Ljubljansko pokrajino 13/1942, predpis 49

⁵³³ Bollettino Ufficiale per la provincia di Lubiana – Službeni list za Ljubljansko pokrajino 59/1943, predpis 196.

⁵³⁴ Službeni list za Ljubljansko pokrajino 82/1943, razglas 261.

Leon Rupnik kot domači zastopnik nemške oblasti spremenil neki jugoslovanski carinski predpis.⁵³⁵ Če so vojne razmere spreminjale okupatorjeve carinike v vojake, so domače financarje in carinike spreminjale v okupatorjeve sodelavce. Prihajali so novi časi, pobudo za novo urejanje jugoslovanske in slovenske družbe so prevzeli zagovorniki avtoritarne socialistične države, organizirani v komunistični partiji. Tako je 15. novembra 1944 na osvobojenih ozemljih že pričela delovati nova jugoslovanska carina.

1.5 VIRI

- Adelsgruber, P., et al. 2011. *Getrennt und Doch Verbunden: Grenzstadte Zwischen Österreich und Russland 1772–1918*. Wien: Böhlau Verlag Ges.m.b.H. und Co.KG.
- Allison, Dale C.; Davis, William David. 2004. *Mathew 1–7*. USA: T&T Clark Ltd.
- Asakura, Hironori. 2003. *World history of the customs and tariffs*. Bruselj: World Customs Organization.
- Baskar, Bojan. 2008. Martin Krpan ali habsburški mit kot sodobni slovenski mit. *Etnolog* 18 (2008), str. 75–93.
- Berend, Tibor Iván. 2003. *History derailed: Central and Eastern Europe in the long nineteenth century*. USA: University of California Press.
- Benko, Vladimir. 2000. *Zgodovina mednarodnih odnosov*. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče.
- Bevc, Brane. 2009. Življenje v prvi Jugoslaviji s poudarkom na srbsko-hrvaškem sporu. *Glasnik SED* 49/1, 2009, str. 72–79.
- Bogataj, Lovro. 1937. *Uprava Dravske banovine Zgodovinski pregled od začetka prevrata 1918*. Krajevni leksikon Dravske banovine. Ljubljana: Tiskarna Slovenija.
- Bohanec, Franček, et al. 1973. *Slovensko berilo I*. Ljubljana: DZS.
- Božič, Dragan, et al. 1999. *Zakladi tisočletij: Zgodovina Slovenije od neandertalcev do Slovanov*. Ljubljana: Modrijan.
- Braudel, Fernand 1991. *Čas sveta: Materialna civilizacija, ekonomija in kapitalizem, XV.–XVIII. stoletje, I*. Ljubljana: Škuc.
- Butler, Alban; Burns, Paul. 2000. *Burns Butler's lives of the saints: september*. USA, Minnessotta, Collegeville: The Liturgical Press St John's Abbey.
- Burgwyn, H. James. 2009. *Imperij na Jadranu: Mussolinijevo osvajanje Jugoslavije 1941–1943*. Mengeš: Ciceron.
- Cenčič, Mira. 1997. *TIGR: Slovenci pod Italijo in TIGR na okopih v boju za narodni obstoj*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Čepič et al. 1979. *Zgodovina Slovencev*. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Čuček, Martina. 2005. Strateška lega zgornje Pivke in presihajočih jezer po uveljavitvi Rapalske pogodbe. *Ljubljana: Acta carsiologica*, letnik 34, št. 3, str. 768–783.
- Ciglencečki, Marjeta, et al. 1988. *Ptuj z okolico. Ptuj: Kulturna skupnost*.
- Damjanović, Nebojša. 2001. *Пазвој службеног одеванја у Србији у XIX. и XX. Веку*. Beograd: Srpska akademija nauke i umetnosti. Iz: Vasić, Č. /ur./, *Службено одело у Србији у 19. и 20. Веку*, str. 172–225.
- Daniélou, Jean. 1988. *Zgodovina cerkve. Od začetkov do Gregorja Velikega*. Ljubljana: Družina.
- Dapit, Roberto; Kropelj, Monika. 1999. *Visoko v gorah, globoko v vodah: velikani, vile in povodni možje*. Radovljica: Didakta.
- De Melo, Jaime, Panagariya Arvind. 1995. *New Dimensions in Regional Integration*. USA: Cambridge University Press.
- Dempsey, Guy C. 1995. *Napoleon's Soldiers: The Grande Armée of 1807 as Depicted in the Paintings of the Otto Manuscript*. Velika Britanija: Cassell Group.
- Dieter, Albrecht. 1998. *Maximilian I. von Bayern 1573–1651*. Oldenbourg Wissenschaftsverlag.
- Duggan, Christopher. 1998. *A Concise History of Italy*. USA: Cambridge University Press.
- Dumézil, Georges. 1987. *Tridelna ideologija Indoevropejcev*. Ljubljana: Škuc, Filozofska fakulteta.
- Duncan-Jones, Richard. 2002. *Structure and Scale in the Roman Economy*. UK: Cambridge University Press.
- Enghag, Per. 2004. *Encyclopedia of the elements: technical data, processing, applications*. Wiley- VCH Verlag GmbH & Co.KgA.
- Ferenc, Tone. 2006. *Izbrana dela: Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno 1: Razkosanje in aneksionizem*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani.
- 2009. *Izbrana dela: Okupacijski sistemi med drugo svetovno vojno 3: Nasilje in izkoriščanje gmotnih sil za potrebe okupatorskih držav*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani.
- Финансијски зборник. 1932. Beograd: Državna štamparija Kraljevine Jugoslavije.
- Findlay, Ronald; O'Rourke, Kevin H. 2007. *Power and plenty: trade, war, and the world economy in the second millenium*. USA: Princeton University Press.

⁵³⁵ Službeni list za Ljubljansko pokrajino 15/1944, razglas 27.

- Fugger Germadnik, Romanda et al. 2001. Razstava Grofje Celjski (1999; Celje). Celje: Pokrajninski muzej Celje.
- Fugger Germadnik, Romanda. 2006. K zvezdam in nazaj: Ob 550-letnici smrti poslednjega grofa celjskega. Celje: Pokrajninski muzej Celje.
- Gestrin, Ferdo. 1960. Še o tradiciji Martina Krpana. Jezik in slovstvo, letnik 5, št. 6. str. 191–192.
- 1963. Trgovina slovenskega zaledja s primorskimi mesti od 13. do konca 16. stoletja. Kronika: časopis za krajevno zgodovino. Letnik 11, zvezek 2, str. 73–85.
- 1969. Oris gospodarstva na Slovenskem v obdobju zgodnjega kapitalizma. Kronika: Časopis za slovensko krajevno zgodovino. XVII. letnik, zvezek 1. str. 1–8.
- 1972. Mitninske knjige 16. in 17. stoletja na Slovenskem. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- 1978. Pomorstvo srednjeveškega Pirana. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Gestrin, Ferdo; Mihelič, Darja. 1990. Tržaški pomorski promet 1759/1760. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Good, David F. 1984. The Economic Rise of the Habsburg Empire 1750-1914. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press, Ltd.
- Grafenauer, Bogo. 1955. Zgodovina slovenskega naroda: II. zvezek. Ljubljana: Kmečka knjiga.
- 1974. Zgodovina slovenskega naroda: V. zvezek. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- 2000. Karantanija: izbrane razprave in članki. Ljubljana: Slovenska matica.
- Gregorič, Milan. 2007. Koper : Trst: Večna tekmeča. Trst: Mladika.
- Gruden, Josip. 1910. Zgodovina slovenskega naroda. Celovec: Družba sv. Mohorja.
- Habijan, Vlado. 1997. Mejniki slovenske zgodovine. Ljubljana: Društvo 2000.
- Hassinger, Herbert. 1987. Geschichte des Zollwesens, Handels und Verkehrs in den Östlichen Alpenländern vom Spätmittelalter bis in die Zweite Hälfte des 18. Jahrhunderts. Stuttgart: Franz Steiner Verlag Wiesbaden.
- Hladnik, Miran. 2002. Pa začnimo pri Krpanu. Sodobnost, letnik 66, št. 2, str. 227–237.
- Holz, Eva. 1994. Razvoj cestnega omrežja na slovenskem ob koncu 18. in v 19. stoletju: predelana doktorska disertacija. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU.
- 2001. Sol kot državni monopol. Od cesarice Marije Terezije do marčne revolucije leta 1848. Annales Ser. Hist. Sociol. 11 2001 1 (24).
- 2010. Gospodarske razmere: La situation économique. Pod Napoleonovim orlom: 200 let ustanovitve Ilirskih provinc: Razstavni katalog. Sous les aigles Napoléonnes: biceutenaire des Provinces Illyriennes: Catalogue de l' exposition. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije.
- Hunter G. L. & Jiang H. 2010. Bromine, Bromine Chloride, BRDMH, and Iodine. White's Handbook of Chlorination and Alternative Disinfections. USA: John Wiley & Sons Inc., str. 848–887.
- Jankovič Potočnik, Aleksander. 2009. Rupnikova linija: Odkrivanje utrd ob rapalski meji. Logatec: Ad Pirum
- Kacin-Wohinz, Milica. 1996. Primorska med dvema vojnama. Rutar Borut: TIGR proti duhovnemu genocidu fašizma nad Primorci: Tolminska 1918–1941. Ljubljana: Tangram.
- Kaiserlich-Königliche Hof- und Staatsdruckerei. 1888.
- Klanjšček et al. 1976. Narodnoosvobodilna vojna na Slovenskem 1941–1945. Ljubljana: Partizanska knjiga.
- Kobal, Svetko. 1996. Osem dokumentov iz usodne zime 1941–1942. Loški razgledi, 43 (1996). Str. 119–139.
- Kosi, Miha. 1998. Potujoči srednji vek. Ljubljana: ZRC.
- 1999. K problemu mitnine v srednjem veku. Mihelič, Darja. Gestrinov zbornik. Ljubljana: Založba ZRC (ZRC SAZU).
- 2009. Zgodnja zgodovina srednjeveških mest na Slovenskem: Primerjalna študija o neagrarnih naselbinskih središčih od zgodnjega srednjega veka do 13. stoletja. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Lampe, John R. 2000. Yugoslavia as history. Cambridge University Press.
- Lazarevič, Žarko. 2009. Plasti prostora in časa: iz gospodarske zgodovine Slovenije prve polovice 20. stoletja. Ljubljana: Institut za novejšo zgodovino.
- Levstik, Fran. 1958. Martin Krpan. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Levy, Miriam J. 1988. Governance & grievance: Habsburg policy and Italian Tyrol in the eighteenth century. Purdue University Press.
- Lille, Arthur 2003. Buddha and Buddhism. Kessinger Publishing.
- Louis, Paul. 2006. Ancient Rome Ancient Rome at Work: An Economic History of Rome from the Origins to the Empire. Great Britain: Taylor & Francis, Routledge.
- Luštek, M. 1957. Kronološki pregled dogodkov v Ljubljani v letu 1941. Letopis Muzeja narodne osvoboditve LRS. Ljubljana, str. 133–151.
- Maček, Jože. 2001. Slovensko kmetijstvo v XX. stoletju. Jančar, Vodopivec /ur./ Sloveni v XX. stoletju. Ljubljana: Slovenska matica v Ljubljani.
- Makarovič, Jan. 1998. Od Črne boginje do Sina Božjega. Ljubljana/Pisa: Studi slavi.

- Massei, Gerald. 2002. *Natural Genesis Part 2 or the Second Part of a Book of the Beginning*. Kessinger Publishing.
- Masterl, Marjan. 2001. Cankarjev bataljon in uporni Narigarji s Pasje ravni pred 60 leti. *Loški razgledi* 48 (2001), str. 74–144.
- Mazzei, Jacopo. 1938. *Italijanska carinska politika sa naročitom obzirom na interese vojne priprave: prvi dio*. Beograd: Štamparija Mil. K. Cvetanovića.
- Mikuž, Janez. 1987. *Koper*. Ljubljana: Zavod SR Slovenije za varstvo naravne in kulturne dediščine.
- Mühlhauser. 1955. *125 Jahre Zollwache: Der älteste Exekutivkörper Österreichs jubiliert*. Wien.
- Orel, Irena. 2002. Vpliv nemščine v slovenskih tekstih od srede 18. do srede 19. stoletja. *Studia Slavica Savariaria*. Str. 78–88.
- Orožen, Janko. 1971. *Zgodovina Celja in okolice, 1. del (v Celjski zbornik izd.)*. Celje: Kulturna skupnost v Celju.
- Parker, Harold Talbot. 1983. *Three Napoleone Battles*. Duke University press.
- Perger, Andrej. 2008. *Oskrba enot slovenskega domobranstva v Ljubljanski pokrajini*. Ljubljana.
- Pivec-Stele Melita. 1964. *Gospodarski položaj Ilirskih provinc. Napoleonove ilirske province*. Ljubljana. Razstava v narodnem muzeju v Ljubljani.
- Podpečnik, Jože. 2010. *Ilirska carina. La douanne Illyrienne. Pod Napoleonovim orlom: 200 let ustanovitve Ilirskih provinc: Razstavni katalog. Sous les aigles Napoléonnes: biceutenaire des Provinces Illyriennes: Catalogue de l' exposition*. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije.
- Potočnjak, Djuro, et al. 2010. *Anonimni telefon že pred 600 leti*. Langus-Boc Sabina /ur./. Carina.si. Ljubljana. Oktober 2010.
- Radulović, Jovan S.; Ristić, Vladimir L. /ur./. 1936. *Carinski godišnjak Kraljevine Jugoslavije*. Beograd: ORIP.
- Rosanvallon, Pierre. 1998. *Ekonoski liberalizem*. Ljubljana: Studia humanitatis.
- Rozbroj, Milan. 2008. *Vývoj celnictví od roku 1848 do roku 1989*. Právnická fakulta Masarykovy university, Katedra dějin státu a práva. Diplomsko delo.
- Salak, Pavel. 2008. *Finanční stráž v roce 1918*. Právnická fakulta Masarykovy university, Katedra dějin státu a práva. Príspevek je bil pripravljen za: Dny práva/ Days of Law. 2008.
- Salinovič, Ivo. 2000. *Carinski zakon s komentarjem*. Ljubljana: Primath.
- Seidl, Ernst. 1998. *Die Geschichte der Kärntner Zollverwaltung*. Klagenfurt: [mæxx].
- Sidebotham, Steven E. 1986. *Roman economic policy in the Erythra Thalassa, 30 B.C.–A.D. 217*. Leiden, E. J. Brill.
- Sirc, Ljubo. 1996. *Iščemo podjetnike: Zgodba o premajhnem uspehu v Sloveniji*. Ljubljana: Gospodarski vestnik.
- Sitar, Sandi. 1999. *Sto pričevanj o slovenski zgodovini*. Ljubljana: Prešernova družba.
- Smith, William. 1853. *Dictionary of Greek and Roman Antiquities*.
- Snoj, Marko. 2003. *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Modrijan.
- Sterneck's Jahrbuch für die K.K. Finanzbeamten und Finanzwach Körper: Fünzigster Jahrgang. 1912. Salzburg: Zaunrith'sche Buchdruckerei.
- Sveto pismo. 2000. Ljubljana: Svetopismeska družba Slovenije.
- Šetić, Nevio. 1989. *Napoleon u Istri. Pula: Istarska književna kolonija Grozd*.
- Škrubej, Katja. 2002. *Ritus gentis Slovanov v vzhodnih Alpah*. Ljubljana: ZRC.
- Šmitek, Zmago. 2004. *Mitološko izročilo Slovencev*. Ljubljana: Študentska založba.
- 2005. *Moč ti je dana: Slovenske pripovedi o junakih in zgodovinskih osebnostih*. Radovljica: Didakta.
- Štih, Peter. (2002. *Srednjeveške goriške študije*. Nova Gorica: Goriški muzej.
- Taufer, Franz /zal./. *Finanzwachvorshrift vom 19. Marz 1907*.
- Taylor, Vincent. 1981. *The Gospel according to St. Mark: the Greek text with introduction, notes, and indexes*. Baker Book House.
- The Repertory of Patent Inventions*. 1817. USA: University of Michigan.
- Terčon, Nadja. 2004. *Z barko v Trst.: pomorstvo v Piranu, Izoli in Kopru ter gospodarska vloga severozahodne Istre v odnosu do Trsta: (1850–1918)*.
- Todd, Emmanuel. 2001. *Po imperiju: Zlom ameriškega reda*. Ljubljana: Pasadena.
- Tucker, Spencer. 2011. *Battles That Changed History: An Encyclopedia of World Conflicts*. USA, ABC-CLIO.
- Valvasor, Janez Vajkard . 1984. *Slava vojvodine Kranjske*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Vasić, Čedomir. 2001. *Одело грађанских служби*. Beograd: Srpska akademija nauke i umetnosti. Vasić Č. /ur./. Службено одело у Србији у 19. и 20. Веку, str. 172–225.
- Vetter, Arnold. 1892. *Oesterreichische Finanzwache. Vorschriften über deren Organisation, Befugnise, Pflichten und Ausbildung für den Beruf*. Wien, str. 63–75.
- Vidmar, Luka. 2009. *Struktura in funkcija pisem iz literarnoprerdne korespondence Žige Zoisa*. Nova Gorica: disertacija.

- Vilfan, Sergij. 1963. K zgodovini kmečkega kupčevanja s soljo (Gospodarsko-pravne podlage povesti o Martinu Krpanu). Kronika: Časopis za slovensko krajevno zgodovino. Letnik 11, zvezek 1, str. 1–12.
- 1996. Pravna zgodovina Slovencev: Od naselitve do zloma stare Jugoslavije. Ljubljana: Slovenska matica v Ljubljani.
- Vomer Gojkovič, Mojca; Žižek, Ivan. 2008. Rimski vsakdan v Poetoviu: Katalog razstave. Roman everyday life in Poetovio; exhibition catalogue. Ptuj: Pokrajinski muzej.
- Wawro, Geoffrey. 1998. The Austro-Prussian War. USA: Cambridge University Press.
- Williamson, Jeffrey G. 2011. Trade and Poverty: When the Third World Fell Behind. USA: Massachusetts Institute of Technology.
- Wimmer, Karl. 1979. Die Zoll und Finanzgeschichte Sammlung am OÖ. Landesmuseum. Aktuelle Berichte aus dem Oberösterreichischen Landesmuseum. Nr. 13, str. 1–2.
- Windischer, F. Pogledi na gospodarsko leto 1926. Ljubljana: Zbornica za trgovino, obrt in industrijo v Ljubljani.
- Zupančič, Alojz. 2008. Carinski postopki v EU. Ljubljana: Odin.
- Žibert, Franc. 1993. Teorija javnih financ. Ljubljana: Časopisni zavod Uradni list Republike Slovenije.
- Žitko, Salvator. 1992a. Iz preteklosti mesta Koper. (1992b). Umetnostna in kulturna podoba skozi stoletja. Iz: Koper. Koper: Skupščina Občine Koper.
- Pomorska enciklopedija, 2. del. 1955. Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ.
- The Foreign Quarterly Review. 1844. The Finances of Austria. The Foreign Quarterly Review, Volume XXXII, October 1834 and January 1844. American Edition. New York: Leonard Scott & co.

Uradni listi:

- Uradni list deželne vlade za Slovenijo 7/1921.
- Uradni list deželne vlade za Slovenijo 142/1920.
- Uradni list deželne vlade za Slovenijo XXIII in XXVIII.
- Bollettino Ufficiale per la provincia di Lubiana – Službeni list za Ljubljansko pokrajino 8/1942, predpis 21.
- Bollettino Ufficiale per la provincia di Lubiana – Službeni list za Ljubljansko pokrajino 13/1942, predpis 49.
- Bollettino Ufficiale per la provincia di Lubiana – Službeni list za Ljubljansko pokrajino 67/1942, predpis 301.
- Bollettino Ufficiale per la provincia di Lubiana – Službeni list za Ljubljansko pokrajino 59/1943, predpis 196.
- Službeni list za Ljubljansko pokrajino 82/1943.

Internetni viri:

- Istorijat carinske službe*. Spletni vir Uprave carina,. <http://www.carina.rs/lat/ONama/IstorijatCarinskeSluzbe/Stranice/Istorijat.aspx>; pridobljeno 3. 8. 2011.
- Carinska uniforma kroz vreme*. Spletni vir Uprave carina, <http://www.carina.rs/lat/ONama/IstorijatCarinskeSluzbe/Stranice/CarinskaUniforma.aspx>; pridobljeno 3. 8. 2011.
- Duforez, J. J.: History of Douanes Imperiales. Spletni vir. <http://www.douane-napoleon.nl/history.htm>; pridobljeno 10. 8. 2011.
- Hampl, Ferdinand: *Die Zollwache seit 1830*. Spletni vir. http://www.zollwache.at/zollwache/Die_Zollwache_seit_1830_WZ.pdf; pridobljeno 1. 6. 2011.

2 CARINA JUGOSLAVIJE V OBDOBJU OD 1944 DO 1991

MAG. STANISLAV MIKUŽ, IVAN ŽIVKO

Neposredna predhodnica slovenske carinske službe je bila carinska služba Jugoslavije, ki je bila na ozemlju Slovenije prisotna od 15. novembra 1944 do 25. junija 1991.

Carinska služba poveljne Jugoslavije se je pričela razvijati na pogorišču 2. svetovne vojne. Organiziranje tako pomembne službe, kot je carinska, je bilo v tedanjih razmerah zelo težak zalogaj. Poveljna Jugoslavija je nastala na ozemlju, ki ni bilo enako predvojnemu ozemlju Kraljevine Jugoslavije, predvsem pa je bila družbenopolitično popolnoma drugačna država. Kontinuitete med carinsko službo Kraljevine Jugoslavije in carinsko službo nastajajoče države Jugoslavije praktično ni bilo. Izjema so bili tisti carinski delavci, ki si niso umazali rok s kolaboracijo z okupatorjem.

Razvoj carinske službe Jugoslavije – tako v organizacijskem pogledu kot razvoju carinske tarife in carinskega sistema – je sledil razvoju družbenopolitičnega in ekonomskega sistema Jugoslavije. Razvoj carinske službe v Demokratični federativni Jugoslaviji (DFJ), Federativni ljudski republiki Jugoslaviji (FLRJ) in nazadnje Socialistični federativni republiki Jugoslaviji (SFRJ) bomo v tem prispevku razdelili v dve obdobji:

- **obdobje popolnega državnega monopola in nadzora od ustanovitve leta 1944 do leta 1964**, ko niso bili uveljavljeni instituti carine;
- **od leta 1965 do leta 1991, ko je potekala aktivna modernizacija carinske službe** na vseh področjih: kadrovskem, organizacijskem, tarifnem in sistemskem. To je čas sodobne gradnje objektov, nabavljanja tehnične opreme in uvedbe avtomatske obdelave podatkov o blagu, ocarinjenem pri uvozu in izvozu za podjetja leta 1975.

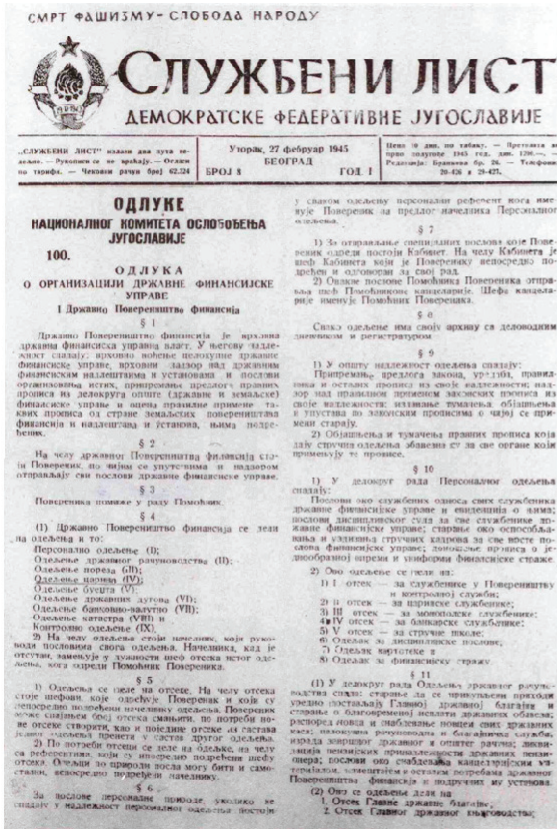
2.1 OBDOBJE OD 1944 DO 1964

2.1.1 Organizacija carinske službe

Leta 1944 se je pričelo osvobajanje posameznih delov ozemlja izpod okupacije in postopno vzpostavljanje oblasti. Carina je med okupacijo delovala v različnih oblikah, odvisno od tega, kdo je zasedal posamezno ozemlje. Z odlokom NKOJ (Narodni komite osvoboditve Jugoslavije) 30. decembra 1944 je bil ustanovljen **Oddelek carin** v okviru državnega poverjenišva za finance. Dejansko pa je Oddelek carin pričel delovati že pred objavo odloka, 15. novembra 1944. Ta dan je bil tudi vse do leta 1991 **dan carinske službe Jugoslavije**. Prvi načelnik Oddelka carin je bil Milan Ilić, ki je carino vodil do leta 1947. Oddelek carin je imel pet odsekov: administrativnega, tarifskega, kazenskega, tehnološkega in knjigovodskega.

Neke vrste drugostopenjski organ so predstavljali **carinski inšpektorati**, ki so bili ustanovljeni v prvi polovici leta 1945 v Beogradu, Skopju, na Cetinju, v Sarajevu, Novem Sadu, Splitu, Zagrebu in Ljubljani. Bili so neposredno podrejeni Državnemu poverjeništvu financ in so imeli pomembno vlogo pri nadziranju pretoka pobranih dajatev, materialno-finančnega poslovanja carinarnic, odpiranja novih izpostav, vodenja drugostopenjskega postopka in večjih kršitev carinskih pravil. Carinski inšpektorati so bili ukinjeni že leta 1947, njihovo vlogo pa so prevzele carinarnice in deloma Oddelek carin v Beogradu.

V republikah so bile za carinska opravila zadolžene **carinarnice**. Leta 1945 je bilo kar 46 carinarnic s približno 4000 delavci; to je bila posledica nadaljevanja opravil finančnih straž iz časa Kraljevine Jugoslavije. Že leta 1947 je bilo carinarnic 30. Posamezna opravila so se prenašala na druge službe, tako da je imela carinska služba v letu 1952 že manj od 1000 delavcev. Najnižje število je dosegla leta 1953, ko je bilo v carinski službi Jugoslavije zaposlenih samo 670 delavcev. **V Sloveniji so bile v začetnem poveljnem obdobju carinarnice v Ljubljani, Mariboru, Dravogradu, na Rakeku in Jesenicah.** Tako zmanjšanje carinarnic pa tudi carinskih odsekov (izpostav) je bilo normalno, saj je imela poveljna Jugoslavija hermetično zaprte meje, blagovni tokovi so bili šibki in državno regulirani.

Quanti vivono nei paesi dell'Alto Isone, annessi dal settembre 1947 alla Jugoslavia, la sera del 12 agosto scorso subolarono nell'aria una "sonante" notizia: trasmessa dalla radio locale, veniva annunciato che il giorno successivo, domenica, sarebbe stato possibile a tutti di recarsi liberamente in Gorizia. Bisogna conoscere la storia dei paesi per comprendere come è venuta fuori questa possibilità di avere la portata di quest'annuncio. L'Alto Isone gravitava da secoli su Gorizia, sbocco naturale di traffici, centro di rifornimenti e perno di tutte le attività; e con l'applicazione del trattato di pace, si sarebbe affittata tanta parte di territorio ai confini orientali, v'è stata una separazione incolmabile fra Gorizia e il suo entroterra naturale. Finché, nel 1947, non si è

HANNO INVASO GORIZIA IN CERCA DI PANE E DI SCOPE

Cinquemila sloveni, convenuti al valico della Casa Rossa, hanno slondato la cortina di ferro

Corrispondenza di MIRANDA ROTTERI

ti un ventennio fa. Molti ragazzini
si presentavano nelle gelaterie

Se ne potrebbero raccontare tante. Un vecchietto andava narrando che aveva voluto assaggiare quattordici qualità di vini, poiché non ne beveva una goccia da tre anni; una donna ha impiegato un quarto d'ora per sorbire una tazza di caffè; disse che temeva di

[illegible]

"AH, L'ONNA"

[illegible]

Miranda Rotteri

Cinquemila sloveni delle zone intorno a Gorizia, che il trattato di pace ha assegnato alla Jugoslavia, hanno varcato la linea di confine, domenica 13 agosto. Uomini, donne e bambini si sono riversati nei negozi, comprando merci d'ogni genere: soprattutto pane e scarpe, queste ultime diventate oggetti di lusso in Jugoslavia. Qui una contadina con i figli, rianza la frontiera polacca, una donna, una bambina e un bambino.

Odlok NKOJ o ustanovitvi Oddelka carin, objavljen v Uradnem listu DFJ, št. 8/45.¹

»Dan metel« so poimenovali dan, ko je množica ljudi vdrla mimo mejnih organov v Italijo in se vračala z nakupljenimi metlami. Foto: arhiv GCU.

Posebna težava v začetnih letih delovanja je bila **popolna odsotnost vseh predpisov** in zato povsem **nejasna vloga carinske službe**. V začetku so vse direktive prihajale »od zgoraj«; organi NKOJ-a so namreč določali, katero podjetje sme kaj uvoziti in kaj mora plačati. Šele kasneje je bilo ustanovljenih devet uvozno-izvoznih podjetij, ki so imela od države edina koncesijo, da pod pogoji, ki so jih določali organi oblasti, opravljajo posle uvoza in izvoza. Carina ni imela posebne vloge – razen evidentiranja blaga ter nadziranja vnosa in iznosa blaga v potniškem prometu.

Carinarnice so imele v začetku v svoji organizaciji carinske oddelke, kasneje carinske izpostave, nekatere tudi kemijske laboratorije in del finančne straže, ki je nadzorovala mejo. Leta 1947 je bila finančna straža ukinjena, nadzor na mejnih prehodih pa je v celoti prevzela carinska služba.

Organiziranje carinske službe na območju Slovenije je bilo še posebej zahtevno, saj so se Slovenci le stežka odločali za ta poklic. Meja z Italijo je bila določena in mejni prehodi postavljeni šele leta 1947. Delavci so bili pretežno brez izobrazbe, s starimi navadami, kot so nestrokovnost, podkupljivost, težko prilagajanje novim zahtevam ... To ni zadovoljevalo novih pričakovanj in izzivov, ki so se postavljali pred carinsko službo. Ugled in avtoriteta carinikov sta bila nizka in dogajalo se je, da so carinsko politiko krojile kar lokalne oblasti.

Organizacija carinske uprave na vrhu je v tem obdobju doživljala številne spremembe. Delovala je v okviru Ministrstva za zunanjo trgovino (od 1947 do 1951), v sestavu Ministrstva za finance (od 1951 do 1952), v sestavu Gospodarskega sveta Vlade FLRJ (od 1952 do 1953), pod pristojnostjo Državnega sekretariata za finance (od 1956 do 1967) in kot samostojna Zvezna carinska uprava, podrejena neposredno Zveznemu izvršnemu svetu (od 1967 do 1991).

¹ Udovčić. 1984. Str. 8.

Zaradi vsesplošnega pomanjkanja vseh vrst blaga je bil nezakonit vnos blaga zelo razširjen, slabo plačani in nemotivirani cariniki brez avtoritete med ljudmi pa slaba varovalka pred nezakonitimi blagovnimi tokovi. Šele s šolanjem in motiviranjem ljudi so se razmere začele počasi izboljševati. V tem obdobju je namreč carinska služba lahko za potrebe svojega razvoja zadržala 50 % vrednosti zaplenjenega blaga, ki ga je prodala.

V obdobju po vojni je primanjkovalo je vsega po vrsti, luksuz je bil skoraj vse razen osnovnih življenjskih potrebščin. Zato je šlo čez mejo veliko kave, pralnega praška, kavbojk, igel za šivalne stroje, čokolade, oblačil, obutve ... Znan je prav poseben, celo tragikomičen primer. Med Italijo in Jugoslavijo je bila meja določena šele po letu 1947 in je zarezala v duše in življenje ljudi. Na Goriškem je razdelila družine, imetje, šla celo čez hleve in pokopališča. Prehod čez mejo ni bil mogoč. Družine so se srečevale na meji v Rožni dolini, kjer so se ob budnem varovanju mejnih organov pogovarjali prek mejnih zapornic. Ob nekem takem srečanju je množica ljudi nasilno prestopila mejo in vdrla na Travnik, glavni trg italijanske Gorice. Tam so v gostilnah naročali kosila, na koncu pa rekli, da »plača Tito«. Zvečer so se mirno vrnili prek mejnega prehoda v Jugoslavijo, vsi pa so s seboj nosili metle, ki jih pri nas ni bilo dobiti. Ko so se vračali, so jih seveda nove oblasti skrbno popisale. O tem dogodku je bilo veliko anekdot. Ena najbolj razširjenih, ki je krožila na italijanski strani, je bila, da so ljudje nabavili metle, da bi pometli s socializmom. Ta dogodek na svoj način simbolizira veliko pomanjkanje vseh vrst dobrin in stisko ljudi v novi Jugoslaviji. Po eni strani srečni, da so se rešili večdesetletne okupacije in poitalijančevanja, po drugi pa stiske, ki jih je prinesla železna meja. Poznano je tudi »švercanje« v obratni smeri. V Italijo so pridne gospodinje dnevno prenašale meso, jajca, mleko, sir ..., kar je bilo takrat na zahodu drago, pri nas pa se je dalo marsikaj dobiti »izpod pulta«. Veliko hiš na obmejnem območju je zraslo prav na izkupička iz drobnega »šverca«.

Leta 1963 je bila izobrazbena struktura 1661 zaposlenih naslednja: 8 % s fakultetno izobrazbo, 3 % z višješolsko izobrazbo, 34 % s srednješolsko izobrazbo, nižjo strokovno izobrazbo pa je imelo kar 54 % zaposlenih.²

Zanimiva razprava je potekala v Zvezni skupščini SFRJ v letih 1963 in 1964, in sicer o težavah carinske službe in ovirah pri prevzemanju pomembnih nalog, ki jih prinaša hiter razvoj gospodarstva in odpiranje Jugoslavije navzven. Iz gradiv različnih skupščinskih teles je razbrati, da je bila podpora pomenu in vlogi carinske službe velika in da je leto 1963 dejansko prineslo pomemben preobrat v pomenu in vlogi carine. Razprava se je končala s sprejetjem odloka o financiranju investicij za potrebe carinske službe. Za obdobje od 1964 do 1966 je bilo carini iz proračuna federacije za potrebe posodobitve dodatno dodeljenih pet milijard dinarjev (17.000.000 ameriških dolarjev).

2.1.2 Razvoj carinskega sistema

Največja težava na začetku delovanja carinske službe je bila popolna odsotnost vsakršnih predpisov. Vsi predpisi pred 6. aprilom 1941 so bili z odlokom AVNOJ-a (Antifašistični svet narodne osvoboditve Jugoslavije) razveljavljeni. Ker ni bilo druge možnosti, so se pri carinskem delu uporabljale »**stare navade in pravila**«. Poverjenik finančnega poverjenišтва (finančni minister) je imel po letu 1945 pooblastilo za urejanje uvoza posameznih izdelkov za posamezne državne ustanove, predvsem vojsko in mornarico. Državna podjetja in ustanove so bili carine pretežno oproščeni; carino so plačevali samo državljani, ki so blago uvažali kot fizične osebe. Veliko blaga je takrat prihajalo v paketih, ki so jih pošiljali izseljenci iz tujine.

Prvi carinski zakon je začel veljati 19. oktobra 1948 in je urejal osnovne carinske institute, kot so carinsko blago, carinsko območje, carinska linija, carinski obmejni pas, ukrepi carinskega nadzorstva. Štel je samo 49 členov, vendar je imel tudi pravilnik za izvrševanje carinskega zakona s 147 členi, ki so podrobneje urejali izvajanje. Vloga carinske službe je bila omejena pretežno na kontrolo in nadzor. Carinjenja blaga v klasičnem smislu praktično ni bilo, saj »državnega uvoza in izvoza« carina ni opravljala kot carinjenje, ampak zgolj kot evidentiranje blaga.

² Za primerjavo takratna izobrazbena struktura v Franciji: 1,76 % brez izobrazbe, 35 % z višjo in visoko izobrazbo in 64 % s srednjo šolo. V Bolgariji naj bi imelo tedaj kar 50 % uslužbencev fakultetno izobrazbo. Celó v Kraljevini Jugoslaviji je bilo 50 % delavcev z višjo in visoko izobrazbo. Vir teh podatkov je gradivo, ki ga je Zvezna carinska uprava pripravila za razpravo v zvezni skupščini o zagotovitvi financiranja razvoja carinske službe (*Problemi carinske službe, zvezek 5*. 1964. Sekretariat za informativno službo Zvezne skupščine SFRJ).

Zelo zanimiv je uvod k izdaji carinskega zakona in pravilnika, ki ga je k žepni izdaji Uradnega lista FLRJ napisal B. N. Navedek iz tega uvoda pove vse o vlogi carinske službe v tem času: »V današnji ekonomski realnosti se država pojavlja, ako ne ravno kot edini, pa vsekakor kot daleč največji uvoznik in izvoznik. Smatra se, da država preko svoje zunanjetrgovinske organizacije opravi preko 95 % uvoza in izvoza blaga. Na posameznike odpade samo 5 % prometa in še to pretežno paketnih pošilk in potniškega prometa. V teh okoliščinah bi se lahko smatralo, da nam carinski zakon niti ni potreben, ampak bi bilo dovolj, da bi se za potrebe kontrole, obračuna dajatev in razdelitev proračuna sprejeli predpisi za državni uvoz in izvoz blaga in nato še za paketni in potniški promet in s tem bi bilo urejena vse naše carinsko področje.«

Naslednji, sodobnejši carinski zakon, ki je sledil spremembam v družbenopolitičnem in gospodarskem življenju, je bil sprejet leta 1959. Zaslediti je sodobnejši pristop, podrobno obravnava posamezna carinska področja, obsega pa 174 členov. Urejal je tudi organizacijo dela carinske službe, ki je bila pozneje prenesena v zakon o carinski službi. Imel je številne podzakonske predpise, najpomembnejši je bil vsekakor **pravilnik za izvajanje carinskega zakona**, ki je zelo podrobno opisoval carinski postopek na različnih področjih. Imel je 252 členov. Za izvajanje carinskih postopkov je bilo v uporabi 12 obrazcev.

Za obdobje okrog leta 1960 je značilno, da je Jugoslavija ratificirala številne mednarodne pogodbe in konvencije, obveznosti iz teh konvencij pa so našle mesto v carinskih predpisih. Omogočile so harmonizacijo s carinskimi sistemi razvitih držav in bile temelj modernizacije carinskih postopkov v Jugoslaviji. Lahko rečemo, da je prav **carinski zakon iz leta 1959 pomenil prelom s carinskim sistemom Kraljevine Jugoslavije in povojnim planskim državnim sistemom ekonomije**.

Pomemben mejnik je prav gotovo tudi pristop FLRJ k Splošnemu sporazumu o carinah in trgovini (GATT) leta 1963 in s tem sprejetje vseh obveznosti iz sporazuma. Sporazum GATT je bil sicer sprejet že leta 1947 s ciljem, kako z odpravljanjem carin in ukinitvijo netarifnih ukrepov (uvoznih davkov, taks, upravnih omejitev, posebnih industrijskih norm, subvencij, količinskih omejitev) doseči čim bolj svobodno trgovino.³ Pravimo, da sporazum GATT zasleduje načelo postopnega znižanja carin.

2.1.3 Razvoj carinske tarife

Takoj po osvoboditvi se je za obračunavanje carine uporabljala tarifa iz časa Kraljevine Jugoslavije, čeprav uradno ni bila več v veljavi. Uporabljala se je predvsem za blago, ki so ga uvažale fizične osebe.

Prva carinska tarifa po osvoboditvi je bila sprejeta šele leta 1952 in je ostala v veljavi do leta 1957, ko je bila sprejeta nova. Carinska tarifa iz leta 1952 je imela **39 tarifnih števil in 103 podštevilke**. Tarifa je imela dva stolpca carinskih stopenj, najnižje in najvišje, v razponu od 0 do 80 %. Vloga carinske tarife v tem obdobju je bila izključno fiskalna in ni imela nobenega vpliva na ekonomski sistem države. **Najvišje stopnje so bile predpisane za ženske najlonke, svilene proizvode, parfumerijo, kozmetiko, tobačne izdelke in kemične svinčnike. Najnižje obremenitve so bile za otroško obutev, milo, orodje, kmetijsko mehanizacijo, zdravila, knjige ...** V tarifi so bile predpisane različne oprostitve, carina pa se je obračunavala od vrednosti glede na domače cene.

Registrirani uvozniki so imeli zelo enostaven način uvoza in izvoza. **Dajatve so se obračunavale na osnovi posebnega sistema koeficientov**, ki so se izračunavali na razliki cen. Narodna banka Jugoslavije je te razlike obračunavala in pobirala ali vračala razliko.

Obdobje okrog leta 1960 je na carinskem področju obdobje priprav na pravi carinski sistem zaščite. Carinska tarifa je doživljala številne spremembe. Postopoma se je sistem koeficientov zamenjeval s sistemom carinskih stopenj v tarifi.

Leta 1957 je bila sprejeta uredba o carinski tarifi za blago, ki ga občani prejemajo iz tujine, dve leti kasneje pa še uredba o začasni carinski tarifi na določene proizvode. Ta tarifa je imela 88 tarifnih števil s 323 podštevilkami. Podjetja so plačevala enako kot fizične osebe. V veljavi je bila do 15. marca 1961, ko je bila sprejeta uredba o začasni splošni carinski tarifi. Veljala je do **1. julija 1965, ko je bil sprejet zakon o carinski tarifi**. Začelo se je novo obdobje carine s popolnoma novo vlogo

³ Zupančič. 2008. Str. 30.

carinske službe pri carinjenju blaga. Carinska nomenklatura iz leta 1961 je že temeljila na bruseljski nomenklaturi in je pomenila mednarodno vpetost carinske tarife SFRJ.

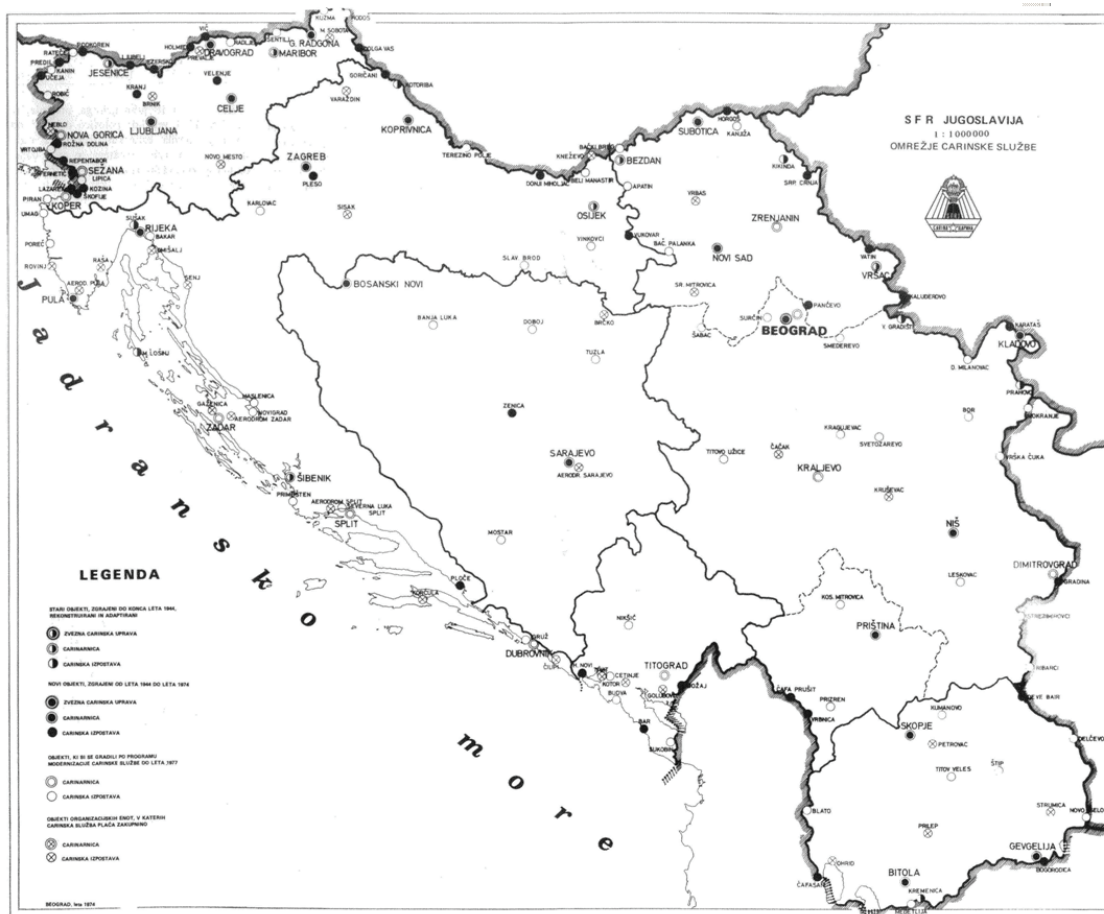
2.2 OBDOBJE OD 1965 DO 1991

2.2.1 Organizacija carinske službe

S spremembami, ki so se dogajale okrog leta 1960, naraščanjem proizvodnje, uvoza in izvoza blaga, sprejetjem novega carinskega zakona 1959 in kasnejšega 1973 ter zakona o carinski tarifi leta 1965 se je pričela povečevati tudi vloga carinske službe. Leta 1963 je bila sprejeta uredba o organizaciji in delu organov carinske službe. S tem so bili dani novi temelji razvoju, vlogi in pomenu carinske službe. Gospodarska reforma, spremenjene politične razmere in nova carinska zakonodaja postavljajo carinsko službo v popolnoma drugačen položaj. Če je prvih petnajst let praktično bolj statirala blagovnemu prometu in opravljala samo evidentiranje blagovnega prometa, je nato postala pomemben dejavnik v zunanjetrgovinskem poslovanju.

Potrebna sta bila **hitra izgradnja carinske mreže v večjih industrijskih središčih** in usposabljanje delavcev za zahtevna opravila. Carinjenje blaga je postalo nov izziv in naloga carinske službe. Posebna vloga in pomen carinske službe sta bila potrjena tudi s tem, da je leta 1967 **Zvezna carinska uprava postala samostojen organ**, odgovoren neposredno Zveznemu izvršnemu svetu, kar je ostala vse do razpada SFRJ leta 1991.

V tem obdobju so bili sprejeti še številni drugi predpisi s področja državne uprave in delovnih razmerij, ki so temeljili na razvoju samoupravljanja in soodločanja delavcev pri delu.

Mreža carinske službe SFRJ leta 1974 (Carinski pregled, glasilo Zvezne carinske uprave, posebna izdaja 30. decembra 1974, Zvezna carinska uprava, Beograd, strani 30 in 31). Foto: arhiv GCU.

Carinske mobilne ekipe so nastale in intenzivno delovale v osemdesetih letih 20. stoletja. Foto: arhiv GCU.

Leta 1970 je bil sprejet prvi zakon o carinski službi, v katerem je na sistematičen način trajno urejena vloga carinske službe in rešen niz specifičnih vprašanj, pomembnih za delovanje carinske službe.

Leta 1982 je bilo na ozemlju SFRJ že **40 carinarnic z veliko blagovnimi in mejnimi izpostavami**. V tem obdobju so odprli številne notranje izpostave za blagovno carinjenje, izpostave na poštah, v lukah, na letališčih, nekaj laboratorijev in novih regionalnih računskih centrov (ERC). Število delavcev se je gibalo okrog 4700. Na območju Slovenije je bilo na zadnji dan pristojnosti SFRJ devet carinarnic z organizacijskimi enotami.

Vse carinarnice (uprave) so bile enako organizirane. Imele so odseke za splošne in finančne zadeve, odseke za revizijo in odseke za upravni postopek in prekrške. Carinarnica Ljubljana je imela še carinski laboratorij in ERC. Imele so tudi carinske izpostave in referate za blagovno carinjenje v notranjosti države in izpostave na mejnih prehodih:

Carinarnica Ljubljana: carinske izpostave Javna skladišča Ljubljana, Kranj, Aerodrom Brnik – tudi mejni prehod, Pošta Ljubljana, Novo mesto; konsignacije Ljubljana, Krško, Carinska cona Ljubljana;

Carinarnica Celje: carinski izpostavi Titovo Velenje in Celje;

Carinarnica Dravograd: carinske izpostave Holmec, Prevalje, Vič, Radlje, Dravograd in carinski referat Libeliče;

Gornja Radgona: carinske izpostave Murska Sobota, Gornja Radgona, Kuzma, Dolga vas, Hodoš, Gederovci, Trate;

Jesenice: carinske izpostave Jezersko, Ljubelj, Korensko sedlo, Rateče, ŽP Jesenice, Karavanke;

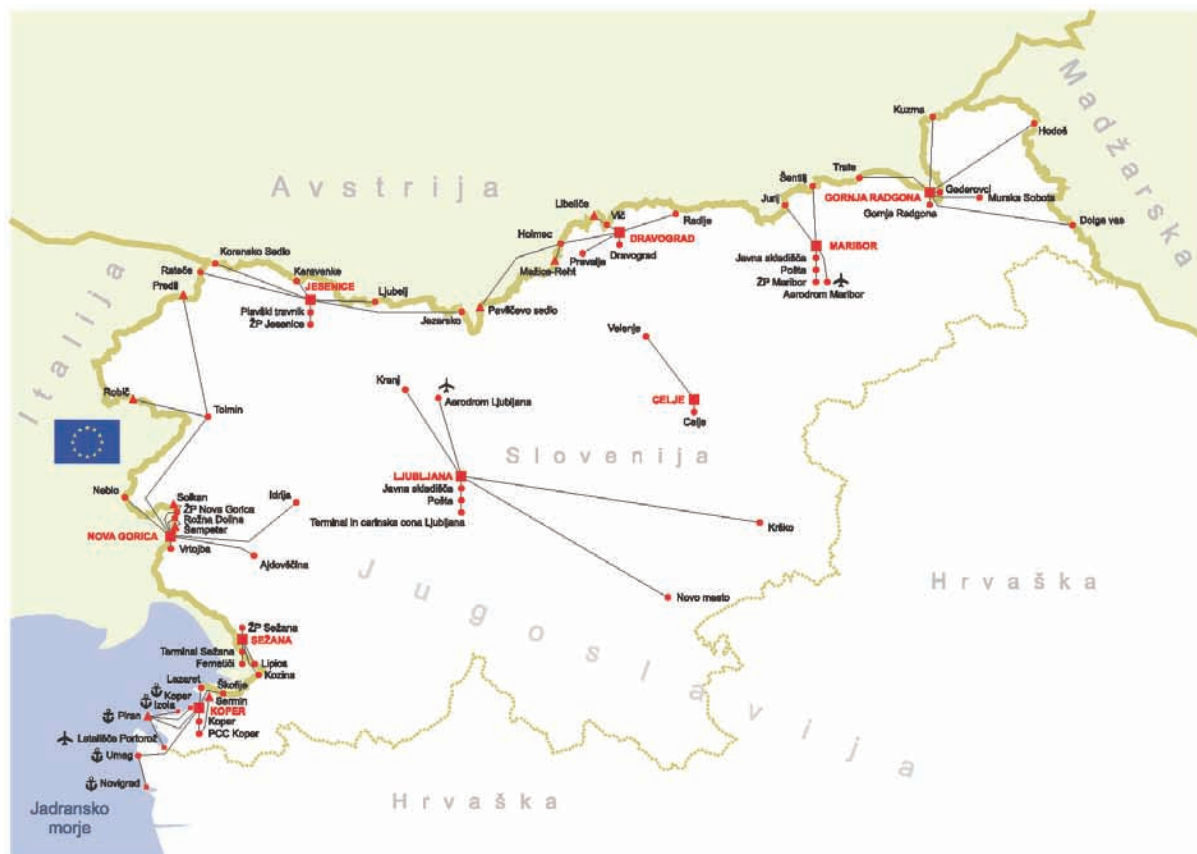
Koper: carinske izpostave Lazareti, Koper, Prosta carinska cona Koper, Škofije, Umag, carinska referata Umag in Sermin;

Maribor: carinske izpostave Pošta Maribor, Šentilj, ŽP Maribor, Aerodrom Maribor, Jurij, Javna skladišča Maribor;

Nova Gorica: carinske izpostave Predil, Robič, Rožna dolina, ŽP Nova Gorica, Dobrovo, Idrija, Tolmin, Vrtojba, Ajdovščina, carinski referat Šempeter;

Sežana: carinske izpostave Fernetiči, Kozina, ŽP Sežana, Terminal Sežana, Lipica, Repentabor, carinski referati Repentabor, Gorjansko in Klariči.

Na Slovenskem je bilo 24 notranjih blagovnih izpostav ter 42 izpostav in referatov na mejnih prehodih.

Carinska služba v Sloveniji pred osamosvojitvijo leta 1991. Avtor: Jani Ponikvar.

2.2.2 Razvoj carinskega sistema

Hiter gospodarski razvoj je narekoval prilagajanje normativne ureditve, tako da je bil leta 1973 sprejet nov carinski zakon. Vanj je bilo vložena veliko truda različnih institucij. Bil je neke vrste čiščenje ureditev v različnih zakonih, podzakonskih aktih in drugih predpisih in celovita ureditev carinskega postopka v enem zakonu. Že leta 1976 je sledil nov carinski zakon, ki je s številnimi spremembami veljal do konca do leta 1991, v Sloveniji pa smo ga uporabljali še do leta 1995. Značilnost zakona iz leta 1976 je, da so v njem zajeti vsi potrebni instituti za vodenje carinskega postopka, ki so bili prej umeščeni v številne druge zakone, zlasti zakon o carinski tarifi.

Vloga carine je bila spremenjena in usmerjena v izvajanje aktivne carinske politike države. Posebna pozornost je bila namenjena **prilagajanju potrebam gospodarstva, poenostavljanju in pocenitvi carinskih postopkov ter širjenju blagovnih carinskih izpostav v pomembnejša industrijska središča.**

Značilnost tega obdobja so različna dovoljenja, količinske in vrednostne omejitve, ki sta jih narekovala zaščita prebujajoče se domače industrije in pomanjkanje deviz. Urejanje pravic do uvoza in izvoza je potekalo prek Narodne banke Jugoslavije, ki je izdala za vsak posel posebej posebno potrdilo – **zaključke**; ti so bili priloga deklaracijam. Na **zaključkih** so bili pretežno vsi podatki, ki so bili potem na deklaraciji (od tarifne številke, vrednosti ...). **Zaključki** so bili ukinjeni šele malo pred razpadom države.

Sistem carinjenja je bil v tem obdobju vse do osamosvojitve precej zapleten in je zahteval od carinikov pri blagovnem carinjenju izjemno veliko znanja z različnih področij. Za **uvoz, izvoz, začasni uvoz, začasni izvoz, konsignacijo** se je uporabljalo okrog 15 različnih obrazcev, prirejenih za elektronsko obdelavo. Za **tranzit, uvoz in izvoz fizičnih oseb** so se uporabljali obrazci, prirejeni za ročno izpolnjevanje. Poleg carinskega zakona s kar 34 podzakonskimi akti in zakona o carinski tarifi so bili za delo carinikov zelo pomembni zakon o zunanjetrgovinskem poslovanju s 17 podzakonskimi akti,

zakon o deviznem poslovanju z 11 podzakonskimi akti, zakon o tujih vlaganjih, zakon o prostih carinskih conah, zakon o podjetjih, zakon o prometnem davku in številni drugi predpisi.⁴

Posebnost tega časa so tudi **zdomci**, ki so iz zahodnih držav prinašali različne predmete in potrošno blago, ter domači potniki, ki so množično odhajali po nakupih v tujino. Zato je bilo prometu potnikov, zdomcev in vračanju zdomcev v domovino namenjenih precej predpisov. Mejne prehode v Sloveniji so zlasti ob praznikih oblegale dolge vrste potniških vozil; takrat so priskočili na pomoč cariniki iz vse Jugoslavije.

Omejitev pri uvozu blaga so bili deležni prav vsi: podjetja, obrtniki in fizične osebe. Razlogi so bili predvsem v **pomanjkanju deviz in spodbujanju domače industrije**. Podjetja so na primer morala za veliko vrst blaga v Beograd po potrdilo, da se uvozno blago ne proizvaja v SFRJ. Obrtniki so imeli letne vrednostne omejitve pri nabavi opreme, fizične osebe pa omejitve pri nabavi osnovnih potrošnih dobrin. Seveda je bilo zato pri izogibanju omejitvam veliko iznajdljivosti in cariniki so se bolj ali manj uspešno borili s strankami, ki so bile »namazane z vsemi žavbami«. Vsi, ki smo tem obdobju živeli, se spominjamo pomanjkanja osnovnih življenjskih dobrin v takratni Jugoslaviji.

Prek Slovenije je za vse republike nekdanje države tekkel uvoz številnih drobnih kmetijskih pripomočkov (kosilnic, frez, okopalnikov, plugov ...).

Šentilj 1973: dolge, nepregledne kolone so bile značilnost naših meja.⁵

Leto 1973: carinjenje male kmetijske mehanizacije je bilo dolga leta velik izziv carinske službe.⁶

Uvozno-izvozna podjetja so edina imela pravico do uvoza in izvoza blaga. Registrirana so morala biti za opravljanje zunanjetrgovinskih poslov; tako je bilo na primer leta 1970 registriranih 1546 podjetij, od tega 346 v Sloveniji. Ta podjetja so imela za svoje delo licenco, njihovi delavci pa so morali opraviti izpit iz zunanjetrgovinskega poslovanja. Svojo monopolno vlogo so obdržala do konca obdobja SFRJ.

Z osamosvojitvijo Slovenije in razpadom Jugoslavije se je tako kot veliko drugih stvari popolnoma liberaliziralo tudi področje zunanje trgovine. Zaradi tega in zaradi izgube trgov SFRJ je veliko uvozno-izvoznih podjetij propadlo ali močno zmanjšalo svoje poslovanje. Vsako podjetje in vsak podjetnik sta lahko sama uvažala in izvažala. Kar je bilo še včeraj nemogoče, je čez noč postalo nekaj samoumevnega.

Carinjenje blaga je potekalo izključno v carinskih terminalih in carinskih skladiščih carinskih izpostav, ki so bile pretežno v notranjosti države. **Pregled dokumentov in blaga je bil praktično 100-odstoten. Carinjenje pošiljk je trajalo od dveh pa celo do deset ur.** Ni bilo poenostavitvev, analize tveganja in podobnih poznejših pridobitev. Mogoče bi lahko za neke vrste približek današnjim

⁴ Odstavek se nanaša na leto 1991 – pred osamosvojitvijo.

⁵ Udovčič. 1984. Str. 15, fotografija številka 23.

⁶ Udovčič. 1984. Str. 16, fotografija številka 26.

poenostavitvam šteli carinjenje v konsignacijskih skladiščih. Blago se je izdajalo iz skladišča z dobavnicami, fakturami ipd., konec meseca pa se je vložila carinska deklaracija za ves mesec. Vendar je bil sistem dokaj zapleten.

Pregled deklaracij in blaga je bil v tistih časih 100-odstoten.⁷
Foto: arhiv GCU.

Carinska skladišča so bila v osemdesetih letih 20. stoletja zelo aktualna. Foto: arhiv GCU.

2.2.3 Razvoj carinske tarife

Hiter razvoj gospodarstva, naraščanje proizvodnje in mednarodna vpetost Jugoslavije so zaznamovali tudi razvoj carinske tarife. **Z zakonom o carinski tarifi, ki je začel veljati 26. julija 1965, se je na področju carinske tarife začelo povsem novo obdobje.** Uvedena je bila popolnoma nova klasifikacija blaga in tudi pravila za uvrščanje blaga so se močno spremenila.

Carinska tarifa je bila razčlenjena na **4532 tarifnih postavk**. Povprečna carinska obremenitev se je z 29,48 % zmanjšala na 12,99 %. Vključene so bile tudi 204 postavke, pri katerih je bila stopnja določena s sporazumom GATT, pri 384 postavkah pa so bile stopnje določene v »pogajanjih Kennedy«⁸. V tem obdobju je Jugoslavija sklenila z Indijo in Egiptom tristranski sporazum, v katerem so bile stopnje določene za 1000 tarifnih postavk. Carinska tarifa je tako postajala vedno bolj vpeta v mednarodno določanje stopenj in je izgubljala avtonomni mehanizem določanja stopenj.

Poseben preobrat je carinska tarifa doživela s sprejemom zakona o carinski tarifi leta 1978. Carinska nomenklatura se je prilagodila razvoju tehnike in tehnologije ter se popolnoma uskladila bruseljsko nomenklaturu. Imela je 5869 postavk. Del stopenj je bil vezan na mednarodne obveznosti SFRJ, večji del pa se je določal popolnoma drugače kot dotlej. Odločilno vlogo je imelo združeno delo v okvirih samoupravnega sporazumevanja in dogovarjanja. Tako so bile carinske stopnje rezultat usklajevanja republik, pokrajin in gospodarstva. Tarifa je postala izrazit instrument zaščite domačega gospodarstva in spodbujevalec domače proizvodnje.

Obdobje je znano po velikem trudu za pravilno uvrščanju blaga. Nastali so številni **priročniki o poznavanju blaga in pravilnem uvrščanju**, izdanih je bilo **na tisoče pojasnil o uvrščanju posameznih izdelkov**. Carinski strokovnjaki so dali na stotine mnenj o uvrščanju opreme za cele tovarne, ki so se v tem obdobju intenzivno gradile.

Zadnja pomembna sprememba je bila **uvredba harmonizirane nomenklature 1. januarja 1988**. Blago je bilo v harmonizirani nomenklaturi razvrščeno v 21 oddelkov, 97 poglavij in pod 1241 tarifnih števil, ki so bile razčlenjene v 4708 tarifnih podštevil.

⁷ Carinska služba Jugoslavije 1944–1984. Carinski pregled. 1984. Str. 17.

⁸ Pogajanja Kennedy so bila pogajanja za sklenitev splošnega trgovinskega in carinskega sporazuma od 1964 do 1967 v Ženevi. Pogajanja med 66 narodi, ki so predstavljali 80 % svetovne trgovine, so med drugim prinesla znižanje carin, uspeh pa je carinski uniji omogočil predčasno izvajanje skupne carinske tarife (1. julija 1968).

Poseben članek bi lahko napisali o carinski vrednosti blaga. To področje je bilo seveda pomembno, saj je bila vrednost blaga osnova za izračun dajatev. Skozi desetletja so se uporabljali zelo različni načini vrednotenja. Znale so tabele o vrednostih za blago, ki so ga uvažale fizične osebe. Šele v 80. letih je bil sprejet sporazum GATT, ki je natančno določil pravila vrednotenja. Po pristopu SFRJ k sporazumu se v večini postopkov uporablja za vrednotenje blaga transakcijska vrednost (tj. dejansko plačana vrednost blaga).

V tem obdobju je bilo veliko literature in pripomočkov za boljše uvrščanje blaga in vodenje carinskih postopkov. Foto: arhiv GCU.

2.2.4 Informatizacija carinskih postopkov

Vnos podatkov iz deklaracije v računski sistem. Foto: arhiv GCU.

Posebno prelomnico za carinsko službo in celotno gospodarstvo pomeni informatizacija carinskih postopkov. Skokovito naraščanje zunanjetrgovinske menjave in potreba po nadziranju in spremljanju trgovinskih tokov, ki jih ročna obdelava nikakor ni mogla zagotavljati, so narekovale odločitve o elektronski obdelavi podatkov. Projekt je potekal od leta 1970 do **1975, ko je bila uvedena elektronska obdelava podatkov**. Spremenjena je bila deklaracija, ki se je prilagodila elektronski obdelavi, drugačna so bila pravila za izpolnjevanje deklaracij. **Deklaracije so se vnašale v računalnik** v petih elektronskih računskih centrih v republikah, podatki pa prenesli v centralni ERC v Zvezni carinski upravi v Beogradu. Tam so opravljali logično kontrolo vnesenih podatkov, napačne deklaracije pa vračali carinarnicam v popravilo. ERC se je pospešeno razvijal in dobival sodobno opremo vse do leta 1980. Uvedba obrazcev, primernih za računalniško obdelavo podatkov, sistema šifer, elektronske obdelave podatkov in logične kontrole, vzpostavljene nad vnesenimi podatki, je imela za posledico veliko poenotenje dela na področju celotne države. To je bil čas miselnosti, da je pravilno, kar gre skozi računalnik (nekaj te miselnosti nam je ostalo do današnjih dni). V sistemu elektronskih deklaracij so bili uvoz, izvoz, začasni uvoz in izvoz, konsignacije. Tranzit, uvoz in izvoz blaga s strani fizičnih oseb niso bili v sistemu elektronske obdelave podatkov; njim so bili namenjeni obrazci za ročno obdelavo.

Tak sistem smo v Sloveniji ohranili do leta 1995, ko so carinarnice same pričele vnašati podatke. Temu je sledilo elektronsko vlaganje deklaracij s strani špediterjev in podjetij.

2.3 VIRI

Uradni listi DFJ, FLRJ, SFRJ od leta 1944 do 1991.

Strokovne publikacije s področja carine, ki jih je izdal Carinski pregled Beograd.

Carinski pregled, Carinska služba Jugoslavije 1944–1984. 1984. Beograd: Savezna uprava carina.

Udovčić, Dragana. 1984. Carinska služba 1944–1984. Savezna uprava carina.

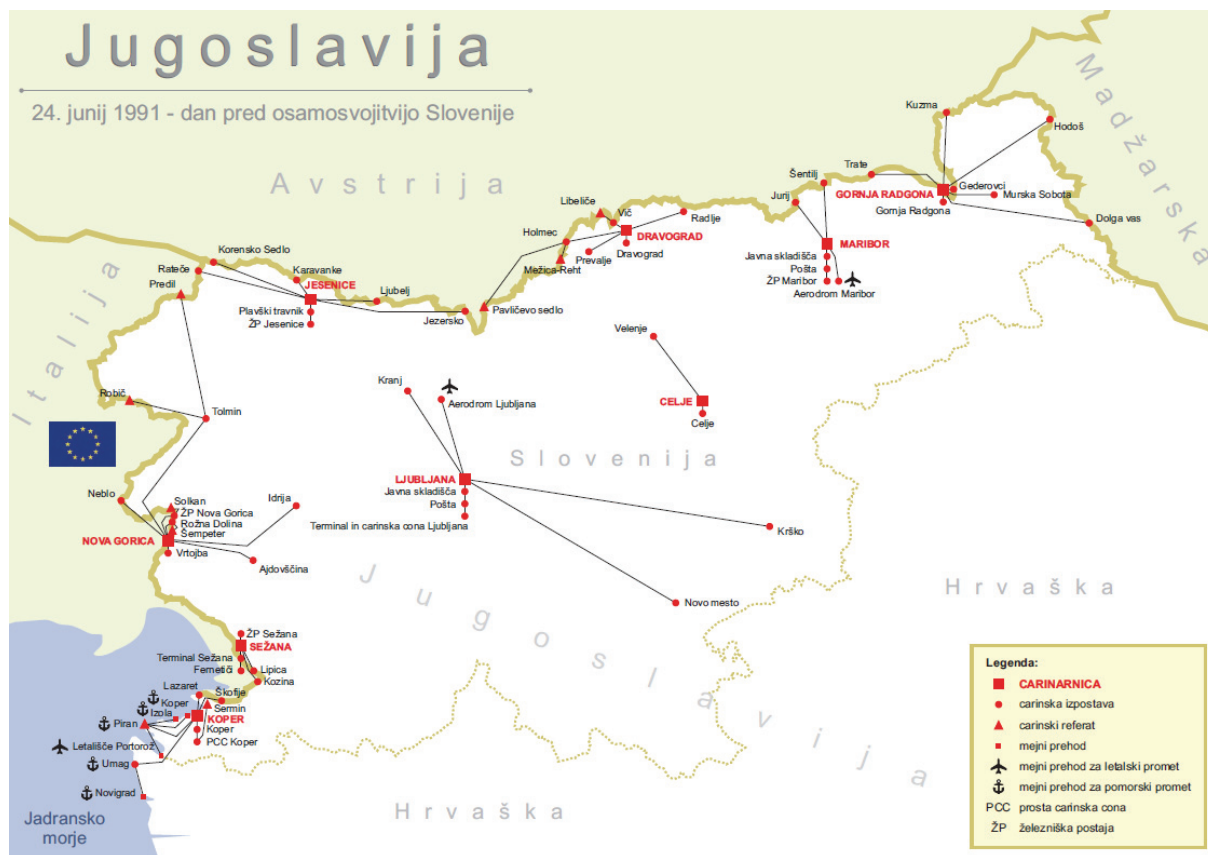
Carinski pregled, glasilo Zvezne carinske uprave, posebna izdaja, 30. december 1974, Beograd: Zvezna carinska uprava.

Carinski pregled št. 11. 1984. Beograd: Zvezna carinska uprava.

CARINIK, glasilo delavcev carinske službe SFRJ, št. 57. 1984. Beograd: Zvezna carinska uprava.

Problemi carinske službe. 1964. Sekretariat za informativno službo Zvezne skupščine SFRJ. Zvezek 5.

Zupančič, Alojz. 2008. Carinski postopki v EU. Ljubljana: Odin.

Carinski zemljevid, ki prikazuje stanje dan pred osamosvojitvijo. Avtor: Jani Ponikvar

3 VLOGA IN POMEN CARINSKE SLUŽBE PRI OSAMOSVAJANJU SLOVENIJE

KATARINA JANJIČ

Vloga uslužbencev carine na slovenskem ozemlju med osamosvajanjem je javnosti precej neznana in morda je letošnje praznovanje priložnost, da si natančneje pogledamo pomen, ki ga je imela carina v tistem času. Jugoslavija je imela carinsko službo organizirano centralistično in vodeno iz Beograda z zvezno upravo, delovala pa je v vseh republikah takratne države.

Pot ustanovitve samostojne slovenske carinske službe se je začela že decembra 1990, končala pa 25. junija 1991, ko je izšla prva številka Uradnega lista Republike Slovenije z vrsto osamosvojitvenih zakonov. Med njimi je bil pod točko 14 objavljen zakon o carinski službi, s katerim je bila uradno ustanovljena slovenska carinska služba. Zaradi uvedbe trimesečnega moratorija na osamosvojitvene zakone, ki je bil sklenjen z Brionsko deklaracijo 7. julija 1991, so mirovali vsi osamosvojitveni zakoni, vključno z zakonom o carinski službi. Po izteku moratorija 7. oktobra 1991 pa so vsi osamosvojitveni zakoni začeli polno veljati in dan pozneje, 8. oktober, je postal dan slovenske carinske službe.

3.1 POLITIČNI POLOŽAJ V LETIH 1988–1991

V začetku 80. let v Sloveniji ni bilo opaznejših opozicijskih gibanj. V letu 1982 pa so opozicijski intelektualci ustanovili Novo revijo. S stopnjevanjem kritike v javnih glasilih in razcvetom civilne družbe se je začelo odpirati vprašanje demokratizacije sistema in odnosa do Jugoslavije. Civilno gibanje je doseglo vrh med procesom proti četverici pred vojaškim sodiščem v Ljubljani konec julija 1988, ko se je Odbor za varstvo pravic Janeza Janše preimenoval v Odbor za varstvo človekovih pravic. Leta 1987 so slovenski intelektualci v 57. številki Nove revije predstavili opozicijski narodni program, ki je nastal kot odziv na srbski program. Posledice so bile hude – iz Beograda so prišle celo zahteve po aretacijah. V letu 1988 so začele nastajati opozicijske zveze kot predhodnice strank.¹

27. februarja 1989 so jugoslovanske razmere pripeljale slovensko opozicijo in republiško oblast do skupnega nastopa na zborovanju v Cankarjevem domu, ki je bilo namenjeno podpori stavkajočim rudarjem na Kosovu. Iz začetnega skupnega besedila sta nastali dve izjavi: maja 1989 sta bili objavljeni Majniška deklaracija, s katero so se zavzemali za popolno suverenost slovenskega naroda, in manj radikalna Temeljna listina Slovenije, ki je še poudarjala jugoslovanski okvir. **Septembra 1989 so bila kljub hudim pritiskom iz centra državne oblasti v Beogradu sprejeta ustavna dopolnila, ki so povečala normativno samostojnost Slovenije**, pri čemer je treba poudariti, da je jugoslovanski ustavni sistem načela Srbije, ki je s spremembo ustave izničila samostojnost Kosova in Vojvodine. Slovenske oblasti so prepovedale tudi *Miting resnice*, ki so ga napovedali srbski nacionalisti za 1. december 1989 v Ljubljani, da bi rušili slovensko oblast.²

Slovenska opozicija je novembra 1989 sklenila predvolilno koalicijo, imenovano Demos. Pred volitvami leta 1990 so kot možne rešitve za obstoj države začeli nastajati različni modeli državne ureditve, zlasti asimetrična federacija in konfederacija. Za tovrstne predloge med tedanjimi republikami ni bilo soglasja in postajalo je jasno, da Jugoslavije ne bo mogoče obdržati. Po prvih večstrankarskih parlamentarnih volitvah je oblast dobil Demos. Povolilno obdobje je bilo težko, sploh za takratno slovensko gospodarstvo, ki so ga dušili zvezni ukrepi. Zaradi različnih pogledov na takratni politični in gospodarski položaj je normativno osamosvajanje zaostajalo. Vrh Demosa se je odločil za plebiscit, ki ga je podprla tudi opozicija. **Z veliko večino 88,2 % ob 93-odstotni volilni udeležbi so odločitev za samostojnost Slovenije podprli tudi njeni prebivalci.**³

Formalno je bila Slovenija še v razpadajoči federaciji in imela predstavnike v njenih organih. Ko pa so februarja 1991 vse republike zavrnile hrvaško-slovenski predlog o konfederaciji, se je Slovenija začela

¹ Nečak, Repe: Oris sodobne obče in slovenske zgodovine, Filozofska fakulteta, Ljubljana, 2003, str. 312.

² Prav tam, str. 313.

³ Ilustrirana zgodovina Slovencev, MK, 1999, str. 398.

pripravljati na osamosvojitve. Zvezno predsedstvo je na predlog Jugoslovanske ljudske armade (JLA) sprejelo sklep o razorožitvi paravojaških oddelkov, kamor so štel tudi teritorialno obrambo. Temu se je Slovenija uprla in prevzela poveljstvo. Kljub neugodnim zunanjim okoliščinam in grožnjam iz Beograda in JLA je **slovenska skupščina 25. junija 1991 sprejela temeljno ustavno listino, ustavni zakon za njeno izvedbo in deklaracijo o neodvisnosti**. Še isti dan so slovenske oblasti prevzele nadzor nad carinarnicami in mejnimi prehodi in delovati so začeli improvizirani mednarodni mejni prehodi s Hrvaško. Naslednji dan je bila pred parlamentom, že med preletavanjem letal JLA, slovesna razglasitev neodvisnosti in samostojnosti Republike Slovenije. V noči s 26. junija na 27. junij se je začela vojna za Slovenijo.⁴

3.2 CARINSKA SLUŽBA V LETIH 1988-1991

Uspeli referendum leta 1990 za samostojnost Slovenije je spodbudil dejavnosti tudi v carinski službi. Ta je bila na slovenskih tleh organizirana v devetih carinarnicah, mejnih prehodih in izpostavah, neposredno podrejenih Zvezni carinski upravi v Beogradu. Carinska služba je bila edini represivni organ, ki na slovenskem ozemlju ni imel svoje uprave, a dejanja dokazujejo, da je bila njena vloga med osamosvojitvijo Slovenije velika in pomembna.

28. decembra 1990 so se upravniki carinarnic na slovenskem ozemlju prvič sestali na Republiškem sekretariatu za finance v Ljubljani s takratnim sekretarjem za finance dr. Markom Kranjcem. Dogovorjeno je bilo, da je treba **odvajati carinske in druge uvozne dajatve za proračun Republike Slovenije na račun, odprt pri Službi družbenega knjigovodstva (SDK)**. Od tega trenutka so cariniki začeli preusmerjati denar pobranih carin in drugih dajatev v »slovenski proračun« in ne v jugoslovanskega, s čimer so carinarnice na Slovenskem zaradi lojalnosti Sloveniji potihoma obrnile hrbet takratnim oblastem. Ta **tako imenovana carinska vojna** se je začela vsaj pol leta pred dejanskimi vojaškimi spopadi. Do zasedbe mejnih prehodov se je vodila pri blagovnem carinjenju, na osebni ravni in predvsem na tistih mejnih prehodih, kjer je potekal tovorni promet. Kakor piše zgodovinar Božo Repe, sta bila pobiranje carin in uvedeni nadzor mejnih prehodov kot najočitnejša načina delovanja nove državne meje, fizične in upravnopolitične, **povod za policijsko, vojaško in carinsko posredovanje jugoslovanske vojske v Sloveniji**, ki se je začelo 27. junija 1991.

Čez dva meseca, **20. februarja 1991**, je Skupščina Republike Slovenije sprejela **odlok o razglasitvi ustavnega dopolnila k slovenski ustavi**. Z uveljavitvijo tega pravnega akta je **imela carinska služba na Slovenskem podlago za delo po slovenskih predpisih**, pri čemer velja poudariti, da so bili cariniki na Slovenskem še vedno uslužbenci Zvezne carinske uprave v Beogradu, od koder so prejeli tudi mesečne prihodke.⁵

13. marca 1991 so se upravniki carinarnic na Slovenskem drugič sestali z Markom Kranjcem in se dogovorili, da bodo poskrbeli za praznjenje evidenčnih računov, vodenih pri carinarnicah, v korist računa, odprtega pri SDK.

5. maja so se upravniki carinarnic ponovno sestali, tokrat z Igorjem Bavčarjem, ki je bil takrat sekretar za notranje zadeve. Razpravljali so o osamosvojitvi carinske službe v Sloveniji. Dogovorili so se, da bo prvi direktor slovenske carine Franc Košir, upravnik carinarnice v Ljubljani.⁶

Po skoraj pol leta so **zvezne oblasti 20. maja 1991 ugotovile, da Slovenija ne nakazuje denarja** od pobranih carin, zato je zvezna uprava sprejela odlok o zagotavljanju izvajanja zveznih predpisov o plačevanju carine in drugih uvoznih dajatev. Odlok je bil 21. maja 1991

Prvi direktor slovenske carine Franc Košir. Foto: arhiv GCU.

⁴ Nečak, Repe: 315 in 316.

⁵ Minilo je deset let, posebna izdaja glasila Carinik, Carinski urad Nova Gorica, 2001, str. 15.

⁶ Minilo je deset let: str. 15.

objavljen v Uradnem listu SFRJ št. 37. Dopisnica Bojana Jager je 21. maja pisala za dnevni časopis Delo: *Bistvo odloka je, da carinski organi pravnim osebam oziroma podjetjem, ki niso poravnala zapadlih obveznosti, pa tudi tistim, katerih vplačana sredstva so republike preusmerile na druge račune, ne bodo carinili blaga, ne bodo pa tudi dovolili, da bi ga uskladiščili, dokler obveznosti ne bodo poravnane. Preden bodo blago dvignili, bodo morali vplačati obračunani znesek carine in drugih uvoznih dajatev na poseben račun SDK Jugoslavije v Beogradu. Carinskega nadzora nad ocarinjenim blagom bo konec šele tedaj, ko bo carinarnico obvestil, da je vplačilo prispelo na njen račun. Če obveznosti ne bodo poravnane v treh dneh, bodo z blagom ravnali po 204. členu carinskega zakona, torej tako kot z blagom, katerega uvoz je prepovedan. Tudi predlagatelj se zaveda, je poudaril Milaković, da bo uveljavitev tako strogih ukrepov povzročila velike težave v vseh podjetjih, ki niso poravnala carinskih obveznosti, še posebej v tistih, katerih vplačana sredstva so republike in pokrajini preusmerile na svoje račune. Uvedba tega odloka bi imela velike posledice za slovensko gospodarstvo, ki je bilo že tako v težavah zaradi ignorance Srbije do slovenskega blaga. Carinska služba na Slovenskem odloka ni spoštovala in začela se je carinska vojna, ki je temeljila na blagovnem carinjenju in stalnih grožnjah zvezne oblasti ter obljubah s figo v žepu s slovenske strani.*

27. maja 1991 so se upravniki carinarnic na Slovenskem ponovno sestali z Igorjem Bavčarjem, isti dan pa je po telefaksu prišlo sporočilo o začasni zamrznitvi odloka, saj je bila dana obljuba slovenskih republiških organov, da bodo carine le plačevali v zvezni proračun. Pozneje se je izkazalo, da smo ostali samo pri obljubah.

Čez pet dni, 31. maja 1991, so se upravniki carinarnic sestali v Novi Gorici in se dogovorili o enotnem nastopu carinske službe v Republiki Sloveniji, izvajanju slovenskih predpisov in nujnih kadrovske rešitvah v vseh carinarnicah. **Enotnost takratnih upravnikov in ustrezne kadrovske menjave so omogočile lojalnost novim slovenskim predpisom.** 15. junija so se upravniki sestali s predstavniki slovenske vlade, ki so želeli zagotoviti, da se bo carinska služba na Slovenskem vključila v osamosvajanje in se na terenu povezala z vodstvi UNZ, TO in drugimi strukturami.

Iz Zvezne carinske uprave je prihajala vrsta dopisov in sporočil z grožnjami, da bodo carinski delavci izgubili delo, če ne bodo upoštevali zveznih predpisov o delovanju carinske službe. Na to se je odzval Izvršni svet Republike Slovenije: carinskim delavcem na slovenskih tleh je zagotovil zaščito in ohranitev vseh pravic iz delovnopravnega razmerja, če bi jih zaradi lojalnosti slovenskim oblastem doletela uresničitev groženj zvezne carinske uprave.

SAVSKA UPRAVA CARINA
02/2 broj D-1976/2
20.06.1991. godine
B E O G R A D

C A R I N A R N I C I

S V I M

PRILOGA: Pražnjenje evidentnih i
depozitnih računa.

Obaveštavamo Vas da odmah izvršite pražnjenje naplaćenih sredstava po osnovu carine i drugih uvoznih dažbina sa evidentnih i depozitnih računa u korist propisanih računa budžeta federacije.

Prilikom podnošenja virmanskih naloga Službi društvenog knjigovodstva vodite računa da se brojevi računa u virmanskim nalogima ne prepravljaju.

Carinarnica će u buduće vršiti pražnjenje sa evidentnih i depozitnih računa u propisanim rokovima pod uslovima da Služba društvenog knjigovodstva ne vrši prepravke računa na nalogima.

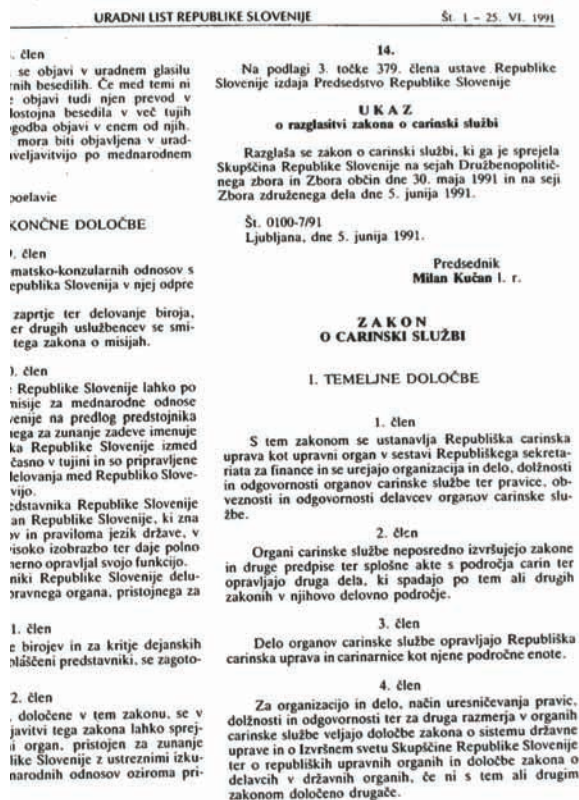
ZA POŠTOVANJE DIREKTORA
Radmila Nikođević
Radmila Nikođević

Dopis zvezne carinske uprave carinarnicam, da morajo carine in druge uvozne dajatve nakazovati v zvezni proračun v Beogradu (20. junij 1991). Foto: arhiv GCU.

Od 20. do 25. junija 1991 so se upravniki sestajali s direktorjem Zvezne carinske uprave Radoslavom Sekulićem in delegacijo petih inštruktorjev. Ti naj bi slovenske upravnike poučili o uresničevanju zloglasnega odloka o zagotavljanju izvajanja zveznih predpisov o plačilu carine in drugih uvoznih dajatev, ki ga cariniki na Slovenskem po mnenju zvezne carinske oblasti nikakor niso bili sposobni razumeti in upoštevati.

25. junija 1991 je slovenska vlada sprejela vrsto osamosvojitvenih zakonov in carinska služba je dobila svoj prvi zakon, ki je urejal njeno delovanje v novi samostojni državi. Tega dne so dotedanji upravniki carinarnic na Slovenskem prejeli od Zvezne carinske uprave odločbe o razrešitvi, nekateri delavci pa odločbe o razporeditvi na delovna mesta upravnikov in bianko odločbe o suspenzu kot nelojalni sodelavci. Naslednji dan so vse carinarnice dobile pismo predsednika

Izvršnega sveta Republike Slovenije Lojzeta Peterleta, ki je sporočal, da je na podlagi objave zakona o carinski službi carinska služba v Sloveniji postala organ v sestavi Republiškega sekretariata za finance. Zagotovil je sklenitev delovnega razmerja vsem delavcem, ki bodo 26. junija 1991 v delovnem razmerju pri carinskih organih Republike Slovenije. **Na mejnih prehodih so dopoldan spustili jugoslovanske in izobesili slovenske zastave, odstranili table z napisom SFRJ in postavili table z napisom Republika Slovenija. Cariniki na mejnih prehodih so simbole Zvezne carinske uprave zamenjali s priponko Carina Republika Slovenija.**

Slovenski cariniki so si 26. junija nadeli priponko z napisom Carina Republika Slovenija. Foto: Sabina Langus Boc.

Prvi slovenski zakon o carinski službi (objavljen 25. junija 1991)

3.3 SLOVENIJA V VOJNI

O nama SLUŽBA U RATU

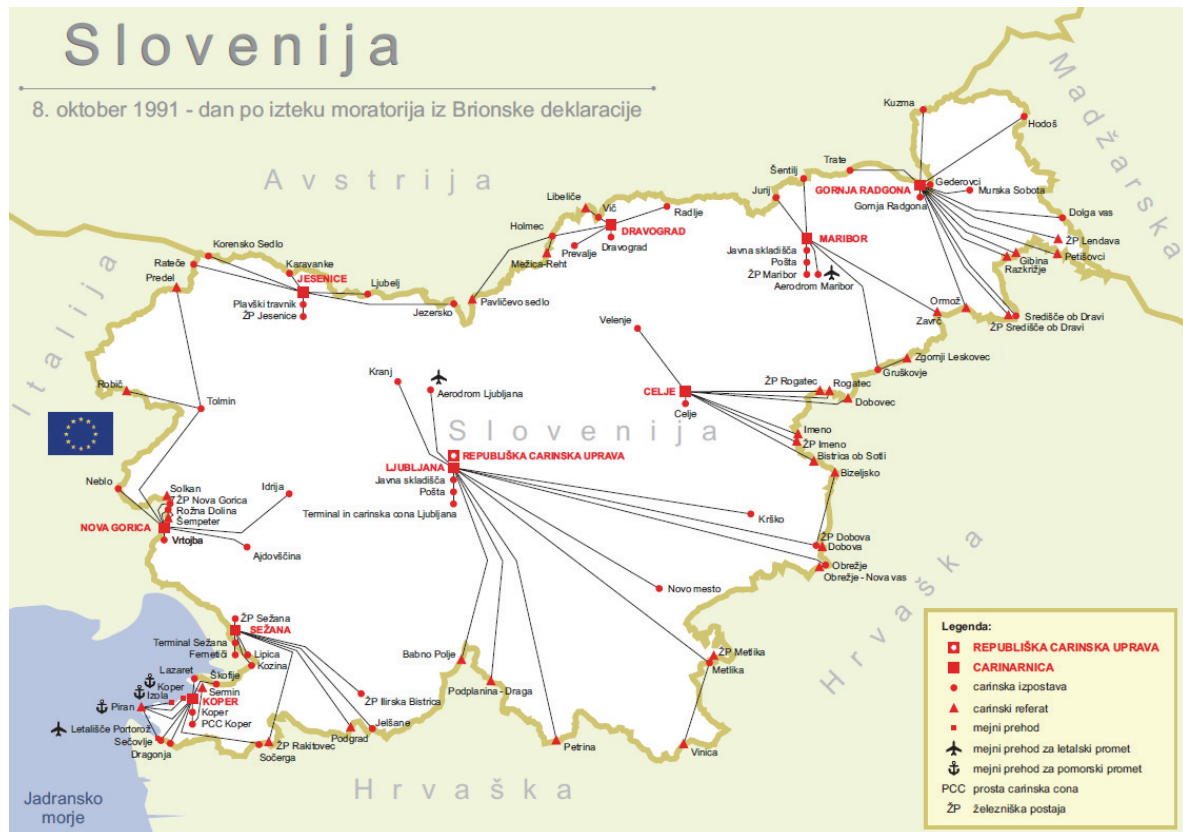
Upornim preusmeravanjem sredstava od carine i drugih uvoznih dazbina u svoje fondove, stalnim izigravanjem postignutih dogovora, taktikom odugovlačenja i učenja, Republika Slovenija je više meseci vodila carinski rat protiv SFRJ. Ova rat, nažalost, vrlo brzo prerastaje u pravi. U njega je nepotrebno uvučena i carinska služba. Posledice rata su strašne: na de setine poginulih i ranjenih, stotine uhapšenih i zarobljenih.

KAKO JE POČELO

Savezno izvršno veće naložilo je 25. juna Saveznoj upravi carina da 26. juna, od 00.00 časova, otpočne sa primenom Odluke o obezbeđivanju izvršavanja saveznih propisa o naplati carine i drugih uvoznih dazbina na teritoriji Republike Slovenije. Ova republika, kao i više puta ranije, odbila je da primenjuje dogovor postignut sa SIV-om 20. juna. Radi sprovođenja odluke SIV-a, Savezna uprava carina uputila je 62 radnika (u štampi nazvanih instruktorkama) da zajedno sa zaposlenim u carinarnicama na području Slovenije obezbede primenu vanredne Odluke SIV-a. Dokažani su sa više ili manje ljubaznosti. Sposobljeno im je da ce carinarnice u Sloveniji primenjavati republičke umesto saveznih propisa i da odbija-

ju svaku saradnju. Da su slovenački organi sve unapred isplanirali i pripremili bilo im je jasno i po tome što su carinici nosili bežetve sa natpisom «Carina - Republike Slovenije», a carinarnice i druge objekte je okupirala i čuvala policija i teritorijalna odbrana Slovenije. Vlada Slovenije odmah se pobrinula da carinske radnike prevede u carinsku službu Slovenije, čemu se oni i nisu protivili. Neki iz straha da će ostati bez posla, a većina dobrovoljno. Preko noći vladu Slovenije prevelo je dosadnih u nove upravne carinarnice u Sloveniji. Upozorenja SIV-a da organi Slovenije omoguće mimo preuzimanje poslova kontrole prelaznja državne granice od strane pripadnika Saveznog sekretariata za unutrašnje poslove nije prihvaćeno. Usledio je pokret jedinica JNA. Napadaju ih teritorijalna odbrana Slovenije. Rat je počeo.

Odlomek iz prispevka Sprovedeni do Austrije, ki je bil objavljen v Cariniku, glasilu Carinske službe SFRJ (julij, avgust 1991). Zvezni carinik, ki je prišel »pomagati« mariborski carinarnici, opisuje dogajanje 26. in 27. junija v Mariboru.

Carinski zemljevid, ki prikazuje stanje po izteku moratorija iz Brionske deklaracije. Avtor: Jani Ponikvar.

Zvezni izvršni svet je 25. junija 1991 sklenil, da morata JLA in zvezna milica zagotoviti uresničevanje predpisov o državni meji na območju Republike Slovenije. Ta sklep je bil formalnost za začetek represivnega posega proti suverenosti republike. **Na Primorskem so tanki JLA 26. junija zasedli mejne prehode**, ponoči pa so njene oklepne enote začele prodirati proti Sloveniji še iz Hrvaške oz. so se iz slovenskih vojašnic začele pomikati proti ciljem na meji in brniškemu letališču. Začela se je desetdnevna vojna za Slovenijo. JLA je bila prepričana o svojem uspehu in je na operacijo gledala rutinsko. Ni pričakovala slovenskega odpora, enotnosti prebivalstva in državopolitičnega vodstva, še zlasti pa ne uspešnosti slovenske medijske protiofenzive, ki je bila pomembna zaradi vpletanja mednarodne javnosti. Že 28. junija je v konflikt diplomatsko posegla Evropska skupnost. JLA je do tedaj **zasegla večino mejnih prehodov** in taktično ponudila premirje; nekatere njene enote so bile obkoljene, precej njenih pripadnikov se je vdalo ali prestopilo na slovensko stran, predvsem slovenski državljani, ki so služili vojaški rok ali službovali v JLA. Bojno delovanje je bilo odvisno predvsem od glavnih smeri prodiranja armade. Slovenske enote so že na Dolenjskem ustavile nekaj njenih oklepnih enot, najostrejši spopadi pa so bili na Štajerskem, Dolenjskem in v okolici brniškega letališča. Posebnost te vojne so bile množične barikade in komunikacijske zapore ter blokade enot JLA. Slovensko vodstvo je močno stopnjevalo diplomatsko dejavnost in ob medijski podpori pridobivalo na svojo stran mednarodno javnost. Po številnih sestankih z evropsko misijo, jugoslovanskim vodstvom, nemškim zunanjim ministrom in drugimi so se spopadi 4. julija 1991 prenehali. **Na Brionih** so se sporazumeli, da bo nadzor na mejah Republike Slovenije opravljala slovenska milica, **carina pa bo ostala prihodek federacije**. Na mejah bodo obnovljene razmere izpred 25. junija, slovenske oborožene sile bodo deblokirale vojašnice, vanje se bodo vrnile enote JLA, TO bo demobilizirana, vsi ujetniki pa izpušteni v enem dnevu. Slovenija in Hrvaška sta se strinjali, da za tri mesece ustavita osamosvajanje.

Začelo se je **obdobje trimesečnega moratorija**. Za nadzor nad premirjem in moratorijem so bili odgovorni opazovalci Evropske skupnosti. Med moratorijem je Slovenija nadaljevala diplomatsko dejavnost. Del slovenske javnosti je podpis sporazuma sprejel kot kapitulacijo. Skupščina Republike Slovenije je Brionsko deklaracijo 10. julija 1991 potrdila, Predsedstvo SFRJ pa je 18. julija sklenilo, da se bo JLA v treh mesecih umaknila iz Slovenije. Predsedstvo Republike Slovenije je 1. oktobra izjavilo, da bo Slovenija po izteku moratorija uveljavila suverenost in kot neodvisna država sodelovala na konferenci o Jugoslaviji v Haagu. Kljub vztrajanju Zveznega izvršnega sveta o podaljšanju moratorija

in pozivom veleposlanika ZDA v Beogradu Sloveniji, naj se po izteku moratorija odpove enostranskim ukrepom, sta Predsedstvo RS in Vlada RS obvestila mednarodno javnost, da bodo po izteku moratorija **8. oktobra 1991 začeli pravnoformalno veljati vsi sklepi slovenske skupščine z dne 25. 6. 1991, med njimi tudi zakon o carinski službi**. Slovenska carina od takrat vsako leto 8. oktobra praznuje dan carine.

Slovenski cariniki in miličniki na mejnem prehodu Rigonce oktobra 1991

3.4 SKLEP

Carina na Slovenskem je med osamosvojitvenimi dogodki z odvajanjem denarja od pobranih carin in drugih uvoznih dajatev na račun SDK odločilno pripomogla k osamosvojitvi Slovenije, saj je na ta način **polnila blagajno novonastajajoče države. Ta je sredstva pozneje, ko je izbruhnila vojna, potrebovala za obrambo razglašene samostojnosti**. Kljub neposredni podrejenosti delodajalcu – Zvezni carinski upravi – so bili carinski delavci v slovenskih carinarnicah po razglasitvi izida plebiscita o samostojnosti Slovenije lojalni slovenskim oblastem. Lahko rečemo, da so bili carinsko vojno v blagovnem prometu z zveznimi oblastmi in izvajali tihi upor proti svojim delodajalcem v korist novonastajajoče domovine. Omeniti velja še, da so bili med spopadi močno izpostavljeni nevarnostim in hudim pritiskom zveznih oblasti na mejnih prehodih. Ogrožena so bila tudi njihova življenja. Mnogi carinski uslužbenci so med vojno stopili v vrste teritorialne obrambe.

O vlogi in pomenu carinske službe v ključnih trenutkih priprave na slovensko suverenost ni bilo veliko govora. Nedvomno pa je zaradi svoje vloge pri stekanju sredstev v proračun Republike Slovenije namesto v zvezni proračun med tistimi, ki so najbolj pripomogli k osamosvojitvi.

Slovenska carinska služba ima svoj praznik 8. oktobra, v spomin na dan, ko so leta 1991 po končanem moratoriju, sklenjenem na Brionih, pravnoformalno začeli veljati vsi zakoni, sprejeti 25. junija 1991, ko je Slovenija razglasila svojo suverenost, med njimi tudi zakon o carinski službi, objavljen v Uradnem listu RS št. 1 pod točko 14.

Letos je slovenska **carinska služba praznovala dvajsetletnico obstoja**. Ob tej priložnosti se je s postavitvijo razstave o svoji zgodovini spomnila teh dvajsetih let. Na slovesnosti ob jubileju v Kongresnem centru na Brdu pri Kranju **ji je izkazal posebno čast predsednik Republike Slovenije dr. Danilo Türk s podelitvijo zlatega reda za zasluge**. V obrazložitvi visokega državnega odlikovanja je prav tako poudaril, da je slovenska carina že leta 1990 v sodelovanju in s podporo slovenskega političnega vodstva prenehala nakazovati denar od pobranih carin in drugih uvoznih dajatev v zvezni proračun, tako pa omogočila pomemben vir prihodkov nastajajoči Sloveniji. In za to dejanje je bilo potrebno veliko poguma in politične modrosti.

Carinska uprava Republike Slovenije je ponosna na visoko državno odlikovanje, zato naj njegova obrazložitev zaključí poglavje o vlogi te službe med osamosvajanjem Slovenije in prvi zbornik o zgodovini slovenske carinske službe.

3.5 ZLATI RED ZA ZASLUGE IN OBRAZLOŽITEV

*Predsednik Republike Slovenije dr. Danilo Türk
je na podlagi sedme alineje prvega odstavka 107. člena
Ustave Republike Slovenije ter 2. točke 7. člena in 10. člena
Zakona o odlikovanjih Republike Slovenije –
ZOdL-UPB1 (Uradni list RS, št. 69/04)*

odlikoval

Carinsko upravo Republike Slovenije

*za izjemen prispevek k vzpostavitvi sodobne carinske službe od osamosvojitve
Republike Slovenije do današnjih dni*

Z

ZLATIM REDOM ZA ZASLUGE

Slovenska carina 8. oktobra 2011 praznuje 20-letnico. A njeno nastajanje in vključevanje v oblikovanje nove države Slovenije je še starejše. Po zgodovinskem referendumu o samostojnosti Slovenije 26. decembra 1990 je vodstvo slovenskih carinarnic odreklo pokorščino zveznim jugoslovanskim oblastem. Začela se je carinska vojna. V sodelovanju in s podporo takratnega slovenskega političnega vodstva je slovenska carina prenehala nakazovati pobrane uvozne dajatve v zvezni proračun in tako omogočila vir prihodkov novonastajajoči državi Sloveniji. Za to dejanje je bilo potrebno veliko poguma in politične modrosti vodilnih v carini, saj je bila ta formalno vse do izteka moratorija Brionske deklaracije o prenehanju sovražnosti podrejena jugoslovanskim oblastem.

Slovenska carina je leta 1991 začela z odločnimi cariniki, staro zakonodajo in novo južno mejo, na kateri je bilo treba zagotoviti možnosti za delo ter zaposliti in izšolati carinike. Jugoslovanski carinski zakon je bil leta 1996 nadomeščen z novim. Poenostavil je carinske postopke, omogočil razvoj selektivnosti pri preverjanju in bil prvi približek evropske carinske zakonodaje.

1. maja 2004 je Slovenija postala del carinske unije EU. Prevezla je carinsko zakonodajo EU ter informacijske sisteme za usklajeno delovanje in nadzor nad izvajanjem postopkov. Pot od samostojne države do vstopa v EU je trajala le 13 let in carina je bila med prvimi državnimi organi, ki so usvojili evropsko zakonodajo s svojega področja, ter med pionirji pri uvajanju sodobnih informacijskih sistemov in sistemov poslovanja.

Carinska služba ima danes v Sloveniji pomembno davčno vlogo. Z dajatvami zbere obsežen del proračuna Republike Slovenije. S svojim delovanjem pomembno prispeva k zagotavljanju varnosti in zdravja ljudi ter dobrih pogojev za mednarodno poslovanje. Carina želi biti gospodarstvu prijazna in učinkovita sodobna služba, ki z uporabo informacijskih tehnologij omogoča slovenskim podjetjem elektronsko poslovanje ob vsakem času in spodbuja njihovo konkurenčnost. Naj bo to odlikovanje dodatna spodbuda slovenski carini kot dejavniku gospodarskega razvoja.

Za zasluge pri osamosvajanju Slovenije in uspešno vzpostavitev sodobnega carinskega sistema ter vlogo, ki jo je carina odigrala v 20 letih delovanja, podeljujem zlati red za zasluge.

Ljubljana, 7. oktober 2011

3.6 VIRI

- Bačar, Stanislav (ur.). 1999. Njim vsem pripada slava: osamosvojitveno dogajanje Ajdovščina, Idrija, Nova Gorica, Tolmin: zbornik 1991. Kromberk : Goriški muzej.
- Čelik, Pavle. 1992. Izza barikad. Ljubljana: Delo.
- Janša, Janez. 1992. Premiki: nastajanje in obramba slovenske države 1988–1992. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Križman, Silva et al. 1994. *Dan prej*. Koper: Primorske novice.
- Mikuž, Stanislav. 2011. Deset let carinske službe Slovenije. Nova Gorica: Glasilo Carinik, Glasilo delavcev urada Nova Gorica.
- Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije. 1996. Smer: Sever–Koper. Ljubljana.
- Nečak, Dušan; Repe, Božo. 2003. Oris sodobne obče in slovenske zgodovine. Ljubljana.
- Švajncar, Janez J. 1993. *Obranili domovino: teritorialna obramba Republike Slovenije v vojni za svobodno in samostojno Slovenijo 1991*. Ljubljana: Viharnik.
- Uredništvo Cankarjeve založbe. 1991. Vojna za Slovenijo. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Vidic, Marko (ur.). 1999. Ilustrirana zgodovina Slovencev. Ljubljana: Mladinska knjiga.

4 RAZVOJ CARINSKE UNIFORME, KI SO JO MED LETOMA 1843 IN 1945 NOSILI SLOVENCİ

BOŠTJAN HEPE

Zgodovina carinske uniforme na naših tleh še ni zadovoljivo raziskana. Razlogov za to je več. Tako kot mnoge druge službe so vse do druge svetovne vojne tudi carinski in carinsko-dohodarstveni uslužbenci pri spremembah v kulturi oblačenja pogosto sledili razvoju vojaškega stila oblačenja. Zadrega, ki se pojavlja v odnosu Slovencev do starih vojaških uniform, lahko zaradi tega povsem verodostojno preslikamo tudi v odnos do starih carinskih oblek. Švajncer ugotavlja, da Slovenci niso imeli svoje lastne države in svoje vojske, poleg tega so se tuji gospodarji tako hitro menjavali, da ni bilo pravega posluha za preteklost in minulo.¹ Za uniforme avstro-ogrske finančne straže in carine velja podobno kot za vojaške uniforme, da je bilo tisto, kar je bilo za Slovence realni človeški, zgodovinski in narodni spomin, za novo državo Karađorđevićev le del spomina na sovražni tabor.² Poleg tega službena obleka običajno dobi zgodovinsko patino šele, ko jo ponosi cela generacija oziroma 10 do 20 let potem, ko izgine iz uporabe. Zato moramo upoštevati dejstvo, da sta tedanji medvojni carinska in financarska uniforma bili v uporabi precej kratek čas, carinska celo samo sedem do osem let.

Po drugi svetovni vojni so nastopili drugačni časi. Nova jugoslovanska revolucionarna oblast je bila povsem zaverovana v prihodnost, v preteklosti je bilo malo prostora za kaj drugega kot za raziskovanje njenih lastnih korenin, in še na to so se spomnili dokaj pozno.³ Partizanski kroji so bili zaradi pomanjkanja oblek večinoma ponošeni do konca, nove oblasti pa bi bile do raziskovanja in zbiranja uniform v tistih časih verjetno tudi zelo sumničave.⁴ Prve možnosti za preučevanje uniform so se pokazale šele v začetku šestdesetih let, ko je Jugoslavija postajala malo bolj odprta.⁵ Zaradi manj številčne uporabe povojne carinske uniforme v primerjavi z vojaško in zaradi tega, ker je bila tedanja carina v nasprotju z milico (policijo) *savezna* (zvezna, federacijska), je bilo vprašanje preučevanja carinske uniforme na Slovenskem tretjerazredna potencialna tema. Nadaljnjo težavo povzroča, da je bila financarska služba profesionalna. Če je v podstrešnih in kletnih omarah in v skrinjah slovenskih domov še ne tako davno ležala prenekatera vojaška uniforma ali del vojaške opreme, je podobnih financarskih ostalin neprimerno manj in so praviloma zavite v anonimnost družinskih domov.

Šele v času razglasitve slovenske samostojnosti so zbiralci in muzealci pričeli skrbeti za pravočasno zbiranje jugoslovanskih uniform, med njimi tudi carinskih. Sergej Vrišer je prvi obsežneje uniformološko obravnaval uniforme na Slovenskem. Leta 1987 je izšlo njegovo delo o vojaških uniformah, leta 1991 tudi o civilnih. V slednjem delu se je Vrišer kot prvi lotil obravnave avstro-ogrskih in starojugoslovanskih carinskih in financarskih uniform na Slovenskem. Njegovo delo je zlasti za obdobje 1922–1941 oralo ledino in je neprecenljive vrednosti. Žal se Vrišer zaplete v mnoge napačne interpretacije, nejasnosti in zgrešene rekonstrukcije,⁶ zato je treba zlasti obdobje Karađorđevićev preučiti skoraj povsem na novo.

¹ Švajncer. 1997. Str. 5.

² Primerjaj s Švajncer. 1997. Str. 5.

³ Švajncer. 1997. Str. 6.

⁴ Primerjaj s Švajncer. 1997. Str. 6.

⁵ Primerjaj s Švajncer. 1997. Str. 6.

⁶ Vrišerju je priznati, da je pri preučevanju carinskih uniform in zlasti pri poznavanju krojev opravil pionirsko delo. Hkrati je treba poudariti, da je za obdobje stare Jugoslavije več kot tretjina rekonstrukcij carinske uniforme in kopenske financarske uniforme napačnih. Pri carinskih uniformah je npr. uporabljena napačna barva, saj so bile običajne uniforme temnosive, srajce svetlosive, jermen in tok za revolver pa sta bila iz rumenega usnja. Pri finančni kontroli so napake in nejasnosti enako pogoste. Za zvaničnika iz leta 1926 je uporabljena temnozeleno barva, v predpisih pa je bila določena blede zelena barva. Uporaba temnozeleno barve ob koncu dvajsetih let ni povsem potrjena. Financarske uniforme okrog leta 1926 so imele na Slovenskem večinoma balonske ali našite žepe. Suknjič iz leta 1936 ima preglobok izrez, na njem bi se morali zapirati vsi štirje gumbi. Pravilna barva površnika iz leta 1936 je olivno siva. Vrišer je glede položajne oznake na površniku uporabil napačen prevod, ki se je prikradel v slovenski uradni list – dejansko je morala biti položajna proga v obliki trikotnika obrnjena tako, da je vrh trikotnika gledal navzgor. Rekonstrukcije ramenskih pletenic so vprašljive. Pri rekonstrukciji carinske uniforme iz časa Avstro-Ogrske je Vrišer predstavil jekleno sive uniforme, ki niso bile običajne, ampak so se uporabljale le med leti 1886 in 1889 kot dopuščena izjema od ustaljenega načina oblačenja državnih uradnikov. Avstro-ogrske carinske uniforme so prav tako imele ovratnike v zeleni barvi in so se v resnici zelo malo ločevale od financarskih.

Do nadaljnega preučevanja starih carinskih in dohodarstvenih uniform ob osamosvojitvi Slovenije skoraj ni moglo priti. Vrišerjevi zapisi so ostali zgodnji osamelec, ki je moral vsaj za obdobje med obema svetovnjima vojnama čakati na prvi večji odziv še deset let. Vprašanje možnosti pridobivanja podatkov o uniformah in uniform je vezano na več dejavnikov:

- Glede pravočasnosti zbiranja oblačil in druge opreme je pereče praktično vse obdobje pred letom 1980. Razen carinskih in carinsko-dohodarstvenih gumbov, značk, kokard, nožev, bajonetov in morda kakšnega meča ali šapke se je na Slovenskem ohranilo malo gradiva iz Karađorđevićeve kraljevine, kaj šele iz habsburške monarhije.
- Medtem ko Avstrijci in Furlani gledajo na habsburško obdobje z nostalgijo,⁷ ki je še pravočasno vzpodbudila njihovo zbirateljsko žilico, v Sloveniji še danes prevladuje protiavstrijsko vzdušje, ki gotovo zavira zbirateljstvo.
- Nižja kupna moč postavlja Slovence v slabši položaj v odnosu do avstrijskih in italijanskih zbirateljev avstro-ogrskih uniform (in nekoliko boljši položaj do srbskih in drugih zbirateljev jugoslovanskih uniform).
- Ozemeljski in demografski obseg Slovenije povzroča domačim zbiralcem več težav kot Avstrijcem in Srbom.
- Oddaljenost od političnega centra prav tako predstavlja težavo. Na Dunaju in v Beogradu je več možnosti, da najdemo star kos uniforme, tudi arhivi so tam bogatejši.
- V primerjavi s carinsko-dohodarstvenimi službami so bile uniforme višjih carinskih uradnikov redkejšje, pod Karađorđevići so jih tudi v naših krajih nosili predvsem Neslovenci. Zlasti odkritje carinske uniforme iz obdobja 1925–1932 se zdi malo verjetno (upajmo, da ne tudi nemogoče).
- Glede spoštovanja tradicije so Slovenci zaradi ruptur v oblačilni kulturi in odsotnosti državotvorne samozavesti v bistveno slabšem položaju kot Srbi in Avstrijci. Verjetnost, da bi Slovenci ohranjali stare obleke, je majhna.

Ni čudno, da so se v naši sosesčini Avstrijci, Italijani in Furlani pričeli ukvarjati s preučevanjem avstro-ogrske financerske uniforme že pred desetletji (leta 1955 je izšlo posebno avstrijsko jubilejno glasilo, ki je slikovno predstavilo staro financersko uniformo) in da so leta 2001 Srbi pričeli nadgrajevati Vrišerjeve informacije o financerski uniformi. Carinske službe v Avstriji, na Madžarskem in na Češkem imajo uniforme ali dele uniform avstro-ogrskih financarjev, kar je za našo carinsko službo trenutno le pobožna želja. Srečna plat te zgodbe je, da so vsaj oni ohranili našo skupno carinsko oziroma financersko dediščino. Srbi, ki so pri raziskovanju in zbiranju medvojnih financerskih uniform v veliki prednosti, imajo manj srečno roko, saj so se tudi oni pozno lotili raziskovanja uniform, šele na prelomu obeh tisočletij. Srbska akademija znanosti in umetnosti je izdala solidno uniformološko delo o razvoju srbskih uniform, uspelo jim je pridobiti financersko šapko iz leta 1935. V zborniku te akademije pri financerski uniformi žal niso obravnavali Vrišerjevih napak oziroma nedoslednosti, ampak so celo sami zapisali nekaj nedoslednosti. Povojno uniformo carinika iz leta 1956 so predstavili slogovno neprimerno: z naborom oblek, ki so se nosile v različnih obdobjih, srajca in kravata sta iz poznejšega obdobja.

Za preučevanje razvoja carinske uniforme v okviru slovenske carinske službe doslej ni bilo veliko spodbud. Slovenci smo leta 1991 prvič v zgodovini dobili lastno carinsko službo. Večja verjetnost, da bi se pričeli ukvarjati z zgodovino lastne uniforme, se je pojavila ob desetletnici slovenske države (in s tem carinske službe). A nove uniforme tedaj še niso imele zgodovinske patine.

Slovenija je leta 2004 postala del Evropske unije in carinska meja proti Italiji, Avstriji in Madžarski je padla. Velik del nove carinske službe je postal preteklost. Ob petnajstletnici je dal Milan Jarnovič, tedanji direktor mariborskega carinskega urada, v carinskem glasilu pobudo za predstavitev lastne zgodovine. Počakati je bilo treba še nekaj let, da je pobudo ob bližajoči se dvajsetletnici povzel namestnik generalnega direktorja Stanislav Mikuž.

Čeprav nihče v ekipi carinikov, ki je leta 2011 pripravljala razstavo o slovenski carini, ni uniformolog, je potreba po podrobnejšem preučevanju carinske uniforme v različnih zgodovinskih obdobjih postala za nas nujna. Vesna Vranešič, Sabina Langus-Boc, Stanislav Mikuž in Boštjan Hepe smo se vsak za svoje obdobje lotili temeljitega zbiranja in analiziranja podatkov. V nadaljevanju predstavljam ugotovitve o razvoju carinske in dohodarstvene uniforme v Sloveniji do leta 1941.

⁷ Baskar. 2008. Str. 77.

Žal pričujoča predstavitev ni popolna. Jugoslovanske carinsko-dohodarstvene mornariške uniforme, ki jih je skiciral Vrišer, tukaj niso obravnavane, saj se na območju Slovenije niso uporabljale. Nerazrešena ostajajo vprašanja uporabe kokard, pravilne oblike fincarskih pletenic in internih predpisov o uniformah med letoma 1925 in 1935. Slabo je obdelana oborožitev medvojne finančne kontrole.

4.1 UNIFORME POD AVSTRIJO

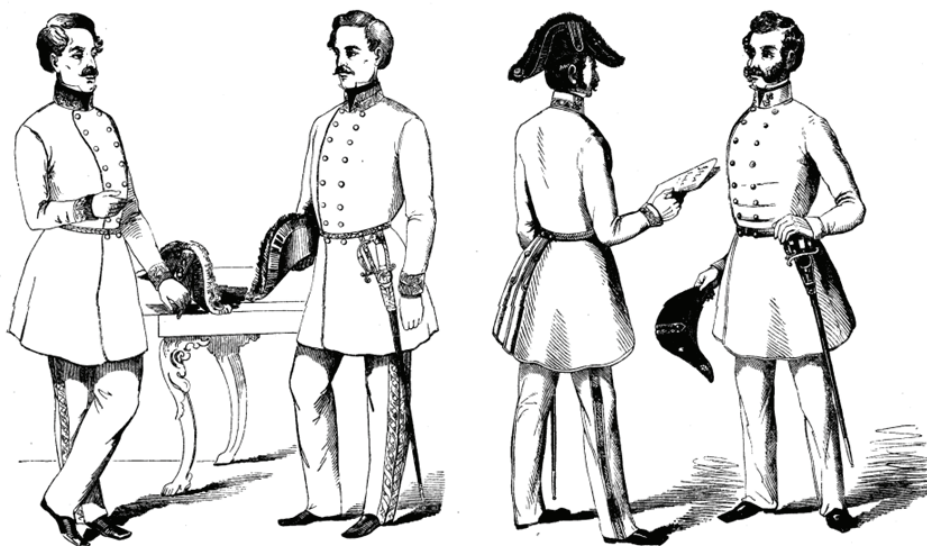
Avstrijsko colstvo oziroma carinstvo se je izoblikovalo do leta 1843. Obsegalo je strokovne carinske uradnike v ožjem smislu in operativno carinsko-dohodarstveno službo za nadzor carin in dohodarin (trošarin, monopolov).

Splošno prisoten simbol na avstrijskih in avstro-ogrskih uniformah je dvoglavi orel. Orel je bil prvotno simbol rimskih legij in kasneje postal sinonim za suverenost neke dežele.⁸ Dvoglavi orel je simboliziral avstrijski in ogrski del, cesarsko in kraljevsko čast ter posvetno in duhovno oblast.⁹

Levo: Dvoglavi orel na fincarski čaki. Objavljeno z dovoljenjem polkovnika Ferdinanda Hampla, Zollmuseum Wien.

4.1.1 Uniforma carinskih (strokovnih) uradnikov

Carinski uradniki so bili del splošnega državnega uradništva. Na podobo njihove kasnejše uniforme je močno vplival predpis o temnozeleni suknji z belimi hlačami in sabljo iz leta 1812.¹⁰ Leta 1848 so pri uniformi državnih uradnikov po vojaškem vzoru uvedli visoke ovratnike in označbe v obliki z listjem vezanih ovratnikov, ovratnih našitkov in z rozetami.¹¹ Ti suknjiči so bili značilni tudi za carinske uradnike in so imeli dva reda gumbov. Državni in s tem carinski uradniki so se delili na štiri razrede in znotraj vsakega razreda na tri čine.

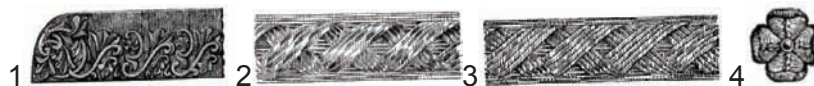
Državni uradniki po letu 1849, predstavljeni v neobarvanih vzorcih uniform Razvrščeni od prvega do četrtega razreda stojijo v smeri od leve proti desni. Barva suknjiča je bila v temnozeleni, praznje hlače pa bele in so imele stranske proge (lampasi), po katerih so se razlikovali razredi uradnikov. Podobe so iz Uradnega lista 1849, predpis 377.

⁸ Seidl. 1998. Str 23.

⁹ Seidl. 1998. Str 23.

¹⁰ Vrišer, Sergej. 1991. Uniforme v zgodovini II: Civilne uniforme na Slovenskem. Ljubljana: Založba Park. Str. 11.

¹¹ Vrišer. 1991. Str. 12.

Položajne oznake državnih uradnikov na ovratnikih: zlata vezenina za prvi razred (1), zlati bord za drugi razred (2), zlati bord za tretji razred (3), z rozetami (rožicami) so označevali posamezne čine v razredu (4, najnižji čin v razredu je imel eno rozeto, najvišji tri). Podobe so iz Uradnega lista 1849, predpis 377.

Carinski uradniki so se od drugih razlikovali po tem, da so imeli vse obrobke in visoki ovratnik v travnato zeleni barvi. Leta 1885 so bile bele pražnje hlače nadomeščene s temnozeleno barvo, četrti razred pa je tudi pri pražnji uniformi nosil običajne rusko sive (modrikasto sive) hlače.¹² Leto kasneje so za carinike sprejeli poseben predpis, da lahko mejni colni uradniki nosijo v službi suknjo vojaškega kroja iz jekleno zelenega sukna z ustreznim svetlozelenim ovratnikom, narokavjem in obrobki, colni uradniki v notranjosti pa so v pisarnah smeli obleči jekleno sivo bluzo.¹³ Vrišer predstavlja carinske uniforme prav v tej obliki. Takšna predstavitev je nedosledna, saj sta ta dva kosa obleke izjema, ki je bila v veljavi kratek čas. Tri leta pozneje je bila ta dopolnitev odpravljena.

Z novim ukazom iz leta 1889 so se uniforme oddaljile od zapetega vojaškega kroja ter postale bolj odprte in sproščene.¹⁴ Suknjič je ohranil temnozeleno barvo in dva reda gumbov, dobil pa je ležeč ovratnik in dvorogelne revere (izloge). Rob narokavja je bil pri carinikih še naprej v travnato zeleni barvi. Hlače so bile v sivi in poleti v drap barvi, plašč je imel črn ovratnik in na njem na vsaki strani našiv v obliki strelice (paroli). Pražnja uniforma je ohranila po vojaško zaprti ovratnik.

Tako spremenjena uniforma se je ohranila vse do 1. svetovne vojne.¹⁵ Kustos avstrijskega muzeja polkovnik Ferdinand Hampl mi je v ponazoritev poslal sliko carinikov in fiancarjev s Tablje (Pontebbe). Med temnozelenimi uniformami obeh služb skoraj ni mogoče razlikovati.

Novosti pri uniformi državnih uradnikov iz leta 1889: nova oblika suknjiča (1), vojaški tip »taborne« kape (2), naramne položajne oznake: zlato vezeni naramniki za prvi razred (3), pletenica iz štirih vrvic za drugi razred (4), pletenica iz dveh vrvic za tretji razred (5), dve podolžni vrvice za četrti razred (6). Čine v posameznem razredu so še naprej označevale rozete (rožice).¹⁶

Po letu 1849 so cariniki nosili za obstransko orožje dolgo sabljo, ki je imela lepo okrasje na držaju, tako na glavici kot na obokanem košu in ročaju. Pod držajem, na zgornjem zaključku rezila je sabljo krasila podoba dvoglavega orla.¹⁷ Po letu 1889 so bili cariniki oboroženi z dolgo sabljo, ki so jo hranili v nožnici. Sabljo sta sestavljala rezilo in držalo, sestavljeno iz ročaja, obokanega koša in glavice.¹⁸ Posodobljena sablja je imela manj okrasja od tiste, ki jo je določal predpis iz leta 1849.

¹² Uradni list 1885, predpis 5.

¹³ Uradni list 1886, predpis 146.

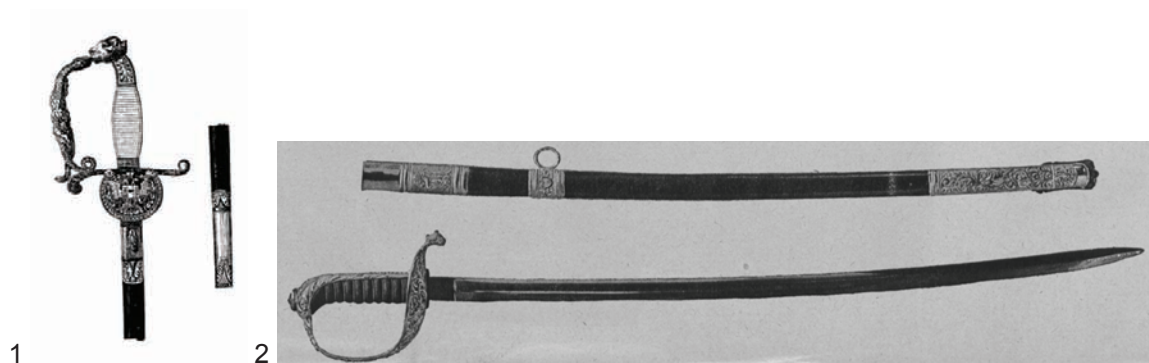
¹⁴ Vrišer. 1991. Str. 12.

¹⁵ Uradni list 1889, predpis 176. V Uradnem listu 1910 je bil s predpisom 113 uveden še široki plašč (kolobar).

¹⁶ Podobe iz Uradnega lista 1889, predpis 176.

¹⁷ Uradni list 1849, predpis 377.

¹⁸ Uradni list 1889, predpis 176.

Meča, ki so ju nosili cariniki: starinski meč iz leta 1849 (1), sodobnejši meč iz leta 1889 (2).

4.1.2 Avstrijska uniforma operativcev

Avstrijske operativne službe s podoročja carin so bile uvedene dokaj pozno, v letih med 1830 in 1843. Kot vidimo na sliki mejnih stražarjev iz leta 1830, je bila njihova uniforma za tiste čase sodobna uniforma, ki je vključevala dva elementa iz avstrijske vojaške tradicije: belo oziroma svetlo barvo in čaka. Belo barvo so v avstrijski vojski že od leta 1708 uporabljali kot barvo obleke pehotnega vojaka.¹⁹ Stara uniforma je imela frak, klobuk dvorogelnik in cilindrično prekrivalo brez krajev, ki mu pravimo čaka. Čaka (iz madž. *csákós*) je bila v avstrijskih službah pogosto temne barve in je praviloma vsebovala senčnik za zaščito obraza. Uveljavljale so se že v času napoleonskih vojn in so v Avstriji običajno imele na vrhu še okrasni cof (*pompon*). Že leta 1830 je bil v uporabi siv plašč, katerega barvo so nasledili plašči finančne straže.

Starejše uniforme: mejna straža 1830 (1), stara uniforma višjega preglednika²⁰ finančne straže iz leta 1848 (2). Sliki sta objavljeni z dovoljenjem polkovnika Ferdinanda Hampla, Zollmuseum Wien.

Kasneje se je uniforma ponovno precej spremenila. Tudi za finančno stražo so bila značilna oblačila s temnozelenim sukničem in sivimi hlačami z modrim odtenkom (t. i. rusko siva barva).²¹ Takšne barve najdemo na upodobitvi uniforme višjega preglednika iz leta 1848. Sivkaste hlače, ki so bile enakega odtenka kot plašč, so imele stransko zeleno obrobo. Če sta bila frak in bela barva praktično opuščena,

¹⁹ Vrišer, Sergej. 1987. Uniforme v zgodovini: Slovenija in sosednje dežele. Ljubljana: Partizanska knjiga. Str. 10.

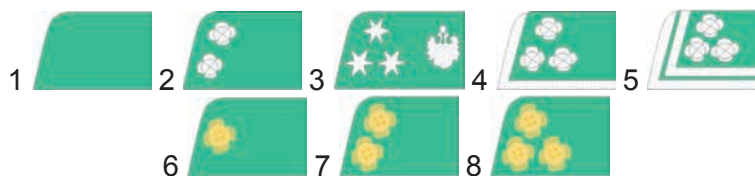
²⁰ Izraz preglednik iz habsburške monarhije in kraljevine Karadorđevićeve je označeval običajnega delavca z nižjimi čini. Danes ima ta izraz povsem drugačen pomen in ustreza avstro-ogrskim respicientom.

²¹ O razvoju uniforme finančne straže do leta 1892 glej Vetter, Arnold. 1892. Oesterreichische Finanzwache. Vorschriften über deren Organisation, Befugnisse, Pflichten und Ausbildung für den Beruf. Wien. Str. 63–75.

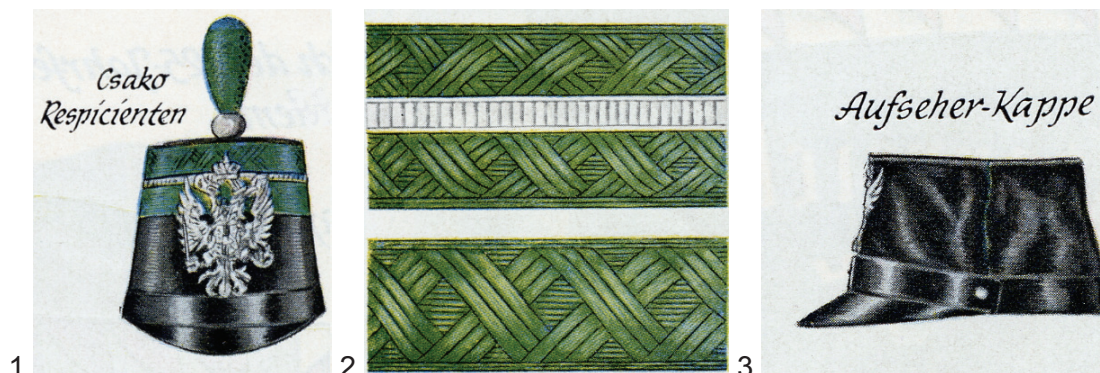
se je uporaba čake in sivih plaščev ohranila. Na razvoj uniforme finančne straže je očitno vplivala splošna uniforma državnih uradnikov. Nepoučeno oko je težko ločevalo med cariniki in finančnimi stražarji.²²

Čake so bile v zrelem obdobju še vedno prevladujoče črne, s črnim senčnikom, črnim podbradnikom in črnim stranskim delom oglavja. Stranski del oglavja je imel včasih na vrhnjem predelu širok okrasni trak v zeleni barvi. Nekatero čake so imele še vedno pompone, a v zeleni barvi, ali okrasne obročke, ki so bili nadomestek cofov. Podobno uniformo, kot so jo nosili avstrijski cariniki, so konec 19. stoletja nosili avstrijski orožniki, le da so ob običajno zeleni suknji nosili temnozelene hlače.

V drugi polovici 19. stoletja je finančna straža poznala službeno (oziroma delovno) uniformo in praznjo uniformo. Posebnost slavnostne uniforme višjih oficirjev je pokrivalo s perjanico. Tudi uporaba perjanice prihaja iz vojaške tradicije. Naglavno prekrivalo z manjšim številom peres najdemo v vojski vsaj že leta 1833.²³ Za tovrstna prekrivala je bilo značilno, da so pripadala oficirjem.²⁴ V drugi polovici 19. stoletja je bila v uporabi popolna perjanica, ki je prekrila skoraj celo častniško kapo. Pri vodilnih carinikih je bila perjanica iz črnega petelinjega perja.²⁵ Leta 1907 je prišlo do manjše spremembe v obliki uniforme, saj okrasni cof ni več omenjen.²⁶ Kot je razvidno iz slikovnega gradiva, so pred izbruhom svetovne vojne namesto rozet prodrle na uniforme šestkrake zvezdice.

Položajne oznake finančne straže na ovratniku v drugi polovici 19. stoletja in oznake višjega preglednika iz leta 1912: preglednik (1, brez oznak), višji preglednik (2), višji preglednik leta 1912 (3), inšpekcijski nadzornik (4), višji respicent (5), komisar II. reda (6), komisar I. reda (7), višji komisar (8).

Značilna pokrivala in razpoznavni znaki: čaka nadzornikov (respicientov) s srebrnim dvoglavi orlom in z zelenim čopom – pomponom (1), zeleni bordi na čakah: zgoraj za nadzornike, spodaj za višje preglednike (2), delovna kapa preglednikov (3). Mühlhauser Josef H. (1955).²⁷ Objavljeno z dovoljenjem polkovnika Ferdinanda Hampla, Zollmuseum Wien.

Avstrijska mejna straža je bila do leta 1836 oborožena s kresilnimi puškami, po tem letu z novimi puškami s Perkinsovim zaklepom, kar je prevzela tudi finančna straža, po letu 1875 pa so bili financarji vse pogostejše oboroženi s puškami tipa Wenzel.²⁸ Orožje ni bilo edina vzporednica z vojaško službo. Financarji so morali svojim nadrejenim salutirati, uradniki so se nosili kot oficirji, financarsko moštvo je

²² Vrišer. 1991. Str. 21.

²³ Vrišer. 1989. slikovna priloga 9.

²⁴ Vrišer. 1989. slikovne priloge 12, 14–15, 18–19.

²⁵ Vetter, Arnold. 1892. Str. 66.

²⁶ Taufer, Franz (zal.). Finanzwachvorshrift vom 19. Marz 1907. Str. 315.

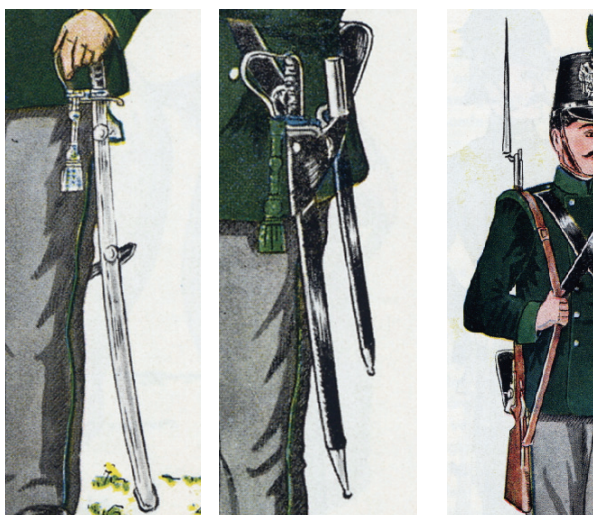
²⁷ Mühlhauser. 1955. Glej barvne priloge na koncu članka.

²⁸ Hampl. Str. 6.

nosilo čake vojaškega modela, konjeniki so bili opravljeni po vojaško in namesto pompona nosili žimast čop.²⁹

Uniforme avstrijskih stražarjev v zrelem obdobju: višji preglednik (1), respicent v običajni in v pražnji obleki (2, 3), višji komisar v paradni opravi in s črno perjanico na glavi (4). Akademski slikar Martin Stahl, objavljeno z dovoljenjem polkovnika Ferdinanda Hampla, Zollmuseum Wien.

Levo: Oborožitev financarjev: od leve proti desni si sledijo »hladna« oborožitev višjega komisarja in respicenta ter preglednikova puška. Objavljeno z dovoljenjem polkovnika Ferdinanda Hampla, Zollmuseum Wien.

Spodaj: Detlaji z uniform. Rozete so pred razpadom monarhije zamenjale zvezdice z orlom. To naj bi se po pojasnili g. Hampla zgodilo že leta 1912, po Vrišerjevem mnenju pa šele leta 1914 (Vrišer. 1991. str. 21). Objavljeno z dovoljenjem polkovnika Ferdinanda Hampla, Zollmuseum Wien.

4.2 UNIFORME POD KARAĐORĐEVIĆI

Sodobni način bojevanja z mitraljezi, topovi in izboljšanimi puškami je pred prvo svetovno vojno narekoval preoblikovanje dotedanjih vojaških uniform.³⁰ Vpeljali so udobnejše kroje v varovalnih sivih, rjavih ali zelenih barvah. Uvajanje pustih barv v civilne uniforme je zadnji pomembni vpliv vojske na

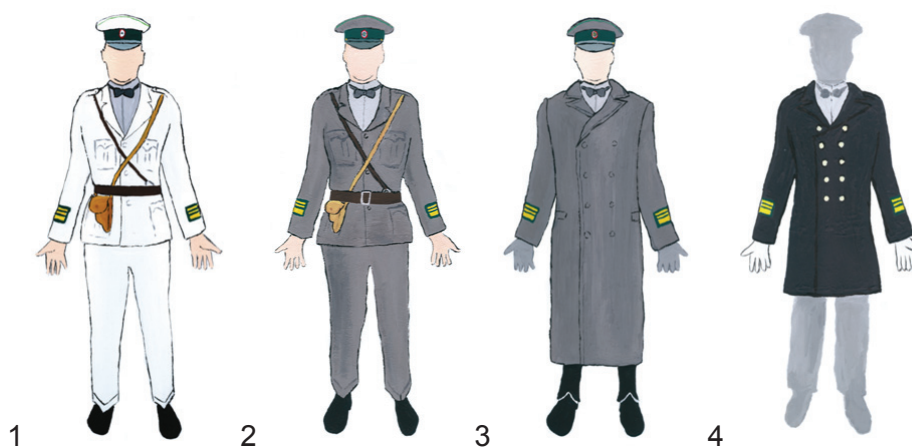
²⁹ Vrišer. 1991. Str. 21.

³⁰ Švajncer, Janez J. 1997. Uniforme. Muzej novejšje zgodovine Celje. Str. 10.

carinske uniforme. Takoj po končani vojni so bile v uporabi nepoenotene uniforme, kar se je uredilo s predpisi iz let 1921–1925. Tudi jugoslovanska kraljevina je razlikovala med carinskimi strokovnjaki in operativno carinsko-dohodarstveno službo – finančno kontrolo.

4.2.1 Uniforma carinikov

Ko se je krepila državna struktura, se je širila tudi uporaba poenotениh uniform. Oblačenje uradnikov se je sistemsko uredilo. Carinska uniforma je bila posebna, saj so jo nosili uradniki, ki so bili v stalnem stiku s tujino.³¹ Zlasti suknja carinske službe z izrezom v obliki črke V iz leta 1925³² je bila za tedanje čase zelo moderna.³³ Za carinsko uniformo so izbrali sivo barvo. Na srjaci so nosili temnosiv metuljček. Vratni reverji in bord na šapki so bili temnejšega odtenka, na bordu je bila kokarda z državnim grbom³⁴. Šapka je pokrivalo, ki izvira z ruskih območij. Širši zgornji del (pokrov, tudi dence³⁵ ali malo dno) nadomešča krajce. Sploščen pokrov ima dokaj raven vrhni del, ki se v sprednjem delu rahlo dviguje in na spodnji strani združi z obodom kape; zanj se je pozneje uveljavilo ime bord, tudi če šapka okrasnega traku (borda) sploh ni imela. Šapka je bila ključni simbol srbske in nato jugoslovanske carinske uniforme, saj se je močno razlikovala od vojaške šajkače.

Uniforme carinskih uslužbencev: poletna uniforma (1), običajna uniforma (2), uniforma z zimskim plaščem (3), svečani redingot z belimi rokavicami (4).

Poskus rekonstrukcije³⁶ carinske šapke: šapka iz leta 1925 (1), poletna šapka iz leta 1925 (2), šapka iz leta 1932 (3).

Suknjič je imel štiri našite žepe s trirogelnim preklopem. Del uniforme sta bila pas in jermen preko desnega ramena. Jermen za revolver je bil iz rumenega usnja. Takšna uniforma carinske službe je konec tridesetih let močno vplivala na številne uniforme, ki so se uporabljale v Kraljevini Jugoslaviji, zato jo lahko štejemo za eno ključnih uniform v kraljevini Karadjordjevičev.³⁷

³¹ Vasić, Čedomir. 2001. Str. 201.

³² Uradni list deželne vlade za Slovenijo 7/1921.

³³ Vasić, Čedomir. 2001. Str. 201.

³⁴ Ni jasno, ali gre za celoten grb ali samo za dvoglavega orla na ščitu.

³⁵ Dence ali malo dno, srbsko *dance* oziroma Данце.

³⁶ V pravilniku o službenih znakih iz leta 1932 ni opredeljena barva podbradnika in senčnika. Verjetno je bila črna oziroma temnejša, saj pomeni temnomodra barva vračanje v staro srbsko tradicijo carinskih šapk. Glede kokarde glej opombo pri rekonstrukciji šapk finančne kontrole.

³⁷ Vasić. 2001. Str. 201.

Rokavne položajne oznake uradnikov carinske službe: pripravnik, V. skupina (1), uradnik IV. skupine (2), uradnik III. skupine (3), uradnik II. skupine (4), uradnik I. skupine (5), direktor carinarnice (6).

Svečane uniforme carinskih oficirjev so poznale črn suknjič, ukrojen v elegantnem jahalnem kroju – redingotu (*redingote*). Za ta kroj je bilo v srbski tradiciji značilno, da je bila uniforma do pasu oprijeta, navzdol pa ni bila zares razprta. Tudi temnejša barva te uniforme je v skladu s srbsko tradicijo. Najverjetneje je predstavljal svečano obleko zgolj redingot v kombinaciji z običajnimi deli uniforme.

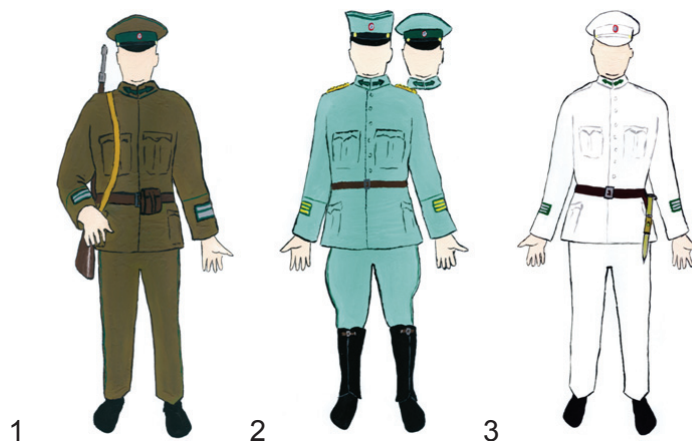
Levo: Trak na levi nadlahti je bil v kombinaciji s šapko v uporabi po letu 1932.

Carinska uniforma je imela na zunanjem spodnjem robu rokavov zlate proge, ki so predstavljale čine. Ta detajl z uniform finančnih kontrolorjev in carinikov je vplival na oblikovanje povojne carinske uniforme. Žal v carinski službi uniforma ni preživela in je v tridesetih letih prišlo do njene začasne opustitve. Namesto nje so morali uslužbenci uporabljati dva simbola.³⁸ Prvi je bil šapka, na katero je ob zelenem bordu prišla srbska tradicionalna temnomodra barva. V zeleni barvi je bila tudi vrhnja obroba šapke. Na šapki je

ostala emajlirana kokarda v državni trobojnici in z državnim grbom. Poleg šapke so morali cariniki uporabljati trak za rokav v temnozeleni barvi z zlato obrobo. Na traku je bil državni grb – dvoglavi beli orel na rdečem ščitu.

4.2.2 Operativci: uniforma finančne kontrole

Uniforma finančne kontrole je poznala bluzo, ki je imela našite žepe s trirogelnimi preklopci v kombinaciji z olivno sivo barvo in je sprva delno oponašala tuje zglede moderne uniforme. Gumbi bluze so se zapirali na notranji strani in navzven niso bili vidni. Poleg običajne olivno sive barve so poleti uporabljali belo barvo in niti bord ni bil v temnozeleni barvi.

Prve uniforme finančnih kontrolorjev: leta 1921 (1), leta 1924 s šajkačo in s šapko (2), poletna uniforma okrog leta 1930 (3).

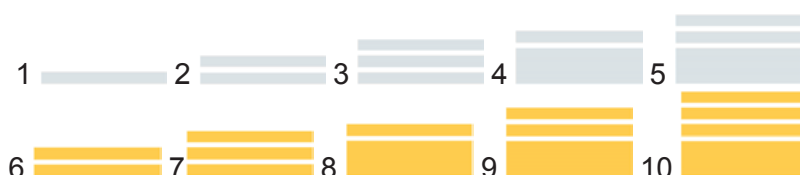
Enako kot carinska uniforma je imela tudi uniforma finančne kontrole na sredi šapke bordskokardo s trobarvnico in državnim grbom.³⁹ Bord je bil v temnejši zeleni barvi, na zunanjem spodnjem robu rokavov pa so bile zlate ali srebrne proge, ki so predstavljale čine.

³⁸ Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine, 96, letnik III/1932, oziroma Службене новине кпаљевине Југославије 263-С, letnik XIV/1932fe.

³⁹ Glede grba na kokardah je bila pri rekonstrukcijah uporabljena kompromisna rešitev. Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine 96, letnik III/1932, oziroma Službene novine Kraljevine Jugoslavije 263-С, letnik XIV/1932,

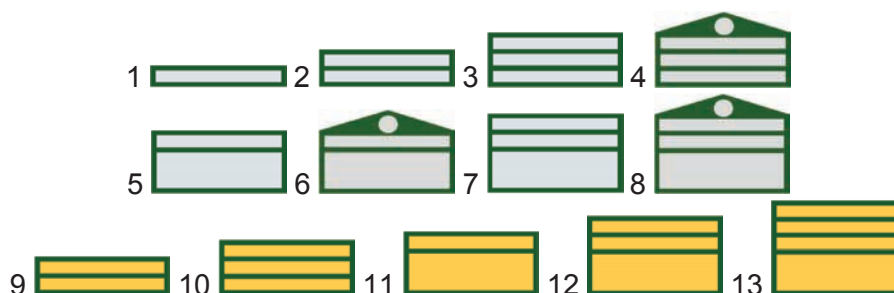

Šapke finančnih kontrolorjev: leta 1921 in uradno do leta 1924 (1), poletna šapka (2), šapka iz leta 1924 (3), šapka iz leta 1936 (4).

Rokavne položajne oznake finančne kontrole iz leta 1922: pripravnik brez izpita za poduradnika (1), pripravnik z izpitom za poduradnika (2), podpreglednik (3), preglednik II. razreda (4), preglednik I. razreda (5), uradnik X. razreda (6), uradnik IX. razreda (7), uradnik VIII. razreda (8), uradnik VII. razreda (9), uradnik VI. razreda (10).

Leta 1923 so se poleg šapke iz srbske tradicije ponovno pojavile naramenske položajne oznake v obliki pletenic⁴⁰ in šajkača – srbsko tradicionalno cilindrično pokrivalo z nekoliko višjimi stranskimi deli oboda in ne povsem ravnim pokrovom.⁴¹ Proge, ki so označevale položaj, so dobile temnozeleno podlago.⁴²

Rokavne položajne oznake finančne kontrole iz leta 1923: pripravnik brez izpita za poduradnike (1), pripravnik z izpitom za poduradnika (2), podpreglednik (3), podpreglednik z izpitom za višji čin (4), preglednik II. razreda (5), preglednik II. razreda z izpitom za višji čin (6), preglednik I. razreda (7), preglednik I. razreda z izpitom za višji čin (8), uradnik X. razreda (9), uradnik IX. razreda (10), uradnik VIII. razreda (11), uradnik VII. razreda (12), uradnik VI. razreda (13).

prikazuje trak na rokavih s poenostavljenim državnim grbom. Iz tega sklepamo, da je kokarda na carinski šapki po letu 1932 verjetno vključevala poenostavljen grb; še toliko bolj to velja za šapke uradnikov in poduradnikov finančne kontrole (primerjaj tudi s šapko finančne kontrole iz leta 1935 s poenostavljenim grbom; Vasić, Čedomir. 2001. Str. 207).

⁴⁰ V podrobnosti glede pletenic se pričujoče besedilo ne spušča. Vrišerjeve rekonstrukcije so vprašljive, kar kaže lepo vidna pletenica s petdelnim prepletom na ramenih financarja Andreja Vaupotiča.

⁴¹ Uradni list deželne vlade za Slovenijo 4/1922.

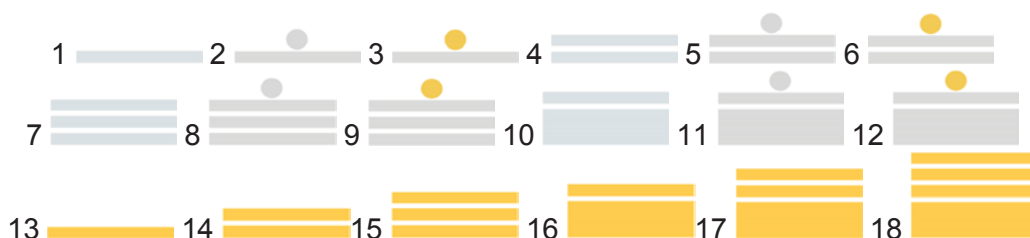
⁴² Vasić. 2001. Str. 207.

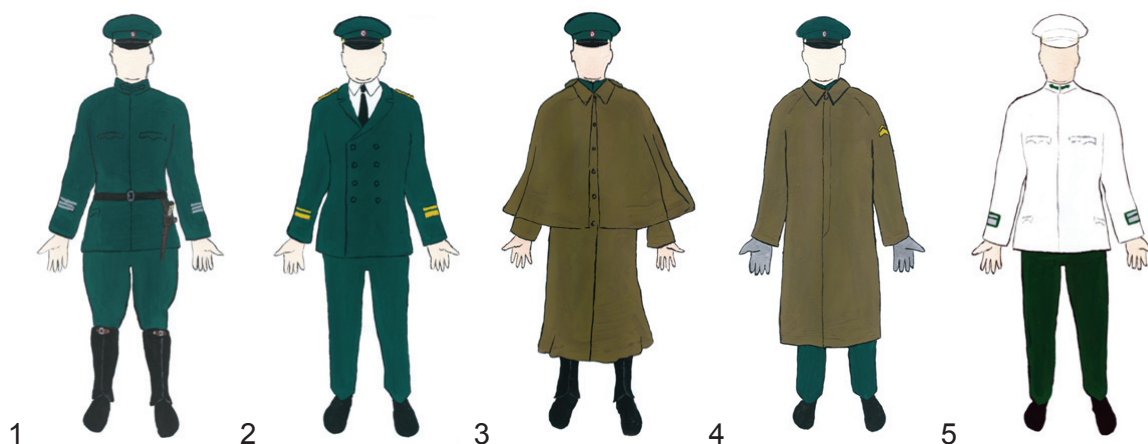
Levo: Finančni kontrolor Andrej Vaupotič v poletni uniformi leta 1933. Objavljeno z dovoljenjem Marjana Glihe Vavpotiča

Uniforme s konca dvajsetih in začetka tridesetih let nastopajo v dveh barvnih niansah, od katerih nobena ni blede zelena. Zelo dobro je to vidno npr. na fotografiji financarjev iz Subotice iz leta 1932. Tudi na fotografiji financarja Andreja Vaupotiča je pri fotografiji s poletno uniformo s temnimi hlačami zapisana letnica 1933. Dopustiti moramo torej možnost, da je bila poleg olivne barve že tedaj vpeljana temnozeleno barva.⁴³

Leta 1936 je prišlo do zadnje večje spremembe v uniformi finančnih kontrolorjev.⁴⁴ Barva uniforme je bila temnozeleno, žepi so bili vrezani, gumbi prikriti. Naramenske položajne oznake uradnikov so se ohranile, nekaj manjših sprememb je nastalo pri progah za položajne oznake. Na sredi prednjega spodnjega dela šapkinega denca (malo nad kokardo) so se kot okras lahko pojavile majhne značke finančne kontrole.

Rokavne položajne oznake finančne kontrole: pripravnik (1), pripravnik z izpitom za višji čin (2), pripravnik z izpitom za uradniški čin (teoretično, 3), podpreglednik (4), podpreglednik z izpitom za višji čin (5), podpreglednik z izpitom za uradniški čin (teoretično, 6), preglednik II. razreda (7), preglednik II. razreda z izpitom za višji čin (8), preglednik II. razreda z izpitom za uradniški čin (9), preglednik I. razreda (10), preglednik I. razreda z izpitom za višji čin (11), preglednik I. razreda z izpitom za uradniški čin (12), uradnik X. razreda (13), uradnik IX. razreda (14), uradnik VIII. razreda (15), uradnik VII. razreda (16), uradnik VI. razreda (17), uradnik V. razreda (18).

Uniforme iz poznega obdobja: z bluzo in nožem (1), s suknjo (2), z dežnim plaščem (3), s površnikom (4), letna uniforma brez državnih simbolov, pasu in orožja iz maja 1941 (5).

Carinski in financerski uniformiranci so nosili orožje. Cariniki in financerski uradniki so lahko nosili revolver, financerski uradniki tudi sabljo, običajni financarji pa puško, revolver, bajonet ali nož.⁴⁵ Po

⁴³ Primerjaj s slikovnim gradivom pa tudi z: Vrišer. 1991. Str. 41.

⁴⁴ Службене новине кпаљевине Југославије 55-ХІІІ/1936 in manjša dopolnitev v: Службене новине кпаљевине Југославије 135-ХLVIІ/1940.

⁴⁵ Vrišer. 1991. Str. 40.

letu 1936 so uradniki nosili kratka pozlačena bodala, podobna mornarskim, poduradniki so imeli bajonet, revolver ali puško, pregledniki tudi poseben meč.⁴⁶ Novost na uniformah financarjev je bila kravata, ki so jo nosili z dolamo ali suknjičem. Kravata kot moderen dodatek k uniformi se je obdržala tudi pri carinikih poveljne Jugoslavije.

Po propadu Kraljevine Jugoslavije so morali razoroženi finančni kontrolorji opravljati finančni nadzor za svoje nove gospodarje. S šapke so morali odstraniti kokardo z državnim grbom kraljevine in sploh vse okrasje, ki je spominjalo na predvojno oblast.

Nekatere oznake finančne kontrole: gumb finančne kontrole (1), značka finančne kontrole, ki jo hrani Carinska uprava RS (2), vratna strelica (paroli) in petdelna naramenska pletenica na letni uniformi finančnega kontrolorja Andreja Vavpotiča (3). Fotografija je last Marjana Glihe Vavpotiča in objavljena z njegovim dovoljenjem.

Bodalo in sablja finančne kontrole. Objavljeno z dovoljenjem Marjana Glihe Vavpotiča.

⁴⁶ Vrišer. 1991. Str. 41.

4.3 VIRI

- Baskar, Bojan. 2008. Martin Krpan ali habsburški mit kot sodobni slovenski mit. *Etnolog* 18 (2008): str. 75–93.
- Damjanović, Nebojša. 2001. Пазвој службеног одеванја у Србији у XIX. и XX. Веку. Beograd: Srpska akademija nauke i umetnosti. Vasić Č. /ur./. Службено одело у Србији у 19. и 20. Веку, str. 172–225.
- Hampl, Ferdinand: Die Zollwache seit 1830. Spletni vir: http://www.zollwache.at/zollwache/Die_Zollwache_seit_1830_WZ.pdf; pridobljeno 1. 6. 2011.
- Mühlhauser, Josef H. 1955. 125 Jahre Österreichische Zollwache: Festschrift. Wien.
- Savić, Vanja. Istorijaska simbolika srbskog grba. Jat airways. Internetni vir: http://www.jat.com/active/sr-latin/home/main_menu/travel_info/jat_review/oktobar_2007/simbolika_srpskog_grba.html; pridobljeno 26. 9. 2011.
- Seidl, Ernst. 1998. Die Geschichte der Kärntner Zollverwaltung. Klagenfurt: [mæxx].
- Службене новине кпаљевине Југославије 21-IV/ 1925.
- Службене новине кпаљевине Југославије 39-IX/ 1925.
- Службене новине кпаљевине Југославије 263-C- XIV/1932.
- Службене новине кпаљевине Југославије 55-XIII/1936.
- Службене новине кпаљевине Југославије 135-XLVII/1940.
- Istorijat carinske službe. Spletni vir Uprave carina: <http://www.carina.rs/lat/ONama/IstorijatCarinskeSluzbe/Stranice/Istorijat.aspx>; pridobljeno 3. 8. 2011.
- Službeni list kraljevske banske uprave Dravske banovine, 96-III/1932.
- Švajncer, Janez J. 1997. Uniforme. Celje: Muzej novejšje zgodovine.
- Taufer, Franz (zal.). Finanzwachvorshrift vom 19. Marz 1907.
- Uradni list 1849, predpis 377.
- Uradni list 1885, predpis 5.
- Uradni list 1886, predpis 146.
- Uradni list 1889, predpis 176.
- Uradni list 1910, predpis 113.

Uradni list deželne vlade za Slovenijo 7/1921.

Uradni list deželne vlade za Slovenijo 4/1922.

Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo 105/1922.

Uradni list pokrajinske uprave za Slovenijo 109/1922.

Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti 76/1924.

Vetter, Arnold. 1892. Oesterreichische Finanzwache. Vorschriften über deren Organisation, Befugnisse, Pflichten und Ausbildung für den Beruf. Wien.

Vasić, Čedomir. 2001. Одеда грађанских служби. Str. 201. Vasić, Čedomir /ur./. 2001. Слчжвено одело у Србији у 19. и 20. Веку. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti. Str. 172–225.

Vrišer, Sergej. 1987. Uniforme v zgodovini: Slovenija in sosednje dežele. Ljubljana: Partizanska knjiga.

Vrišer, Sergej. 1991. Uniforme v zgodovini II: Civilne uniforme na Slovenskem. Ljubljana: Založba Park.

5 RAZVOJ CARINSKE UNIFORME MED LETI 1944 IN 1991

MAG. STANISLAV MIKUŽ, IVAN ŽIVKO

5.1 UNIFORME

5.1.1 Uniforma od 15. novembra 1944 do 8. marca 1956

Po dostopnih virih je bila uniforma v prvih letih po drugi svetovni vojni precej neenotna. Carinska služba je doživljala številne reorganizacije in je zmanjševala število uslužbencev. Na fotografijah iz tega obdobja lahko opazimo mejne stražarje, carinike v zelo različnih uniformah. V virih nismo zasledili podatka o obstoju predpisa o nošenju uniforme.¹ V različnih okoljih so se uslužbenci znašli različno in nosili uniforme, ki so bile pri roki, ali pa so sami poskrbeli za nove uniforme.

Prve uniforme so cariniki dobili spomladi leta 1952. Uniforme so bile svetlo rjavo rumenkaste barve. Svetla barva je bila takrat problem predvsem pri kontroli vlakov, ki so jih vlekle pretežno parne lokomotive. Nadzorniki z nižje šolsko izobrazbo pa so imeli uniforme črne barve. Nadzorniki so opravljali predvsem kontrolo potniškega prometa na mejnih prehodih, na vlakih pa so vršili preglede na težje dostopnih mestih.

Pravilnika o nošenju uniforme v tem obdobju nismo našli v Uradnih listih, verjetno je bil objavljen v kakem internem aktu, ki pa nam ni dostopen.

Levo zgoraj: Carinska stražarja na dvolastniškem mejnem prehodu D. Lendava leta 1948²

Desno: Fotografija je nastala spomladi leta 1952 na železniški postaji Šentilj. Prvi iz leve strani je dolgoletni upravnik Carinamice Maribor g. Mirko Weingerl. Foto: arhiv GCU.

Levo: Šinjel se je v zimskem obdobju uporabljal do leta 1963. Drugi deli uniforme na fotografiji so iz poznejšega obdobja.³

5.1.2 Uniforma od 8. marca 1956 do 22. avgusta 1962

Po dostopnih podatkih je bil prvi predpis o enotni uniformi objavljen v Uradnem listu FLRJ št. 11, z dne 8. marca 1956. To je bil odlok o službeni obleki carinskih delavcev. Predpisana uniforma je bila olivno rjave barve, zimska in letna. Sestavljali so jo suknjič, hlače, šinjel, šapka

¹ Uniformni dualizem je bil ob prelomnicah v srbski in jugoslovanski zgodovini pogost pojav.

² Udovčić, Dragana. 1984. *Carinska služba 1944–1984*. Beograd: Savezna uprava carina.

³ Vasić, Čedomir /ur./. 2001. Katalog. Vasić, Č. (ur.): *Службено одело у Србији у 19. и 20. Веку*. Beograd, Srpska akademija nauke i umetnosti, str. 221.

in čevlji. Delavci, ki so delali v kontroli prometa, so imeli še dežni plašč in kombinezon. Uniforma je pripadala vsem delavcem, ki so delali v kontroli različnih vrst prometa, delavcem v reviziji, pri prekrških, v carinjenju, pa tudi šoferjem in kurirjem.⁴ Ta odlok je v slovenski carinski zgodovini prvi ohranjen predpis o ženski carinski uniformi; za razliko od moških so nosile beretke in krilo.⁵

5.1.3 Uniforma od 23. avgusta 1962 do 18. marca 1971

Pravilnik o službeni obleki delavcev carinske službe, objavljen v Uradnem listu FLRJ št. 33/62, je razširil nabor delavcev, ki so nosili uniformo, in število kosov uniforme. Leta 1962 so bile prvič uvedene oznake na uniformah. Na levi strani uniforme se je nosil emblem velikosti 3 x 5 cm. Položajnih oznak ni bilo. Položaj uradnika je bil razviden s šapke. Strokovni delavci so imeli podbradnik iz pozlačenega prediva, prepletenega v obliki traku, nadzorniki so imeli podbradnik v obliki posrebrenega prediva, šoferji, kurirji in tehnično osebje pa podbradnik iz črnega usnja. Na kapi je bila petkraka zvezda brez podloge.

Zlasti zimska uniforma predstavlja zanimivo kontinuiteto, saj je združila prvine predvojne carinske uniforme (svetlosiva srajca, temnosiva kravata), kopenske finančne kontrole (olivna barva) in pomorske finančne kontrole (mornarski kroj šapke s predivom).⁶

Šapke, na katerih je trak na podbradniku predstavljal položajno oznako.

Znak, ki so ga nosili carinski delavci od leta 1962 do leta 1967. Znak v obliki črke C je bil na levi strani oblačila do leta 1976. Foto: arhiv GCU.

V letu 1963 so bile v Uradnem listu FLRJ št. 2/63 objavljene spremembe pravilnika. Kroji nekaterih delov uniforme so bili nekoliko posodobljeni, šinjel je bil zamenjan z zimskim plaščem z vložkom.

Pravilnik o službeni obleki carinskih delavcev, objavljen v Uradnem listu SFRJ št. 9/1967, je dopolnil carinsko uniformo z novimi kosi, predvidel uniformo za vse delavce carinarnic in uvedel novo obliko znaka, na katerem je grb SFRJ nadomestil znak v obliki črke C olivne barve.

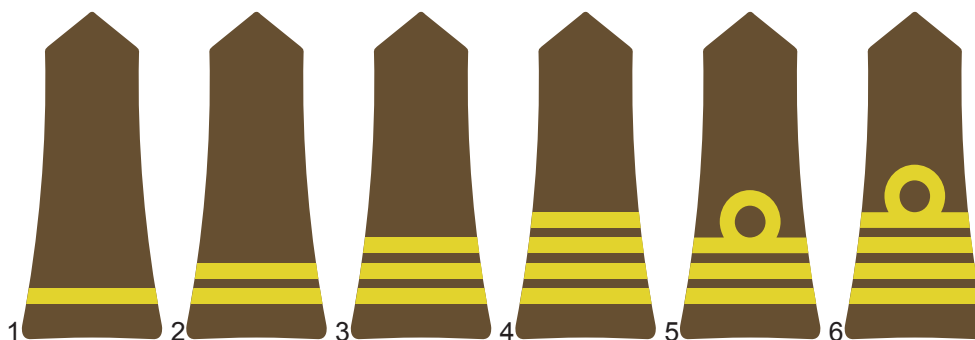
⁴ Predpis je predvidel, naj bi kroj, barve in oznake podrobneje opredelil direktor Uprave carin. Ta interni akt nam žal ni dostopen. Tudi avtorji srbskega zbornika o uniformah pravilnika niso navedli; glej Vasić, Čedomir /ur./, 2001. *Службено одело у Србији* у 19. и 20. Беку: Каталог. Београд: Српска академија науке и уметности, стр. 221. Mikulan in Smutni še leta 2009 ugotavljata, da se prvi javno dostopni pravilnik o carinski uniformi pojavi šele leta 1962. Mikulan, Krunoslav; Smutni Emil: Znakovlje carinske službe FNRJ/SFRJ. OBOL, letnik XLVII, št. 61, str. 47.

⁵ Izraz suknja v povojni carinski terminologiji namreč pomeni krilo. To je razvidno tudi iz kasnejših predpisov.

⁶ Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti 76/1924.

5.1.4 Uniforma od 19. marca 1971 do 14. maja 1982

Pomembno spremembo uniforme je prinesel pravilnik o službeni obleki carinskih delavcev iz Uradnega lista SFRJ št. 12/71. Znak ostane enak, prvič pa se na službeni obleki pojavijo položajne oznake. Položajne oznake so na rokavih zimskega suknjiča, in sicer v obliki enega izmed štirih trakov, ki so široki 10 mm in razmaknjeni 5 mm. Število trakov je bilo odvisno od mesta, ki ga je delavec zasedal po sistemizaciji. En trak so imeli nadzorniki, ki so v tem obdobju delali na maloobmejnih prehodih in praviloma niso imeli 4-letne srednješolske izobrazbe, dva trakova so imeli cariniki s srednješolsko izobrazbo, tri delavci z višješolsko izobrazbo, štiri pa delavci z visokošolsko izobrazbo. Vodje organizacijskih enot so imeli na tretjem oz. četrtem traku krog.

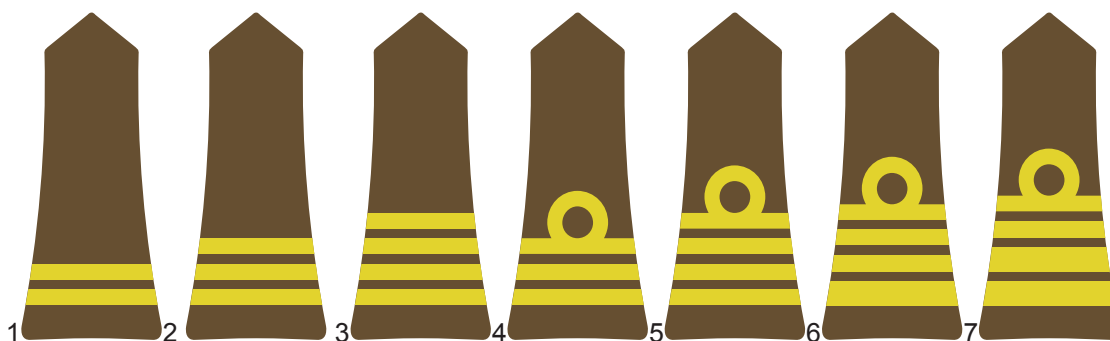

Položajne oznake 1971: nadzornik (1), carinik s srednjo izobrazbo (2), carinik z višjo izobrazbo (3), carinik z visoko izobrazbo, vodja organizacijske enote z višjo izobrazbo (5), vodja organizacijske enote z visoko izobrazbo (6). Avtor skic: Darko Katrašnik.

Kadar se ni nosil suknjič z opisanimi oznakami, so se na letni srajci, letnem suknjiču in plašču nosili naramniki z opisanimi položajnimi oznakami. Leta 1976 (Uradni list SFRJ, št. 14/76) je bil znak v obliki črke C zamenjan z novim, ki je z majhno spremembo leta 1984 ostal v uporabi do leta 1991.

5.1.5 Uniforma od 15. maja 1982 do 14. julija 1990

V Uradnem listu SFRJ št 24/82 je bil 7. maja objavljen pravilnik o službeni obleki delavcev v organih carinske službe. Nošenje uniforme je omejil na operativne delavce. Strokovno-tehničnemu osebju carinarnic uniforma ni več pripadala. Pravilnik je določal, da se namesto kovinskega emblema uporablja emblem iz žakardne tkanine, vendar se zdi, da ta določba v praksi ni bila uveljavljena.⁷

Položajne oznake: carinik s srednjo izobrazbo (1), carinik z višjo izobrazbo (2), carinik z visoko izobrazbo (3), vodja organizacijske enote z višjo izobrazbo (4), vodja organizacijske enote z visoko izobrazbo (5), pomočnik upravnika (6), upravnik carinarnice (7). Avtor skic: Darko Katrašnik.

Spremenile so se tudi položajne oznake. Tako kot v pravilniku iz leta 1971 so bile tudi tokrat na rokavih suknjiča in naramnikih. Po letu 1982 so bile oznake v obliki dveh do štirih črtic širine 10 mm in v razmaku 5 mm. Vodje organizacijskih enot so imeli na drugi, tretji oz. četrti črtici krog. Položajne oznake so dobili tudi upravniki in pomočniki upravnikov. Upravniki so imeli dve črtici širine 15 mm in

⁷ Mikulan, Krunoslav; Smutni, Emil: Znakovlje carinske službe FNRJ/SFRJ. OBOL, letnik XLVII, št. 61, str. 49.

dve črtici širine 10 mm, na zadnji črtici krog, pomočniki eno črtico širine 15 mm in tri črtice širine 10 mm, na zadnji črtici krog.

Znak, ki se je uporabljal vse do osamosvojitve Slovenije.

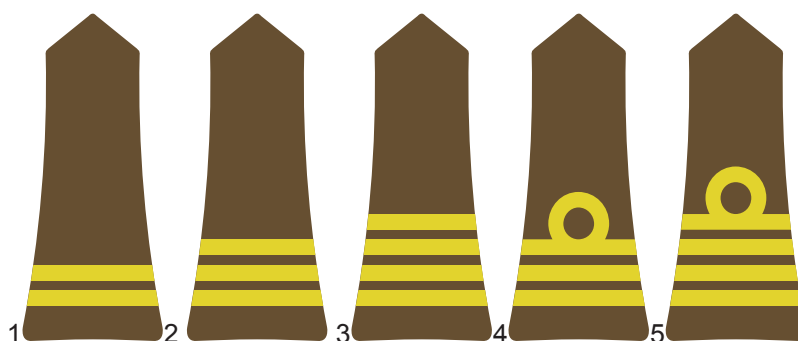
Moško in žensko pokrivalo z zvezdo

Moška in ženska uniforma, ki sta se nosili med letoma 1982 in 1990. Foto: Kostja Prinčič.

5.1.6 Uniforma od 14. julija 1990 do 25. junija 1991

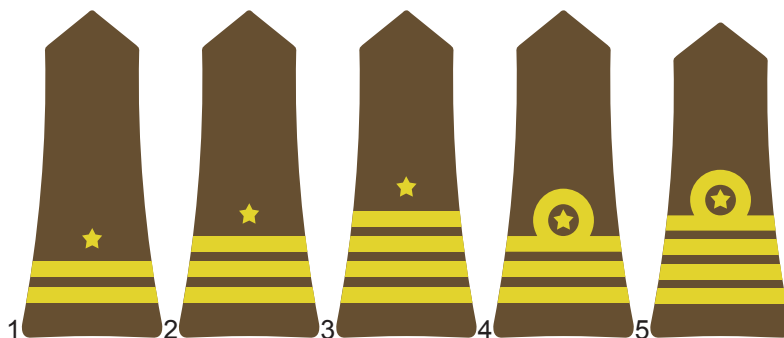
6. julija 1990 je bil v Uradnem listu SFRJ št. 38/1990 objavljen nov pravilnik o službeni obleki carinskih organih, ki je prinesel precej novosti. Šapka je bila pri moški in ženski uniformi zamenjana z baretko. Nosila se je samo k zimski uniformi. Ukinjen je bil zimski suknjič z oznakami na rokavih. Razvita je bila sodobnejša vetrovka, ki se je nosila pozimi z vložkom in poleti brez njega. Službena obleka je pripadala samo delavcem v osnovni dejavnosti. Uporaba uniforme je bila razširjena na delavce Zvezne carinske uprave, ki so delali v reviziji in kontroli ter na področju preprečevanja tihotapstva. Upravniki in pomočniki niso bili več upravičeni do uniforme, tako da zanje niso bile predvidene položajne oznake.

Položajne oznake: carinik s srednjo izobrazbo (1), carinik z višjo izobrazbo (2), carinik z visoko izobrazbo (3), vodja organizacijske enote z višjo izobrazbo (4), vodja organizacijske enote z visoko izobrazbo (5). Avtor skic: Darko Katrašnik.

Šapka je bila zamenjana z baretko pri moški in ženski uniformi ter se je nosila samo k zimski uniformi. Foto: Kostja Prinčič.

Položajne oznake delavcev Zvezne carinske uprave na področju preprečevanje tihotapstva in kontrole: carinik s srednjo izobrazbo (1), carinik z višjo izobrazbo (2), carinik z visoko izobrazbo (3), vodja organizacijske enote z višjo izobrazbo (4), vodja organizacijske enote z visoko izobrazbo (5). Po znanih podatkih je prej prišlo do razpada SFRJ, kot so se te oznake pričele uporabljati. Avtor skic: Darko Katrašnik.

Jugoslovanska uniforma in položajne oznake so na območju Slovenije ostale do leta 1992, ko smo dobili slovensko uniformo. 25. junija 1991 se je znak nadomestil s priponko rumene barve in napisom CARINA REPUBLIKA SLOVENIJA, pokrivala pa se niso nosila.

Po znanih podatkih uniforme po zadnjem pravilniku iz leta 1990 v Sloveniji niso bile v celoti razdeljene. Razdeljeni so bili le posamezni kosi, kot so bili vetrovke, baretke, plašči ... Uniforma se je nosila kombinirano po pravilnikih iz leta 1982 in 1990, odvisno od tega, katere kose so delavci dobili pred osamosvojitvijo Slovenije. Tudi ni znano, da bi položajne oznake z zvezdicami nosili delavci iz Zvezne carinske uprave, ki jim je uniforma pripadala.

Če primerjamo uniforme iz različnih carinarnic, opazimo, da so se v nekaterih podrobnostih razlikovale. Uniforme so namreč šivali krojači, ki so jih najeli v vsaki carinarnici posebej. Centralna oskrba je bila s konfekcijskimi kosi, kot so šali, plašči, pokrivala in rokavice, suknjiče in hlače pa je po meri delal lokalni krojač.

V članku so navedeni osnovni podatki o uniformah. Podrobnosti so se spreminjale tudi med obravnavanimi obdobji, tako da moramo za natančnejše vedenje o razvoju uniforme uporabiti uradno objavljene pravilnike.

Sprememba v uniformi ob osamosvojitvi 25. junija 1991: znak jugoslovanske carine je zamenjala rumena priponka CARINA REPUBLIKA SLOVENIJA, pokrivala s petkrako zvezdo se niso več nosila. Foto: Kostja Prinčič.

5.2 VIRI

Arhiv GCU

Mikulan, Krunoslav; Smutni, Emil: Znakovlje carinske službe FNRJ/SFRJ. OBOL, letnik XLVII, št. 61, str. 47–53.

Службене новине кпаљевине Југославије 66-XIII/1936.

Službeni list FNRJ 11/1956.

Službeni list FNRJ 33/1962.

Službeni list FNRJ 2/1963.

Službeni list SFRJ 14/1976.

Udovčić, Dragana. 1984. *Carinska služba 1944–1984*. Beograd: Savezna uprava carina.

Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti 31/1925.

Uradni list deželne vlade za Slovenijo 4/1922.

Uradni list SFRJ 9/1967.

Uradni list SFRJ 12/1971.

Uradni list SFRJ 24/1982.

Uradni list SFRJ 10/1984.

Uradni list SFRJ 38/1990.

Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti 76/1924.

Vasić, Čedomir /ur./. 2001. Katalog. Vasić, Č. (ur.): *Службено одело у Србији у 19. и 20. Веку*. Beograd:

Srpska akademija nauke i umetnosti.

6 CARINSKI UNIFORMOLOŠKI SLOVARČEK

BLUZA: pred drugo svetovno vojno suknjič z eno vrsto gumbov, ki so lahko vidni ali pokriti.

BALONSKI ŽEPI: vidni žepi, praviloma na vrhnjem delu uniforme.

BORD: okrasni trak na obodu kape, ki služi kot okras oziroma je oznaka rodu ali stroke. Uporablja se tudi izraz porta ali port.

ČAKA: cilindrično prekrivalo iz usnja ali klobučevine, pogosto s senčnikom in podbradnikom.

ČAKŠIRE: hlače, zožene nad koleno, v delnem jahalnem kroju.

ČIZME: oficirski ali vojaški škornji.

ČOJA: posebno grobo volneno blago.

DENCE ali **(MALO) DNO:** v srbsčini *dance* oziroma *данце*, gornji del kape (če se odkrijemo in pogledamo v notranjost kape, postane gornji del v tem položaju dno).

DISTINKCIJA: pri uniformah pomeni razločevanje čina.

DOLAMA: zimska povrhnja suknja iz debelejšje čoje, malo daljša od suknjiča/bluze.

DRŽALO: pri sablji sestavljeno iz vrhnjega dela (glavice) in ročaja za oprijem. Za zaščito rok ima sablja košarico, ki v loku teče od glavice do spodnjega dela držala.

EMBLEM: značka, ki služi kot oznaka na pokrivalu ali obleki. Pogosto gre za grb ali za oznake v grbu.

EPOLETE: trde naramnice.

EŠARPA: okrasni trak, ki se je izvorno nosil preko ramena, kasneje pa se je uporabljal za prepasanje.

JAKA: ovratnik suknjiča z barvo rodu oziroma stroke.

GAMAŠE ali **KAMAŠE:** usnjene dokolenke za zaščito spodnjega dela nog.

KADIFA: vrsta svilene tkanine.

KOLOBAR: širok plašč iz lodna ali drugega neprepustnega materiala (*Loden-paletot*).

KOKARDA: nekoč okrasna pentlja, kasneje ovalen kovinski znak v državnih barvah. Kovinska kokarda se je nosila na šapkah oziroma šajkačah.

LAMPAS: trakasti oziroma pasasti našitek vzdolž hlač.

MANTIL: lahek prehodni plašč.

MEKINTOŠ: lahek dežni plašč, ki je imel kapuco, preko ramen pa pelerino. Praviloma je bil izdelan iz gumenega materiala.

NARAMNE VRVICE: okrasni del uniforme, lahko tudi položajna oznaka.

PAROLI: streličasti oziroma suličasti našiv na stoječem ovratniku.

PASA ali **PROGA:** značilne položajne oznake jugoslovanskih carinikov in financarjev na rokavih. Proge so bile v obliki srebrnih ali zlatih trakov.

PODBRADNIK: pas na pokrivalu, ki se zaradi stabilnosti kape nosi pod brado. Na šapkah se razen v vetrovnem vremenu podbradnik praviloma ne uporablja.

POMPON: okrasni cof na vrhu čak.

PORTEPE: nosilni jermen pri sablji.

PREKLOPCI: prekrivala vrhnjega dela žepa. Uniforme financarjev so poznale t. i. lastovičje žepe, ki so imeli trirogelne preklopce.

REVERI: zavihki ob prednji strani sakoja oziroma suknjiča kot nadaljevanje ovratnika. Lahko so trikotni ali zaokroženi.

PLAŠČ KROJA RAGLAN: dolg in ohlapen plašč z rokavi, ki se stikajo z ovratnikom.

REDINGOT: dolg moški suknjič ali plašč, pogosto se pojavlja kot mornariška ali svečana uniforma.

ROZETA ali **ROŽICA:** okras v podobi rožice, pogosto označuje čin.

SUKNJA: pred drugo svetovno vojno lahek gornji del uniforme. Po drugi svetovni vojni suknja pogosto pomeni žensko krilo.

ŠAPKA: okrogla kapa z ravnim dencem in senčnikom.

ŠAJKAČA: tradicionalno srbsko prekrivalo, katerega vrh se ob straneh nekoliko dviga.

ŠINJEL: zimski plašč.

ULSTER: dolg in ohlapen plašč z dvema redoma gumbov in dvojnimi reverji.

VREZANI ŽEPI: žepi, ki imajo viden vrhnji del.

7 KAZALO

Boštjan, Hepe: Zgodovina carine od antike do konca druge svetovne vojne	str. 13
mag. Stanislav, Mikuž; Ivan, Živko: Carina Jugoslavije v obdobju od 1944 do 1991	str. 55
Katarina, Janjič: Vloga in pomen carinske službe pri osamosvajanju Slovenije	str. 67
Boštjan, Hepe: Razvoj carinske uniforme, ki so jo med letoma 1843 in 1945 nosili Slovenci	str. 75
mag. Stanislav, Mikuž; Ivan, Živko: Razvoj carinske uniforme med leti 1944 in 1991	str. 89
Carinski uniformološki slovarček	str. 95

**ZGODOVINA
CARINE NA SLOVENSKEM
OD ANTIKE DO SLOVENSKE OSAMOSVOJITVE**

Zgodovinski zbornik ob razstavi o carini na Slovenskem

**Boštjan Hepe
Katarina Janjič
Stanislav Mikuž
Ivan Živko**

Izdajatelj: Carinska uprava Republike Slovenije, Šmartinska 55, 1523 Ljubljana,

Oktober 2011

Urednik: Boštjan Hepe

Odgovorni urednik: Rajko Skubic, generalni direktor Carinske uprave RS

Lektoriranje: Mira Anžur

Oblikovanje vsebine: Boštjan Hepe

Oblikovanje platnic: Darko Kutrašnik

Uvod: Prof.dr. Božo Repe

Avtorske pravice: Carinska uprava Republike Slovenije

Naklada: 500 izvodov

Tisk: Tiskarna Birografika Bori Ljubljana

ISBN 978-961-93165-0-4

© Carinska uprava Republike Slovenije
Ljubljana, oktober 2011

ISBN 978-961-93165-0-4

9 789619 316504